

PSYCHOLOGICKÁ ANALÝZA OSOBNOSTNÝCH DESKRIPTOROV V SLOVENSKOM JAZYKU

IMRICH RUISEL

RUISEL, I.: Psychological Analysis of Personal Descriptors in Slovak Language. *Jazykovedný časopis*, 50, 1999, No. 1, pp. 3 – 16. (Bratislava)

The presented information is focused on the psychological aspects of the personality structure based on the analysis of adjectives-personality descriptors in the Slovak language. The selection and classification of personality descriptors is the first step towards the understanding of the characteristics of a personality which are encoded in language and in the way in which these characteristics are structured. In our research we are presenting a classification of adjectives in Slovak according to a German classification system (Angleitner). The classification system contains 5 categories and 13 subcategories. The results of the Slovak taxonomy were compared with frequency studies in another languages.

Identifikácia vlastností osobnosti je bezprostredne závislá od prirodzených jazykov. Jednotlivé kultúrne spoločenstvá kódujú pojmy na vyjadrenie individuálnych rozdielov medzi vlastnosťami osobnosti a proces socializácie je do značnej miery založený na učení týchto pojmov a ich adekvátnom prisudzovaní sebe a iným. Na rozdiel od fyzických charakteristík osobnostné vlastnosti sú abstrakcie, ktoré nemožno priamo merať, ale treba ich odvodzovať z komplexných vzorcov navonok pozorovateľného aj skrytého správania. Dokonca aj špecifické diagnózy pri zaradovaní jednotlivcov do typológií sa spoliehajú na prirodzený jazyk. Pre validný opis extraverta je nevyhnutné rozumieť pojmom sociabilný, impulzívny, bezprostredný, ľahkomyselný a optimistický (Ruisel et al., 1982).

Prakticky každý bádateľ v problematike osobnosti sa permanentne stretáva so základným problémom: ktoré individuálne rozdiely z toho enormného množstva, ktoré máme možnosť pozorovať, sú relevantné? Preto neraz hľadáme na teóriu osobnosti ako špecifikáciu najdôležitejších individuálnych rozdielov.

Najsľubnejší z empirických prístupov k systematizácii individuálnych rozdielov bol založený na kritickom predpoklade, že individuálne rozdiely, ktoré sú v každodenných vzájomných činnostiach ľudí najdôležitejšie, budú zrejme kódované v ich jazyku. Čím dôležitejší je tento rozdiel, tým viac si ho budú ľudia všimáť a komentovať, čo vyústí do úsilia o jeho pomenovanie. Jazyk preto často reprezentuje reálny kontext, v rámci ktorého pôsobí. Napríklad sneh, oveľa dôležitejší pre Eskimá-

kov než pre Európanov, je v eskimáckych dialektoch reprezentovaný podstatne väčším počtom pojmov než v príslušných európskych jazykoch. Podľa L. Goldberga (1981) možno odvodiť základnú axiómu: čím je určitý individuálny rozdiel v správaní medzi ľuďmi dôležitejší, tým viac jazykov bude obsahovať výraz na jeho vyjadrenie.

Lexikálne univerzálie

Hľadanie medzikultúrnych zákonitostí sprehľadnili najmä S. R. Witkowski – C. H. Brown (1978, s. 427), ktorí konštatovali, že „súčasní lingvisti sa zameriavajú na jazykové univerzálie s očakávaním, že tieto uniformity odrážajú vlastný pôvod ľudského poznania“. Preto identifikácia lexikálnych univerzálií môže mať značný vplyv na rozvoj či už sociálnych vied, ale aj vied o človeku. Ide najmä o poznatky zhromaždené v rámci kognitívnej psychológie, lingvistiky a antropológie. Na ilustráciu možno uviesť niektoré relevantnejšie zistenia.

Jeden z výskumných smerov je koncentrovaný na neformálny poriadok výskytu farebných pojmov v množine prirodzených jazykov. Napríklad spomínaní S. R. Witkowski – C. H. Brown (1977) vyslovili nasledovné zovšeobecnenia: 1. všetky jazyky obsahujú pojmy (názvy) pre biele a čierne; 2. ak jazyk obsahuje tri (alebo viac) farebných pojmov, potom obsahuje pojem červenej; 3. ak jazyk obsahuje štyri (alebo viac) farebných pojmov, potom obsahuje pojem pre žltú alebo pre zelenú či modrú; 4. ak jazyk obsahuje päť (alebo viac) farebných pojmov, potom obsahuje pojem pre žltú plus zelenú či modrú; 5. ak jazyk obsahuje šesť (alebo viac) farebných pojmov, potom obsahuje pojmy pre bielu, čiernu, červenú, žltú, zelenú a modrú; 6. ak jazyk obsahuje sedem (alebo viac) farebných pojmov, potom obsahuje pojem pre hnedú a pod.

Vhodný terén na hľadanie lexikálnych univerzálií poskytuje tzv. „ľudová biológia“ alebo používanie spoločných pojmov pre botanické (napr. strom, tráva, víno) a zoologické (napr. ryba, vták, had) formy existencie. C. H. Brown (1977) na základe analýzy 105 jazykov ukázal, že päť dôležitých botanických životných foriem je kódovaných veľmi pravidelne. Podobne možno analyzovať univerzálnu lexikálnu zákonitosť výskytu zoologických životných foriem.

Tieto zistenia motivujú hľadanie lexikálnych univerzálií aj v iných oblastiach, napr. pri opise osobnosti. Napr. J. M. Williams (1976) pri úsilí o identifikáciu univerzálneho zákona o metaforickom transfere adjektív z jednej senzorickej oblasti do druhej testoval svoj model v anglickom a japonskom jazyku. Zistil transfer pojmov vyjadrujúcich kvalitu dotyku na chuť (napr. *ostré chute*), na farby (napr. *mdlé farby*), alebo na zvuky (napr. *mäkké tóny*), ale nie na rozmery alebo vône. Chuťové pocity možno transformovať na vône (napr. *kyslé vône*) alebo na zvuky (napr. *sladké zvuky*), ale nie na dotyk, rozmery alebo farby. Rozmery možno preniesť na farby (napr. *ploché farby*) alebo na zvuky (napr. *hlboké tóny*), ale nie na dotyk, chute alebo vône.

Farebné pojmy možno použiť iba na zvuky (napr. *jasné zvuky*) a zvukové pojmy iba na farby (napr. *tiché farby*).

Všeobecnejšiu teóriu metaforických transferov pre adjektíva navrhla N. L. Lehrerová (1978). Predpokladala, že ak z ľubovoľnej množiny slov, ktoré sú v sémantickom vzťahu (synonymá, hyponymá a pod.), je určitý pojem transformovaný do iného sémantického poľa, aj ostatné pojmy v množine sú v tomto poli využiteľné, bez ohľadu na ich vnímanú podobnosť. To tiež naznačuje, že adekvátne sémantické analýzy musia nielen opisovať významy individuálnych lexikálnych položiek, ale aj identifikovať štruktúru jednotlivých slov v sémantickej oblasti. Napríklad *variť*, *piecť*, *smažiť*, *sušiť*, *grilovať* sú špecifické kulinárske pojmy, ale výrazy *smažiť* a *grilovať* sa používajú aj pri opise pocitov bolesti, trestu alebo nepohodlia (napr. zločinec sa bude v pekle smažiť pre svoje zločiny).

Významné poznatky pri hľadaní lexikálnych univerzálií získali C. E. Osgood a spolupracovníci (Osgood et al., 1975). Predpokladali, že emočný aspekt významu je ovplyvnený tromi základnými dimenziami: hodnotením (dobrý – zlý), potenciou (silný – slabý) a aktivitou (pasivita – aktivita). Autori konštatovali univerzálnu platnosť uvedených troch afektívnych faktorov významu v medzikultúrnej vzorke vyše dvadsiatich jazykov.

K hľadaniu lexikálnych univerzálií významne prispel lingvista R. M. Dixon (1977), ktorý analyzoval menej rozšírené jazyky. Zistil, že takmer všetky obsahujú hlavné gramatické triedy, ako sú podstatné mená, slovesá a adjektíva, no na rozdiel od adjektív sú podstatné mená a slovesá univerzálne. Zisťoval tiež, akým spôsobom jazyky ochudobnené o adjektíva ich nahrádzajú podstatnými menami a slovesami. R. M. Dixon rozčlenil adjektíva podľa sémantických, syntaktických a morfológických kritérií do siedmich hlavných typov: 1. tvary (dimenzie) (napr. *tlstý*, *tenký*), 2. farby, 3. iné fyzikálne vlastnosti (pomerne veľká trieda, napr. *tvrdý*, *mäkký*), 4. ľudské sklony (asi najväčšia kategória, zahŕňajúca adjektíva, napr. *žiarlivý*, *šťastný*), 5. vek (napr. *nový*, *mladý*), 6. hodnoty (napr. *dobry*, *zly*), 7. rýchlosť (pomerne malá trieda obsahujúca pojmy *rýchly*, *pomalý*, *bleskový*). Na základe rozboru adjektív z 20 málo rozšírených jazykov konštatoval, že všetky jazyky používajú adjektívum *veľký*, kým ostatné frekventované adjektíva nie sú plne univerzálne (napr. *malý* – 19 jazykov, *krátky* – 15, *dĺhý* – 14, *nový* – 15, *starý* – 14, *zlý* – 14, *dobry* – 13, *biely* – 14, *čierny* – 13 a pod.).

Modely osobnostnej štruktúry

Je pochopiteľné, že jednotlivé jazyky sa navzájom neodlišujú prenášaným obsahom, ale skôr zložitou o tomto procese. Preto je potrebné prihliadať na niektoré požiadavky, ktoré súvisia s organizáciou osobnostnej štruktúry. Sú to najmä otázky preferencie diskretných alebo dimenzionálnych, unipolárnych alebo bipolárnych,

ortogonálnych alebo korelovaných, prípadne konkrétnych alebo abstraktných klasifikácií.

Vo väčšine súčasných jazykov ľudí možno najvýstižnejšie opísať prostredníctvom podstatných mien (napr. *cynik*) a adjektív (napr. *cynický*). V prvom prípade ide o diskretnú alebo kategoriálnu klasifikáciu, kým v druhom skôr o vyjadrenie stupňa alebo veľkosti. Jednotlivé jazyky sa odlišujú pomerom medzi podstatnými menami a adjektívami. Všeobecne sa konštatuje existencia vyššieho počtu osobnostných adjektív než osobnostných podstatných mien (porov. Hřebíčková, 1995). Distribúcia osobnostných podstatných mien na hodnotiacom kontinuu je znateľne rozdielnejšia než distribúcia osobnostných adjektív. Predpokladá sa, že v anglickom jazyku, ale aj v iných európskych jazykoch sú hovorové alebo slangové termíny viac zastúpené medzi osobnostnými podstatnými menami než medzi osobnostnými adjektívami. Vyplýva to pravdepodobne z faktu, že osobnostné podstatné mená sa viac používajú v ústnej reči a osobnostné adjektíva v písanej komunikácii (Goldberg, 1981).

Keď sa hľadajú spôsoby kódovania individuálnych rozdielov v rôznych jazykoch, je potrebné rozhodnúť, nakoľko možno použiť typologický alebo dimenzionálny model. Možno ľudí zaraďovať do typov a kategórií, alebo ich posudzovať podľa kontinuálnych dimenzií? Užitočnejší je pravdepodobne dimenzionálny prístup. Pri úvahách o osobnostných typoch, t. j. diskretných kategóriách ľudí, možno ponúknuť pravdepodobne iba jednu prirodzenú kategóriu a tou je pohlavie, ktoré delí probandov na mužov a ženy. Ak napríklad berieme do úvahy fyzikálne charakteristiky (napr. farbu očí alebo vlasov), pozorujeme skôr prechody než čisté typy, a preto možno vlastnosti zoradovať. Mnohé jazyky obsahujú pojmy, ktoré sa menia na svojom rozmiestnení v rámci rovnakej dimenzie. Napr. v anglickom jazyku pojmy *stupid*, *dull*, *smart*, *brilliant* implikujú kontinuum inteligencie (Goldberg, op. cit.). Aj z toho vyplýva, že dimenzionálny prístup predstavuje vhodnejší model na vyjadrenie individuálnych rozdielov než kategórie alebo typy.

Medzi základné otázky patrí aj úvaha, nakoľko možno dimenzie individuálnych rozdielov pokladať za unipolárne alebo bipolárne. Je užitočnejšie chápať inteligenciu a hlúposť ako dve odlišné dimenzie, alebo ako jednu, bipolárnu? Vo viacerých jazykoch väčšinu adjektív možno negovať pridaním predpony alebo prípony. Súčasne bežné odpovede v slovných asociačných úlohách tvoria antonymá (napr. *sladký* – *kyslý*). Preto možno predpokladať, že kognitívna kapacita pre bipolárne kontrasty je základným aspektom lingvistickej kompetencie.

Na druhej strane R. M. Dixon (1977) argumentuje, že osobnostné adjektíva sa odlišujú od iných adjektív práve nedostatkom jasnej bipolarity (napr. *žiarlivý*, *lojálny* a pod.). Z toho pravdepodobne vyplýva, že ľubovoľný model individuálnych rozdielov musí umožňovať bipolaritu na základe tvorenia antonym, ako aj tvorbu unipolárnych dimenzií.

Možno osobnostné dimenzie pokladať za ortogonálne alebo korelované, t. j. vzájomne nezávislé či závislé? Dimenzie, ktoré sú vzájomne ortogonálne, poskytujú

možnosť deskriptívnych predpovedí, zväčša sú však odtrhnuté od reality. Preto v ľudovoľných prirodzených jazykoch sa používajú pojmy opisujúce individuálne rozdiely na rôznych úrovniach abstrakcie a rôznych stupňoch všeobecnosti. Príklad zo slovenského jazyka: pojmy *presný* a *dochvilný* sú oveľa špecifickejšie než všeobecnejší pojem *svedomitý*, ktorý okrem týchto dvoch adjektív zahŕňa aj ďalšie charakteristiky. Avšak adjektívum *svedomitý* je samo o sebe špecifickejšie než napr. deskriptor *spolahlivý*, ktorý okrem svedomitosti môže zahŕňať aj dôveryhodnosť, česťnosť a iné. To znamená, že vo vnútri jednotlivých jazykov sú rozdiely v druhoch slov, ktoré možno aplikovať na ľudí, rozdiely vyplývajúce zo stupňa ich konkrétosti a abstraktnosti. Z toho vyplýva, že optimálna štruktúra musí byť založená na kombinácii veľmi špecifických atribútov so všeobecnejšími, ktoré sú kombinované s ešte všeobecnejšími, a tak ďalej. Tento druh štruktúry implikuje skôr šikmé dimenzie osobnosti.

Problém

Ako sme už spomenuli, lexikálny prístup k štruktúre osobnosti je založený na fundamentálnej lexikálnej hypotéze. L. R. Goldberg (1990, s. 1216) konštatoval, že „varieta individuálnych rozdielov je takmer nekonečná, aj keď väčšina týchto rozdielov je v bežnej ľudskej interakcii nesignifikantná a zostáva zväčša nepovšimnutá. Sir Francis Galton patril medzi prvých vedcov, ktorí upozornili na dôležitosť lexikálnej hypotézy – predovšetkým na to, že najdôležitejšie individuálne rozdiely v ľudskom správaní sú dekódované ako jednotlivé pojmy v niektorých alebo všetkých svetových jazykoch.“ Preto analýzy jazykového opisu vlastností môžu poskytovať relevantné informácie o štruktúre osobnosti.

V diskusiách o podstate osobnosti, ktoré prebiehali v tridsiatych rokoch, W. McDougall (1932, s. 15) v eseji *Charakter a osobnosť* vyslovil pozoruhodnú myšlienku: „Osobnosť možno výhodne široko analyzovať v piatich rozlíšiteľných, avšak samostatných faktoroch, menovite intelekt, charakter, temperamente, dispozíciách a nálade... každý z nich je vysoko komplexný a obsahuje mnohé premenné“. Tieto úvahy inšpirovali G. W. Allporta a H. S. Odberta (1936, s. 24) k samostatným analýzám, v ktorých identifikovali zoznam 17 953 pojmov „diferencujúcich správanie jednotlivcov“. Spomedzi týchto pojmov vybrali 4 504 stabilných vlastností umožňujúcich sformulovať model piatich veľkých faktorov osobnosti.

Na G. W. Allporta a H. S. Odberta nadviazal R. B. Cattell (1943). Jeho systém založený na faktorovej analýze hodnotenia stredoškolských a vysokoškolských študentov priateľmi poskytol pomerne objektívny prístup k organizácii osobnostných deskriptorov – vyčlenil šesť primárnych a osem sekundárnych faktorov. D. W. Fiske (1949) analyzoval dvadsaťjeden Cattellových bipolárnych škál, nebol však schopný identifikovať viac než päť faktorov. Podobne postupovali aj E. C. Tupes a R. C. Christal (1961) pri rozbore tridsiatich Cattellových bipolárnych škál. Jed-

notlivé faktory pomenovali surgencia, príjemnosť, závislosť, emočná stabilita a kultúra. K podobným výsledkom dospel aj W. T. Norman (1963) analýzou osobnostných deskriptorov na rôznej úrovni abstrakcie. Podľa L. A. Pervina (1993) sa v súčasnosti najčastejšie uvádzajú faktory neurotizmus, extravertzia, otvorenosť, príjemnosť a svedomitosť, ktoré tvoria model osobnosti piatich veľkých faktorov.

Ako vyplýva z predchádzajúcich úvah, uvedený model vznikol na základe analýz pojmov pôvodne klasifikovaných z anglických slovníkov. Päťfaktorový model bol jednoznačne identifikovaný v lexikálnych štúdiách týkajúcich sa nemeckého jazyka (Angleitner – Ostendorf, 1990), ale iba štyri z piatich faktorov boli zistené v analýzach maďarských adjektív (De Raad – Szirmak, 1994). K. Yang – M. H. Bond (1990) eliminovali päť faktorov v čínskom jazykovom okruhu, ktoré však jednoznačne nekorešpondovali s dimenziami päťfaktorového modelu. A. T. Church – M. S. Katigbak (1989) uviedli podobné zistenia vo filipínskom jazyku tagalog. Tieto štúdie môžu slúžiť na ilustráciu, ako osobnostná štruktúra variuje medzi kultúrami.

Z naznačených úvah môže vyplývať, že lexikálny prístup pri štúdiu štruktúry osobnosti má určité obmedzenia. Napríklad nie všetky vlastnosti osobnosti sú kódované ako adjektíva. Ako upozorňujú R. R. McCrae – P. T. Costa (1997), anglický jazyk neobsahuje jednoduché vlastnostné adjektíva pre také známe vlastnosti, ako je potreba rozmanitosti (need for variety) a tolerancia dvojznačnosti (tolerance of ambiguity). Ľudia v určitých kultúrach vyberajú pojmy z limitovaného rozsahu vlastností a táto selekcia môže prebiehať rozdielne. Prekladateľom je známe, že jazyky sa odlišujú nielen v precíznych pojmoch opisujúcich vlastnosti, ale aj v tých aspektoch osobnosti, ktoré zdôrazňujú ich slovníky (Angleitner et al., 1990). Lexikálne štúdie tak neraz zamieňajú rozdiely v štruktúre osobnosti s rozdielmi v jazyku.

Hlavným zámerom autora tejto štúdie je rozšírenie počtu jazykov, v ktorých sa testovala hypotéza o univerzalite päťfaktorovej štruktúry osobnosti, o slovenský jazyk. Spomedzi slovanských jazykov sú zatiaľ k dispozícii lexikálne analýzy jazyka ruského (Šmeljev – Pochilko, 1993), poľského (Szarota, 1995) a českého (Hřebíčková, 1995).

Doterajšie úsilie o vyjadrenie individuálnych rozdielov v osobnostných premenných prostredníctvom adjektív-osobnostných deskriptorov je v slovenskom odbornom prostredí pomerne skromné. Priekopnícke dielo realizoval V. Jurovský (1954), ktorý analyzoval charakteristiky respondentov zaznamenávajúcich vlastné kladné a záporné reakcie na druhých ľuďom, k sebe samému, k práci a k svetu. Ostatné kategórie tvorili schopnosti a vedomosti, temperamentové vlastnosti, záujmy a záľuby, vlastnosti správania a zvyky, ako aj telesné vlastnosti. Z prehľadu vyplýva, že viacero kategórií sa prekrýva s neskoršou klasifikačnou schémou A. Angleitnera et al. (1990). I. R u i -

se1 (1993) použil zoznam 60 adjektív pomerne netradične na sebahodnotenie vlastnej pamäti.

Autor sa pri formulácii svojho výskumného plánu prednostne orientoval na analýzu adjektív-osobnostných deskriptorov. Prvú etapu výskumu predstavovala selekcia deskriptorov zo Slovníka slovenského jazyka. Zoznam deskriptorov mala posúdiť skupina 10 posudzovateľov podľa klasifikačného systému A. Angleitnera (Angleitner et al., 1990). Očakávala sa kategorizácia adjektív do 5 kategórií a 13 subkategórií. Overovať sa mala aj osobnostná relevancia a oboznámenosť s každým pojmom. Predpokladalo sa aj overenie spoľahlivosti a stability klasifikácie prostredníctvom analýzy prototypických skóre. Realizované klasifikácie mali poskytnúť reprezentatívny prehľad o štruktúre adjektív používaných vo funkcii osobnostných deskriptorov. Na základe prototypických skóre zistených pri jednotlivých adjektívach možno uvažovať aj o funkčnom uplatnení adjektív pri opise osobnosti. Zaradenie pojmov do jednotlivých kategórií a podkategórií môže výrazne zvýšiť validitu zoznamu adjektív používaných na sebahodnotenie osobnosti alebo kognitívnych schopností či už v implicitne alebo psychodiagnosticky orientovaných výskumoch. Pochopiteľne, že táto fáza výskumu je len počiatočná. Zoznamy zostavené väčšinou posudzovateľov budú potom tvoriť bázu pre lexikálnu analýzu potvrdzujúcu alebo vyvracajúcu päťfaktorový základ slovenského jazyka.

Výber osobnostných deskriptorov

Osobnostne relevantné adjektíva boli vyberané zo slovníka podľa metodológie navrhutej skupinou A. Angleitnera (op. cit., 1990). Za osobnostne relevantné sme považovali pojmy, ktoré vystihovali stav, keď sa „správanie a prežívanie jedného človeka odlišuje od správania a prežívania iného človeka“, t. j. slová, ktoré označujú určité typické spôsoby správania, prežívania alebo reagovania individua“ (Allport – Odbert, 1936, s. 24). Všeobecné metodologické východiská načrtnuté touto definíciou boli detailnejšie rozpracované prostredníctvom šiestich základných osobnostných charakteristík, elimináciou irelevantných pojmov zo zoznamu a aplikáciou lingvistického testu.

A. Angleitner a spolupracovníci (1990) medzi základné osobnostné charakteristiky zaradili: 1. stabilné vlastnosti (napr. *priateľský*), 2. stavy a nálady (*nahnevany*), 3. aktivity (*váhavý*), 4. sociálne roly, vzťahy a efekty (*atraktívny*), 5. schopnosti a talent (*inteligentný*), 6. fyzické charakteristiky, zjav (*malý*).

Rozpracovali sa kritéria, podľa ktorých analytici akceptovali alebo odmietali zaradenie jednotlivých adjektív do zoznamov. Odmietali sa pojmy vyjadrujúce charakteristiky spoločné všetkým ľuďom (napr. *živý*, *narodeny*). Podobne sa vylučovali aj pojmy naznačujúce geografický pôvod (napr. *nitriansky*), národnosť (*slovenský*), povolania alebo profesijné a školské aktivity (*študentský*).

Lingvistický test ponúkal analytikom validnejšie rozhodovanie o zaradení alebo eliminácii adjektív do zoznamu. Inštrukcia (podľa Brokkena, 1978, česká úprava Hřebíčková, 1995) navodzovala predstavu, nakoľko možno adjektívum zmysluplne dosadiť do vety namiesto „X“ : „Aký „X“ vlastne som?“ (napr. *inteligentný, šikovný*).

Metóda

Expertné posudzovanie

Osobnostné deskriptory vyberali dvaja analytici. Základný informačný zdroj tvoril päťzväzkový *Slovník slovenského jazyka* (1959 – 1965), ktorý obsahuje 120 849 slov na 3937 stranách. Slovník má charakter normatívnej jazykovej príručky. Nezaznamenáva: zastarané slová, nárečové slová používané na veľmi obmedzenej oblasti, špeciálne odborné termíny, ktoré používa len úzky okruh odborníkov, slová z argotu a vulgárne výrazy, individuálne výtvary jednotlivých autorov a pravidelne tvorené prívlastňovacie prídavné mená. Na doplnenie repertoáru podnetov bol použitý aj *Krátky slovník slovenského jazyka* (1987).

Analytici preštudovali oba slovníky a vypisovali adjektíva do stĺpcov. Pomocou trojbodovej škály vyjadrili úroveň známosti jednotlivých pojmov. Pri výbere akceptovali vyššie uvedené kritéria (napr. spoločné charakteristiky, geografický pôvod, národnosť, povolania, prípadne zastarané a úzko nárečové pojmy a pod.).

Výsledky a diskusia

Na základe práce oboch analytikov vznikol zoznam 2730 adjektív vyjadrujúcich určité osobnostné vlastnosti a individuálne rozdiely v správaní. Viaceré štúdie porovnávajú počet týchto pojmov v jednotlivých národných jazykoch (napr. v angličtine 15 000 slov, v holandčine 8690, v španielčine 8690, v češtine 4513; pozri Hřebíčková, 1995). Pretože ide o zoznamy zostavované na základe subjektívnych posúdení, nie je možné z týchto rozdielov odvodiť zovšeobecňujúce závery o frekvencii analyzovaných adjektív. Náhodné porovnanie zoznamov z českej a slovenskej proveniencie ilustrovalo, že slovenskí posudzovatelia postupovali kritickejšie najmä pri odmietaní zastaraných a nárečových slov. M. H ř e b í č k o v á (1995) upozorňuje aj na úlohu rozdielných inštrukcií pri výbere. Žiaľ, v slovenskej lingvistickej literatúre sme sa nestretli s podobným zoznamom osobnostných deskriptorov, ktorý by bolo možné použiť na porovnanie komplexnosti výberu.

Taxonómia osobnostných deskriptorov

Taxonómia poskytuje vzťahový rámec na rozlíšenie, usporiadanie a pomenovanie individuálnych rozdielov v správaní a prežívaní ľudí (John, 1990). Metodologický rámec pre selekciu deskriptorov poskytol nemecký klasifikačný systém (Angleitner et al., 1990). Autori tohto systému predpokladajú, že osobnosť možno opísať na rôznych úrovniach abstrakcie prostredníctvom temperamentových a charakterových vlastností; schopností, talentu alebo ich absencie; emócií, vnútorných stavov a pohotovosti k reakciám; telesných symptómov (krátkodobých); aktivity a spôsobov správania; rolí a vzťahov; sociálnych efektov; priameho hodnotenia; postojov a svetonázoru; anatómie, konštitúcie a morfológie; zovňajšku a vzhľadu. Zvlášť sa vyznačujú výrazy kontextovo špecifické a odborné ako aj metaforické a nepoužívané. A. Angleitner et al. (ibid.) hodnotili tiež spoľahlivosť klasifikácie podľa zhody medzi 10 posudzovateľmi. Spoľahlivosť sa overovala retestom 100 adjektív administrovaných po šiestich mesiacoch a po dvoch rokoch.

Metodika

Kategorizáciu jednotlivých adjektív do príslušných kategórií uskutočnilo 10 posudzovateľov-experimentálnych psychológov (v priemernom veku 52 rokov). Každý posudzovateľ absolvoval krátke zaškolenie s podrobnými inštrukciami, ktoré detailne opisovali jednotlivé kategórie s príkladmi i presne vymedzenými rozdielmi. Napr. kategória *Dispozície* obsahovala opis: „Prídavné mená spadajúce do tejto kategórie vyjadrujú dispozície cieľovej osoby (čo je osoba, o ktorej vypovedáme). Pre dispozičné prídavné mená je charakteristický opis spôsobov správania a prežívania, ktoré sú v bežne používanom jazyku vyjadrené ako časovo trvalé, obsiahnuté v indivíduu (internálne) a ktoré cieľová osoba prejavuje v rôznych situáciách. Formálne možno prídavné meno zaradiť do I. kategórie vtedy, ak je podľa vášho jazykového citu použiteľné na všeobecný opis osoby.“ – „Do podkategórie 1b patria dispozičné prídavné mená vyjadrujúce schopnosti, talent, alebo naopak ich nedostatok či úplnú absenciu. V prípade, keď ide o temperamentové a charakterové vlastnosti, zvolte podkategóriu 1a. Do podkategórie 1b nepatria tiež tie prídavné mená, ktoré označujú výhradne „primitívne“ telesné schopnosti (napr. silný).“ Každý posudzovateľ klasifikoval všetkých 2730 adjektív.

Prvou registrovanou premennou bola všeobecná oboznámenosť s posudzovaným pojmom. Posudzovatelia na trojbodovej škále vyjadrili, nakoľko im je známy význam príslušného deskriptora (1 – „význam slova mi nie jasný natoľko, aby som ho mohol klasifikovať“, 2 – „význam slova mi je jasný až po premýšľaní“, 3 – „význam slova mi je jasný“). Priemerná hodnota tejto premennej bola 2,87 (SD 0,28). Posudzovatelia pokladali 85 % deskriptorov za úplne jasných a iba 0,9 % podnetov bolo z pôvodného zoznamu eliminovaných.

Súčasne posudzovatelia hodnotili aj osobnostnú relevanciu každého pojmu. Hodnotenie navodzovala otázka: „Dokážete si predstaviť, že toto slovo môže byť použité na opis osoby, jej prežívania, správania alebo zovňajšku?“ Odpovede determinovala trojbodová škála: 1 – „nedokážem si to vôbec predstaviť“, 2 – „zdá sa mi to skôr neobvyklé, ale za určitých podmienok by som si to dokázal/a predstaviť“, 3 – „dokážem si to predstaviť veľmi dobre“. Posudzovatelia zaradovali do čiastkových kategórií jednotlivé deskriptory iba v tom prípade, ak oboznámenosť hodnotili číslami 2 alebo 3 a relevanciu číslom 3. Osobnostná relevancia bola ohodnotená priemernou hodnotou 2,54 % (SD 0,41). 71 % adjektív bolo ohodnotených stupňom 3.

Posudzovatelia sa oboznámili s opisom jednotlivých podkategórií a pod supervíziou jedného z analytikov cvične kategorizovali 100 náhodne vybraných pojmov. Boli upozornení aj na možnosť použitia kategórií adjektív, ktoré nie je možné zaradiť do žiadnej z predchádzajúcich kategórií. Súčasne sa od nich vyžadovalo, aby adjektíva kategorizovali v trsoch po 100, s následnou prestávkou. Táto činnosť prebiehala 3 – 4 mesiace.

Spôľahlivosť klasifikácie bola určená podľa prototypických skóre. Prototypické skóre zodpovedá počtu posudzovateľov, ktorí klasifikovali pojmy do jednotlivých kategórií. Reliabilita bola stanovená podľa vnútornej konzistencie (koeficient alfa) prototypických skóre u všetkých 2730 pojmov. Stabilita bola vypočítaná ako korelácia prototypických skóre pre 100 pojmov znova administrovaných po 6 mesiacoch.

Koeficient reliability alfa pre hlavné kategórie dosahoval hodnoty v rozmedzí 0,71 do 0,91, pre podkategórie od 0,68 do 0,89. Tieto údaje sa do značnej miery prekrývajú so zisteniami nemeckej a českej štúdie (Hřebíčková, 1995). O niečo vyššie sú pri hodnotení kategórií, čo je skôr v súlade so skúsenosťami nemeckej výskumnej skupiny (Angleitner et al., 1990). Najvyššiu reliabilitu dosiahli hodnotenia v rámci kategórie charakteristiky zovňajška, ako premenných, ktoré vonkajší pozorovateľ dokáže najpresnejšie monitorovať. Naopak, najnižší koeficient alfa sa zistil pri kategórii sociálne efekty a vplyvy. Koeficient stability pre hlavné kategórie sa pohyboval v rozmedzí 0,70 až 0,89. To znamená, že dosahuje úroveň českej klasifikácie, na rozdiel od nemeckej, ktorá je vyššia.

Z celkového počtu 2730 adjektív bolo identifikovaných 1585 (58 %) prototypických termínov pre hlavné kategórie a 1224 (45 %) pojmov pre podkategórie (prototypické pojmy boli určené rozhodnutím nadpolovičnej väčšiny 10 posudzovateľov). Tabuľka ilustruje rozloženie 1585 prototypických prídavných mien do 5 hlavných kategórií (t. j. 1. dispozície, 2. prežívanie a správanie, 3. spoločenské a sociálne aspekty, 4. charakteristiky zovňajška, 5. neobvyklé pojmy). Najväčší počet termínov (17 %) obsahuje kategória spoločenské a sociálne aspekty (napr. *asociálny*, *ctený*), dispozície (*bystrý*, *adaptabilný*) 15 %, prežívanie a správanie (*abstinujúci*, *bezstarostný*) 13 %, charakteristiky zovňajška (*atletický*, *baculatý*) 10 % a neobvyklé pojmy (*anomálny*, *autistický*) 3 %. Uvedené rozloženie sa do istej miery prekrýva so zisteniami M. Hřebíčkovej (1995) o kategorizácii pojmov v českom jazyku. Pozoruhodný je však výrazne

vyšší počet adjektív v kategórii dispozície a naopak nižší počet v kategórii spoločenské a sociálne aspekty. Porovnanie s nemeckou taxonómiou podľa A. Angleitnera et al. (1990) naznačuje rozdiely najmä v kategóriách dispozície a charakteristiky zovňajška.

Tab.

Taxonómia osobnostných deskriptorov v českom, nemeckom a slovenskom jazyku s percentuálnym rozložením v jednotlivých kategóriách a podkategóriách

	Č	N	S
1. Dispozície	366 (9 %)	624 (12 %)	406 (15 %)
1a. Temperamentové a charakterové vlastnosti	272 (7 %)	302 (6 %)	225 (8 %)
1b. Schopnosti, talent alebo ich absencia	66 (2 %)	128 (2 %)	137 (5 %)
2. Prežívanie a správanie	508 (12 %)	573 (11 %)	355 (13 %)
2a. Emócie, vnútorné stavy a pohotovosť na reakcie	269 (6 %)	281 (5 %)	199 (7 %)
2b. Telesné symptómy	111 (3 %)	2 (1 %)	71 (3 %)
2c. Aktivity a spôsoby správania	46 (1 %)	52 (1 %)	10 (0,4 %)
3. Spoločenské a sociálne aspekty	1016 (25 %)	891 (17 %)	477 (17 %)
3a. Roly a vzťahy	32 (0,7 %)	32 (0,6 %)	31 (1 %)
3b. Sociálne efekty (vplyvy)	43 (1 %)	21 (0,4 %)	26 (1 %)
3c. Priame hodnotenie	606 (15 %)	465 (9 %)	155 (6 %)
3d. Postoje a svetonázor	95 (2 %)	116 (2 %)	75 (3 %)
4. Charakteristiky zovňajška	437 (11 %)	198 (4 %)	276 (10 %)
4a. Anatómia, konštitúcia a morfológia	220 (5 %)	87 (2 %)	154 (6 %)
4b. Zovňajšok a vzhľad	167 (4 %)	60 (1 %)	87 (3 %)
5. 5a. Kontextové špecifické a odborné výrazy	122 (3 %)	117 (2 %)	21 (0,7 %)
5b. Metaforické a nepoužívané pojmy	151 (4 %)	10 (0,2 %)	33 (1 %)

Z celkového počtu 2730 pojmov väčšina posudzovateľov klasifikovala 1224 prídavných mien do 13 podkategórií (1a – temperament a charakter, 1b – schopnosti a talent, 2a – emócie, vnútorné stavy a pohotovosť k reakciám, 2b – telesné symptómy, 2c – aktivity a spôsoby správania, 3a – roly a vzťahy, 3b – sociálne efekty, 3c – priame hodnotenie, 3d – postoje a svetonázor, 4a – anatómia a konštitúcia, 4b – zovňajšok a vzhľad, 5a – kontextovo špecifické alebo odborné termíny, 5b –metaforické, vágne a zastarané termíny).

Rozloženie 1224 prototypických pojmov do trinástich podkategórií sa v podstate približuje rozloženiu v rámci hlavných kategórií. Najviac pojmov obsahuje podkategória temperamentové a charakterové vlastnosti (napr. *adaptabilný, citľadostivý*) 8 %, emócie, vnútorné stavy a pohotovosť k reakciám (*napätý, úzkostný*) 7 %, priame hodnotenie (*bezpečný, bezproblémový*) 6 %, nasleduje kategória anatómia, konštitúcia a morfológia (*atletický, belasooký*) 6 %, postoje a svetonázor (*antidemokratický, apolitický*) 3 %. Najmenej adjektív obsahuje kategória aktivity a spôsob správania (*afektujúci, činný*) 0,4 %. Rozloženie adjektív v jednotlivých kategóriách sa opätovne približuje údajom zistených M. Hřebíčkovou (1995). Zaujme však nižší počet českých adjektív v kategóriách schopnosti, talent alebo ich absencia a vyšší počet v kategórii priame hodnotenie. Nemecká taxonómia zaregistrovala pomerne malý počet adjektív v kategóriách telesné symptómy, anatómia, konštitúcia a morfológia a zovňajšok a vzhľad (pozri tab.).

Ak posudzovatelia dospeli k záveru, že pojem nemožno zaradiť do žiadnej podkategórie systému, mali možnosť využiť rubriku 6 (neklasifikovateľné adjektíva – 0,22 % posúdení).

Záver

Autor sa v predloženej štúdií pokúsil analyzovať uplatnenie prirodzeného jazyka pri vyjadrení individuálnych rozdielov medzi osobnostnými vlastnosťami. Zoznamy, ktoré vznikli na základe tohto výskumu, napomáhajú pri usporiadaní a kategorizácii pojmov opisujúcich osobnosť pomocou prirodzených jazykov. Pochopiteľne, že tento prístup prináša viaceré závažné metodologické problémy. Medzi ne patria najmä limity vyplývajúce z nedostatočného rešpektovania obmedzenosti osobnostných deskriptorov. Sú to najmä problémy s klasifikáciou používaných pojmov (diskrétno alebo dimenzionálne, unipolarita alebo bipolarita, ortogonálne alebo korelované, konkrétne alebo abstraktné pojmy). Priebežne posudzovaná reliabilita a stabilita klasifikácie priniesla uspokojivé informácie o spoľahlivosti výskumu. Využiteľné sú aj poznatky o oboznámenosti s termínom a osobnostnou relevanciou jednotlivých pojmov (nielen z psycholingvistického, ale aj z psychodiagnostického hľadiska). Rozloženie deskriptorov môže priniesť poznatky o štruktúre či už skúmaného jazyka, ale aj ostatných porovnateľných jazykov v európskom regióne. Napríklad najvyšší počet prototypických termínov v slovenskom jazyku patrí do kategórie spoločenské a sociálne aspekty a dispozície, kým v nemeckom jazyku je táto kategória saturovaná nižšie. Rozdiely v porovnaní s českým a nemeckým jazykom vyplývajú pravdepodobne z určitých odlišností v sociálno-ekonomickom vývine jednotlivých národných kultúr, ktoré sa odrážajú aj v jazyku. Avšak väčšie zovšeobecnenia bude možné vysloviť až po detailnejšej analýze príslušných zoznamov adjektív. Využiteľné sú aj poznatky vyplývajúce z rozdielnej úrovne spoľahlivosti klasifikácie do jednotlivých kategórií a podkategórií,

napr. najspôhlivejšie boli klasifikácie v rámci kategórie charakteristiky zovňajška a najmenej spoľahlivé v kategórii sociálne efekty a vplyvy). Z toho vyplýva aj opatrnosť pri vyvodzovaní inferencií z poznatkov získaných prostredníctvom pozorovania a sebazpozorovania v rutinej každodennej praxi. V ďalšej etape výskumu sa zameriame na zostavenie definitívnej verzie zoznamu osobnostných deskriptorov, ktorý bude predložený väčšiemu počtu posudzovateľov, posudzujúcich seba i blízkych ľudí. Prostredníctvom faktorovej analýzy bude možné overiť, či je slovenský jazyk pri vyjadrení vlastností osobnosti štrukturovaný do piatich faktorov. Značné metodologické prínosy očakávame aj od parciálnych zoznamov vyplývajúcich z kategorizácie pojmov do kategórií a subkategórií. Ich detailnejšie analýzy môžu napomôcť pri zvýšení validity diagnostikovania príslušných osobnostných premenných prostredníctvom dotazníkov a škál.

Bibliografia

- ALLPORT, G. W. – ODBERT, H. S.: Trait-names: A psycho-lexical study. *Psychological Monographs*, 47, 1936, s. 1 – 38.
- ANGLEITNER, A. – OSTENDORF, F. – JOHN, O. P.: Towards a taxonomy of personality descriptors in German: A psycho-lexical study. *European Journal of Personality*, 4, 1990, s. 89 – 118.
- BROWN, C. H.: Folk botanical life-forms: Their universality and growth. *American Anthropologist*, 79, 1977, s. 317 – 342.
- CATTELL, R. B.: The description of personality: Basic traits resolves into clusters. *Journal of Abnormal Psychology*, 38, 1943, s. 476 – 506.
- CHURCH, A. T. – KATIGBAK, M. S.: Internal-external, and self-report structure of personality in a non-Western culture: An investigation of cross-language and cross-cultural generalizability. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1989, s. 857 – 872.
- DE RAAD, B. – SZIRMAK, S.: The search for the „Big Five“ in a non-Indo-European language: The Hungarian trait structure and its relationship to the EPQ and the PTS. *European Journal of Applied Psychology*, 44, 1994, s. 17 – 26.
- DIXON, R. M. W.: Where have all the adjectives gone? *Studies in Language*, 1, 1977, s. 19 – 80.
- FISKE, D. W.: Consistency of the factorial structures of personality ratings from different sources. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 44, 1949, s. 329 – 344.
- GOLDBERG, L. R.: Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons. In: *Review of personality and social psychology*. Vol. 2. Red. Wheeler. Beverly Hills, Sage Public 1981.
- GOLDBERG, L. R.: An alternative „Description of personality“: The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1990, s. 1216 – 1229.

- HŘEBÍČKOVÁ, M.: Osobnostní deskriptory: Přídavná jména pro popis osobnosti. Brno, Psychologický ústav Akademie věd České republiky 1995.
- JUROVSKÝ, V.: Vlastnosti osobnosti v kladných a záporných reakcích druhých lidí. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university, 3, řada B, 2, 1954, s. 39 – 64.
- LEHRER, A.: Structures of the lexicon and transfer of meaning. *Lingua*, 45, 1978, s. 95 – 123.
- MCCRAE, R. R. – COSTA, P. T.: Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist*, 52, 1997, s. 509 – 516.
- MCDUGALL, W.: *The group mind*. New York, Putnams 1920.
- NORMAN, W. T.: Toward an adequate taxonomy of personality attributes: Replicated factor structure in peer nomination personality ratings. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 1963, s. 574 – 583.
- OSGOOD, C. E. – MAY, W. H. – MIRON, M. S.: *Cross-cultural universals of affective meaning*. Urbana, University of Illinois Press 1975.
- PERVIN, L. A.: *Personality*. New York, John Wiley and Sons 1993.
- RUISEL, I.: Memory rating. *Studia Psychologica*, 33, 1991, s. 71 – 78.
- RUISEL, I. – MÜLLNER, J. – FARKAŠ, G.: *DOPEN. Průručka*. Bratislava, Psychodiagnostické a didaktické testy 1982.
- SZAROTA, P.: Five factors of Polish personality. Poster at VIIth Meeting of International Society for the Study of Individual Differences, ISSID, Warszawa 1995.
- ŠMELJEV, A. G. – POCHILKO, V. I.: A taxonomy-oriented study of Russian personality-trait names. *European Journal of Personality*, 7, 1993, s. 1 – 17.
- TUPES, E. C. – CHRISTAL, R. C.: Recurrent personality factors based on trait ratings. Tech. Rep. No. ASD-TR-61-97. Lackland Air Offices Base, US Air Force 1961.
- WILLIAMS, J. M.: Synaesthetic adjectives: A possible law of semantic change. *Language*, 52, 1976, s. 461 – 478.
- WITKOWSKI, S. R. – BROWN, C. H.: Lexical universals. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 7., Palo Alto, Annual Reviews, Inc. 1978.
- YANG, K. – BOND, M. H.: Exploring implicit personality theories with indigenous or imported constructs: The Chinese case. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 1990, s. 1087 – 1095.

DISKUSIE

**REKATOLIZÁCIA AKO NAJDÔLEŽITEJŠÍ MEDZNÍK
V DEJINÁCH SPISOVNEJ SLOVENČINY**

KONSTANTIN LIFANOV

LIFANOV, K.: The Recatholization as the Most Important Landmark in the History of the Slovak Literary Language. *Jazykovedný časopis*, 50, 1999, No. 1, pp. 17 – 26. (Bratislava)

The paper critically deals with E. Pauliny hypothesis on solutions of the L. Štúr's codification of the Slovak literary language based on the Central Slovakian dialectal basis. Author gives an opinion, that the most important landmark within the history of the Slovak literary language was the recatholization, which caused in Lutheran background a diglossic situation (return to severe norms of the contemporary Czech language). According to the author, the L. Štúr's codification had been opened after the extinction of a diglossic situation caused by the influence of the Central Slovakian folklore koine, which forced the Czech language out of e. g. works of Lutheran poets.

V súčasnosti sa už ani nediskutuje o probléme, prečo sa práve stredná slovenčina stala základom moderného spisovného jazyka kodifikovaného L. Štúrom. Po úvahách E. Paulinyho sa táto otázka zdá vyriešená. Preskúmajme však argumenty, ktoré sa uvádzajú v tejto súvislosti.

Všeobecne sa uznáva, že k tomu došlo v dôsledku objektívnych príčin, pričom sa tu vyzdvihuje najmä expanzivita strednej slovenčiny, ktorá sa prejavovala viacerými spôsobmi. Predovšetkým je to vplyv strednej slovenčiny na iné slovenské nárečia. „Stačí prelistovať prvý diel Atlasu slovenského jazyka, aby sme videli, ako sa hláskové prvky strednej slovenčiny rozšírili na pôvodné západoslovenské a sčasti aj východoslovenské územie“ (Pauliny, 1974, s. 68). Tento fakt je nepochybný, nemôže sa však brať do úvahy pri štúdiu dejín spisovného jazyka, lebo patrí do celkom inej roviny: je charakteristický pre vývin nárečí, ale nie spisovného jazyka. Striktné rozlíšenie historickej fonetiky a gramatiky na jednej strane a dejín spisovného jazyka na druhej strane je základným princípom súčasnej jazykovedy. Takéto chápanie týchto dvoch rovnoprávných lingvistických disciplín bolo vlastné aj niektorým predstaviteľom staršej slovenskej jazykovedy. Máme na mysli v prvom rade Ľudovíta Nováka ,

ktorý v známej štúdii z r. 1938 na konkrétnych príkladoch ilustruje pôsobenie češtiny tak na spisovnú slovenčinu, ako aj na jednotlivé slovenské nárečia.

O tom, že E. Pauliny občas zamieňa pojmy „jazyk“ a „spisovný jazyk“, svedčí aj to, že hneď po uvedenom citáte píše o tom, že v písomnostiach pochádzajúcich z rôznych regiónov Slovenska sa vyskytujú početné stredoslovakizmy, čo znamená, že stav v nárečiach a v písomnostiach je podľa neho to isté. Bližšie o tom hovorí na inom mieste (Pauliny, 1956), kde venuje pozornosť stredoslovenským prvkom v pamiatkach východoslovenského pôvodu a predpokladá, že rovnaká situácia je aj v západoslovenských textoch. Podľa nás je tu však podstatne odlišná situácia, pretože vo väčšine písomností západoslovenskej proveniencie sa len ťažko nájdú stredoslovenské prvky. Okrem toho si E. Pauliny nevšima veľké množstvo geneticky západoslovenských prvkov tak vo východoslovenských, ako aj v stredoslovenských pamiatkach. Tieto javy v písomných textoch nabádajú hľadať iné vysvetlenie.

Nepresvedčuje ani téza, že v 18. storočí a na začiatku 19. storočia tzv. kultúrna stredná slovenčina (ďalej len kultúrna stredná slovenčina) jasne prevažovala (Blanár, 1990, s. 107). Opozícia by sme sa tvrdiť pravý opak. Po prvé, zatiaľ ešte nikto nezistil skutočný kvantitatívny pomer pamiatok napísaných v tzv. kultúrnej západnej slovenčine (ďalej len kultúrna západná slovenčina) a kultúrnej strednej slovenčine. Po druhé, jazyk katolíckej spisby je typickou kultúrnou západnou slovenčinou. Len v dielach niektorých autorov stredoslovenského pôvodu, napríklad v kázňach D. Mokoša z r. 1752 – 1774, je kombináciou stredoslovenských a západoslovenských prvkov, ale západoslovenské prvky tvoria spoločný štruktúrny základ zjednocujúci všetky texty tohto druhu, kým stredoslovenské prvky sú prostriedkom ich územnej diferenciácie. Nečudo, že taký významný čin nielen vo vývine jazyka náboženskej literatúry, ale aj celých dejín spisovného jazyka, ako preklad Svätého Písma, bol uskutočnený v r. 1750 práve v kultúrnej západnej slovenčine (nie kultúrnej strednej slovenčine!), hoci k tomu došlo najpravdepodobnejšie na východnom Slovensku (Skladaná, 1986, s. 257).

K spomínaným písomným pamiatkam možno priradiť hodnotné veršované skladby, z ktorých najväčší význam má Gavlovičova Valaská škola: jej tvorca strávil detské roky na Orave, dielo napísal na severozápadnom Slovensku, ale jeho jazyk je takmer identický s jazykom textov vytvorených na juhozápadnom Slovensku. Navyše aj administratívnoprávne dokumenty stredoslovenského pôvodu majú veľa spoločných črt so západoslovenskými (Lifanov, 1996). Napríklad v najstaršej Jelšavskej mestskej knihe z r. 1566 – 1710 (Lehotská – Orlovský, 1976) sa nachádza na prvý pohľad nečakaná postupná strata stredoslovenských jazykových prvkov charakteristických pre staršie texty, a priblíženie sa k trnavskej písomnej tradícii, t. j. jej jazyk sa nevyvíja smerom ku kodifikácii E. Štúra, čo by bolo logické podľa Paulinyho koncepcie, ale ku kodifikácii A. Bernoláka (!) (Lifanov, v tlači). Pripomeňme, že podobné zmeny možno s postupom času pozorovať aj v jazyku Ostrihomského rituálu (Blanár, 1963). V stredoslovenských administratívnych textoch – dokonca po Štúrovej kodifikácii –

sa táto kodifikácia nedodržiava. Ako príklad uvedieme typický zápis z Martinskej mestskej knihy datovaný r. 1854:

Pana Iuventancie (?) od Pavla Mittyl,

*z Talganskeg kragini poslala Ganovi Vatsa že wskutku ge z Rodicowskey Ma-
getnosty wiplaten. Na zlatih Šajnalsskich Stodewadesjat dwa ag štrnast grossy
ktere sem ga niže psani skutečne prigal od mogey Newesty Guditi Svehla ginače
Hloda rodzeney po mogom ziatovy Gozefovi Mittjl pozustaleg ano ag od geg nineg-
ssiho Manžela Gana Vatsa z Alatusa (?) Rodičowskeg mne skrže Vissi Sud nadelene
a prisudene spolu ag zprichodicim Interesom Gakuba Penize skrže kragansku Wissi
Wrchnost sumi do Wogenskeho Stawu až do Taljanskey kragini odeslane co skrže
toto pismo preswedčugem že ga gich od wsseckeho buduciho nasledowat magiciho
prawa slobodnich činim tak gako mogeg Neweste agey Manželovi pohnutedlne
Stawy y Nepohnutedlny Grunt zpožehnanjm Bozim oddawam až nawečnost aby
wladaly a užiwali ony y potomcy gegich pre gegich stalost a bezpečnost y pritomny
swedkowe preswedčugi žesami penize odeslane z Uhar do Taljanskeg w Turčanskeg
Stolicy we Swatem Martine dne 22 Aprila 1858 Paul Mittjl Andrey Svehla Richtar
Daniel Tomka Andrey Kopastassi Andrey Kapowicz Notarius v. r.*

*Nadoswedceni tohoto Wiplatku ag osobitni Richtung w Nemeckom gaziku psa-
ni a swu vlastny ruku podpisanj z Taljanskey tenže Paul Mittjl že prigal horeozna-
menanu summu zlatih 192 x 45 z Rodicowskeg Magetnosty Sig Magland Die 7.
Magi roku 1854 Paul Mittjl v. r.*

Hoci je tento text heterogénny, predsa sa len viaže na trnavskú písomnú tradíciu, na čo poukazujú viaceré fonetické a morfológické prvky: napríklad samohláska *e* ako reflex za *ъ* (*skutečne, odeslane, we Swatem Martine*); koncovka *-ú* v inštrumentáli jednotného čísla substantív a adjektíválií ženského rodu (*swu vlastny ruku*); koncovka *-ové* v nominatíve množného čísla životných podstatných mien (*swedkowe*); koncovka *-ém* v lokáli jednotného čísla adjektíválií mužského rodu (*we Swatem Martine*), ktorá sa však používa popri koncovke *-om* (*po mogom ziatovy*) a pod. Stredoslovenské prvky, vyskytujúce sa v tomto texte, v prvom rade dvojhlásky (hoci sa používajú nedôsledne), iba modifikujú tento text tak, že mu pridávajú lokálny ráz a nemenia jeho podstatu. Je pravdepodobné, že E. Pauliny intuitívne pociťoval rozdiel medzi podobnými textami a záznamami umelej ľudovej poézie, ktorá sa bezprostredne opiera o folklór a koncom 18. a najmä na začiatku 19. storočia mala prevažne iný (stredoslovenský) nárečový charakter. Nie je náhoda, že zdôrazňuje prítomnosť kultúrnej strednej slovenčiny práve v nej (Pauliny, 1974, s. 68) a akosi bokom necháva administratívno-právne pamiatky. Ale ak tento žáner i náboženskú literatúru vyčleníme z celkového súhrnu písomností, zistíme, že s ohľadom na všetky pamiatky nemôžeme kultúrnu strednú slovenčinu považovať za prevažujúci jazykový útvar najmenej až do polovice 19. storočia.

Za ďalšie dôvody Štúrovej kodifikácie spisovnej slovenčiny na stredoslovenskom nárečovom základe E. Pauliny (1983, s. 174) pokladá to, že „kultúrna a hospodárska

sila západného Slovenska koncom 18. a na začiatku 19. storočia poklesla. Znovu vystúpila do popredia hospodárska dôležitosť stredného Slovenska, najmä jeho miest“. Domnievame sa, že ani s týmto tvrdením v zásade nemožno súhlasiť. Je síce pravda, že kultúrny význam Trnavy po preložení univerzity do Budína r. 1777 poklesol, ale sotvaktoré stredoslovenské mesto sa jej mohlo vyrovnat' aj po tejto udalosti. O tom svedčí aj fakt, že vzápätí za preložením univerzity tu bola zriadená kráľovská akadémia, premiestnená r. 1786 do Bratislavy, ktorá sa hneď po tom stala centrom pôsobenia bernolákovcov. Tento fakt nie je dôkazom akéhosi „omylu“ A. Bernoláka, ktorý vraj správne neodhadol základný trend vývinu spisovnej slovenčiny, ale svedectvom toho, že ešte aj koncom 18. a začiatkom 19. storočia si Trnava zachovávala dôležité postavenie v kultúrnom živote Slovenska. Význam tohto mesta však postupne klesal, lebo z celouhorského kultúrneho centra, ktorým nesporne bolo (Käfer, 1962, s. 56), ale azda popri niektorých iných, sa premenilo na centrum slovenské, až napokon stratilo aj toto postavenie, do ktorého sa postupne dostala Bratislava a nie niektoré zo stredoslovenských miest (Bokes, 1964). Bratislava napriek tomu, že sa nachádza na okraji slovenského etnického územia a v tých časoch mala pestré národnostné zloženie, bola schopná plniť úlohu centra celonárodného hnutia (Matula, 1981, s. 85). Je tiež príznačné, že V. M a r ě o k (1964, s. 354), ktorý hľadal konkrétne fakty potvrdzujúce utváranie kultúrnych stredísk na strednom Slovensku, prakticky ich nedokázal nájsť v považsko-turčianskej oblasti – práve v tom regióne, ktorý „vystupuje do popredia v rozhodujúcom štúrovskom období“.

Tvrdenie E. Paulinyho o vzostupe hospodárskej dôležitosti stredného Slovenska na konci 18. – začiatku 19. storočia je tiež problematické. Na vývin slovenskej ekonomiky v tomto období existuje dvojaký názor. Podľa J. N o v o t n é h o (1961, s. 256 – 257) do roku 1848 možno len ťažko hovoriť o významnejšom pokroku v hospodárstve celého Uhorska, nevyklúčujúc ani Slovensko, pretože krajina prežívala celkovú stagnáciu hospodárskeho života. Také isté závery by sa dali vyvodit' aj z výkladu J. T i b e n s k é h o (1978, s. 431 – 433). Ako sa však hospodárske centrum mohlo premiestniť zo západného Slovenska na stredné v období stagnácie? Veď stagnácia predpokladá zakonzervovanie predchádzajúceho stavu a vylučuje prudký posun ťažiska výroby z jedného regiónu do iného. S takouto interpretáciou ekonomického vývinu na Slovensku však nesúhlasí A. Š p i e s z (1964, s. 17), podľa ktorého stagnácia slovenského hospodárstva pripadá na druhú polovicu 19. storočia, kým na konci 18. – začiatku 19. storočia v priemysle badať kvalitatívne zmeny. Vzostup hospodárstva v tomto období bol spojený so vznikom a vývojom manufaktúr, pričom výnimočné postavenie v tomto procese až do konca 18. storočia si zachovávali oblasti Slovenska na západ od línie Žilina – Lučenec; na východ od tejto čiary až do prelomu 18. a 19. storočia nevznikli nijaké manufaktúry. Najbúrlivejšie sa v 18. storočí rozvíja Bratislava – priemyselne najvyspelejšie mesto nielen na Slovensku, ale aj celého Uhorska (op. cit., s. 15). Po r. 1790 vznikli manufaktúry aj na východnom Slovensku a začiatkom 19. storočia sa druhým ekonomickým centrom Slovenska stali Košice

(ibid., s. 20). Z toho vyplýva, že práve severné stredné Slovensko, s ktorým sa v prvom rade spája Štúrova kodifikácia spisovnej slovenčiny, ostávalo mimo tohto procesu.

Uvedené fakty nabádajú hľadať celkom iné príčiny kodifikácie modernej spisovnej slovenčiny na stredoslovenskom nárečovom základe.

Podnetnú myšlienku, ktorá umožňuje interpretovať jazykové procesy na Slovensku ináč ako doteraz, vyslovil z pozícií sociolingvistiky J. B o s á k (1993, s. 26): „prvı kodifikátori slovenčiny museli (okrem politických z národných otázok) riešiť aj problematiku diglosie – ak nie triglosie“ (podč. K. L.). A to je vlastne kľúč pre pochopenie podstaty zložitej jazykovej situácie na Slovensku v predštúrovskom období. Už sme vyložili náš pohľad na túto problematiku (Lifanov, 1997a), ale je potrebné zopakovať niektoré najvýznamnejšie tézy a niečo dodať a spresniť.

Pojem diglosia zaviedol už r. 1959 americký sociolingvista Ch. A. F e r g u s o n (1959, s. 336). Podľa neho diglosia charakterizuje pomerne stabilnú jazykovú situáciu, v ktorej okrem nárečí toho-ktorého jazyka, ktoré môžu mať štandardizované podoby a sú rozšírené všade alebo v jednotlivých oblastiach, existuje aj veľmi odlišný, prísne kodifikovaný (často gramaticky zložitejší) útvar s vyšším postavením. Reprezentuje ho početný a autoritatívny súhrn písomných textov, ktoré boli vytvorené v rannom období alebo v rámci iného jazykového kolektívu. Tento útvar sa zvyčajne skúma formálnym spôsobom a využíva sa vo väčšine písomných a oficiálnych komunikatívnych situácií, ale žiadna zložka tohto spoločenstva ho nepoužíva na bežné komunikovanie. Diglosia môže byť vonkajšia – charakterizuje celý etnický kolektív, alebo vnútorná – keď jej hranice prebiehajú vnútri jazykového spoločenstva. Príčinou rozpoltenia jedného etnického kolektívu okrem iného môžu byť aj konfesiónálne rozdiely.

Diglosiu neskôr aplikoval B. A. U s p e n s k i j (1983) na jazykovú situáciu v starom Rusku a ukázal, aké rôzne dôsledky pre vývin spisovného jazyka majú diglosia a bilingvizmus, hoci sa navonok veľmi podobajú. Najvýraznejší rozdiel medzi nimi spočíva v tom, že v podmienkach diglosie sa rôzne jazykové útvary nachádzajú v hierarchickom vzťahu, pričom kodifikovaný útvar, ktorý vznikol v staršom období alebo v inom jazykovom kolektíve, plní funkciu knižného útvaru, kým nekodifikovaný útvar, opierajúci sa do značnej miery o ľudové nárečia, sa chápe ako jazyk prostý (jednoduchý). Závažné je však to, že tieto dva jazykové útvary, ktoré súčasní jazykovedci pokladajú za rôzne jazyky, používatelia ich hodnotili ako rôznotvary toho istého jazyka.

Ak tieto teoretické zistenia premietneme na slovenskú situáciu, vidíme, že diglosia existovala v evanjelickom prostredí, kým v katolíckom chýbala. Podotýkame, že niektoré črty diglosie, konkrétne hierarchický vzťah medzi češtinou a slovenčinou, zbadal už E. Pauliny (1958), ale pokúšal sa charakterizovať slovenskú jazykovú situáciu ako jednoliaty celok, hoci v skutočnosti sa v rôznych konfesiách podstatne líšila.

V evanjelickom prostredí funkciu knižného jazyka plnila čeština, reprezentovaná predovšetkým v dielach náboženskej literatúry a najmä v Kralickej Biblii, ktorá mala kodifikačnú funkciu. Čeština sa využívala aj v iných písaných žánroch: v krásnej literatúre, vrátane najhodnotnejších skladieb svetskej poézie, v odbornej spisbe, v publicistike atď., nie však vo všetkých. Existovali žánre spoločné pre evanjelikov i katolíkov, napríklad administratívnoprávne dokumenty alebo umelá poézia, ktorá fungovala v ľudových vrstvách. Pre evanjelikov však boli oblasťou fixácie prostého jazyka, ktorého kodifikácia bola vylúčená. Jeho prvky mohli prenikať aj do niektorých iných žánrov, okrem iných aj do kázni. Celkove sa stotožňujeme s názorom E. Ďuroviča (1990; 1993) v tom, že osobitný jazykový útvar – „slovenská čeština“ – z funkčného hľadiska bola spisovným jazykom katolíckych Slovákov a pre podstatné rozdiely so spisovnou češtinou sa musí brať ako stará spisovná slovenčina (Lifanov, 1997b). Nesúhlasíme však s tým, že bola kodifikovaná, tobôž v evanjelickom prostredí. Poznámky k jednotlivým tvarom slovenského pôvodu „male“ a „vulgo“ prezrádzajú skutočný vzťah P. Doležala k týmto prvkom, ktoré chápe ako prostriedky ľudového (prostého) jazyka, a sú fakticky neodporúčaním ich používania v písomných textoch. P. Doležal má väčší alebo menší negatívny postoj ku geneticky slovenským prvkom (nie preto, že sú slovenské, ale preto, že patria do inej komunikačnej sféry ako spisovný jazyk), čo dovoľuje hodnotiť jeho dielo ako opis základných črt tohto jazykového útvaru, nie však ako jeho kodifikáciu. Zdá sa, že skôr pripomína opis obecnej češtiny J. Hroneka (1972), než ktorúkoľvek normatívnu gramatiku. Túto myšlienku napokon potvrdzuje aj úplne negatívny vzťah evanjelikov k neskoršej kodifikácii A. Bernoláka.

Celkom iná bola jazyková situácia v prostredí katolíkov. Čeština bola pre nich cudzím jazykom s nádychom kacírstva. Preto nie sú správne tvrdenia o tom, že Slováci pred kodifikáciou A. Bernoláka (ba aj E. Štúra) využívali češtinu ako svoj spisovný jazyk, lebo sa to nevzťahuje na katolíkov, ktorí tvorili väčšinu obyvateľstva. Ich písomnosti dokumentujú postupné vytváranie vlastného spisovného jazyka vytláčaním jednotlivých geneticky českých prvkov slovenskými zo staršej češtiny alebo konzerváciou niektorých jej prvkov, ktoré sa v samej češtine zmenili. Stará spisovná slovenčina prešla všetkými dôležitými etapami vývinu spisovného jazyka. Dosiahla vysoký stupeň vypracovanosti v rozmanitých literárnych žánroch, predovšetkým náboženskej (B. Smrtník, A. Máčaj, P. Bajan a iní) a vysokej poézie svetského charakteru (P. Benický, Š. F. Selecký, H. Gavlovič a iní). K tomu sa primkávajú aj administratívnoprávne texty i nižšie žánre literatúry. Na rozdiel od situácie v evanjelickom prostredí jazyk nižších literárnych žánrov spolu s jazykom náboženskej literatúry a vysokej poézie je knižný v protiklade k ľudovým nárečiam, kým kralická čeština ostávala mimo tejto opozície. Do knižného jazyka sa prekladá aj Sväté Písmo (1750) a konečne ho kodifikuje A. Bernolák. Treba povedať, že A. Bernolák bol pri kodifikácii dosť radikálny, preto sa niektoré jazykové prvky, ktoré kodifikoval, v praxi neujali a najvýznamnejší bernolákovskí spisovatelia (napr. J. Fándly) sa čiastočne vracali

k predchádzajúcej písomnej tradícii (Svrčková, 1950) a napokon aj on sám sa niektorých kodifikovaných tvarov vzdal (Habovštiaková, 1959).

Ako vidieť, situácia v evanjelickom a katolíckom prostredí dlhší čas ostávala stabilná a ani sa nemohla zmeniť, pokiaľ sa v evanjelickom prostredí zachovávala diglosia. Prvé náznaky jej zániku sa objavujú v 20. rokoch 19. storočia. *Písne swětské lidu slowenského w Uhřích* od P. J. Šafárika a J. Kollára demonštrujú narastajúci tlak stredoslovenského folklórneho koiné na jazyk vysokej poézie. Ale to bola len začiatková fáza tohto procesu: hoci zbieranie ľudových piesní bolo inšpirované dejateľmi evanjelického vyznania, narazilo na „chladný, laxný vzťah evanjelického kňazstva k tejto akcii“ (príčinou toho boli ešte pevné pozície diglosie), naopak, stretlo sa s horlivosťou katolíckeho duchovenstva (Tibenský, 1976, s. 42). Tridsiate roky 19. storočia už znamenajú rozklad diglosie. Od r. 1835 začína vychádzať almanach Zora, v ktorom sa po prvýkrát zároveň publikujú články v češtine, ako aj bernolákovčine (z evanjelického hľadiska – v prostom jazyku), čo bolo predtým nemysliteľné (Habovštiaková, 1970). V r. 1834 vo Fejérpatakyho Kalendári vyšli tri verše od S. Chalupku, čo svedčí o tom, že stredoslovenské folklórne koiné začína vytláčať češtinu z básnickej tvorby autorov evanjelického vyznania, t. j. preniká do sféry, ktorá prv bola pre ňu cudzia. Dôkazov toho stále pribúda koncom 30. a na začiatku 40. rokov. Osobitne zdôrazníme uverejnenie hymnickej piesne *Nitra, milá Nitra* v almanachu Nitra z r. 1840 napísanej v strednej slovenčine, lebo predtým tento jazykový útvar – stredoslovenské folklórne koiné – bol charakteristický len pre štylizácie ľudových piesní.

Zánik diglosie má mimoriadny význam pre vývin spisovného jazyka, lebo vlastne otvára možnosti jeho kodifikácie. A už sme pri tom: o niekoľko rokov po tom Ľ. Štúr kodifikuje novú spisovnú slovenčinu, ktorej základom sa stáva práve ten jazykový útvar, ktorý „zrušil“ diglosiu. Takýto pohľad na dejiny spisovnej slovenčiny vysvetľuje aj na prvý pohľad akoby úplne nelogický jav – vznik modernej spisovnej slovenčiny práve v evanjelickom prostredí, hoci sa tomu v priebehu dejín evanjelici zo všetkých síl bránili.

Vybranie stredoslovenského folklórneho koiné slovenskými evanjelikmi za základ spisovného jazyka okrem jeho vlastnej „priebojnosti“ spôsobili aj zvláštnosti rozloženia vierovyznaní na Slovensku. Disponujeme síce len údajmi sčítania ľudu až z r. 1930, ale pravdepodobne po tolerančnom patente Jozefa II. r. 1781 k výrazným zmenám pomeru katolíkov a evanjelikov nedošlo. Podľa týchto údajov katolíci tvorili 71,61 % obyvateľstva, kým evanjelici augsburgského vyznania len 12,02 %. Tento pomer sa však v jednotlivých okresoch podstatne líšil a väčšina evanjelického obyvateľstva bola sústredená v okresoch Mikuláš (až 61 % tamojšieho obyvateľstva), Revúca (54,5 %), Martin (45,8 %), Banská Bystrica (41 %) a v okrese Dolný Kubín (30,7 %), kým v ostatných okresoch jeho počet bol oveľa nižší (Hromádka, 1943, s. 197 – 198).

Diglosia však neexistovala na Slovensku vždy. V prvých storočiach po preniknutí češtiny na Slovensko bol vývin jazyka písomností rovnaký bez ohľadu na konfesijnú príslušnosť zapisovateľov textov. Začína sa formovať iba v prvej polovici 17. storočia, v období silnej rekatolizácie. Práve vtedy sa uskutočnil návrat evanjelikov k prísny normám súdobej češtiny (hoci nie vo všetkých žánroch písomností). V. Vážny (1936, s. 152) s odvolaním sa na J. M o c k u uvádza ako posledné tlačené evanjelické dielo s náboženským obsahom, v ktorom sú zrejmé slovakizmy, *Katechizmus Dr. M. Luthera* vydaný v Levoči r. 1634. Z toho vyplýva, že hlavne rekatolizácia predurčila celý vývin dejín spisovnej slovenčiny a je najdôležitejším medzníkom tohto historického procesu.

Ak vezmeme do úvahy tieto skutočnosti, dostaneme aj inú periodizáciu dejín spisovnej slovenčiny. Črtajú sa tri hlavné obdobia:

(1) 14. storočie – približne 30. roky 17. storočia: preniknutie staršej češtiny na Slovensko vo funkcii spisovného jazyka, vznik osobitnej slovenskej redakcie staršej spisovnej češtiny a jej postupný prerod na starú spisovnú slovenčinu, spoločnú pre katolíkov a evanjelikov.

(2) 30. roky 17. storočia – 20. – 30. roky 19. storočia: upevňovanie noriem starej spisovnej slovenčiny, jej využívanie v rôznych žánroch písomností katolíkmi, vrátane prekladu Svätého Písma a kodifikácie A. Bernoláka, existencia diglosie v prostredí evanjelikov.

(3) Od 20. – 30. rokov 19. storočia: preniknutie stredoslovenského folklórneho koiné do sféry umelej poézie a zánik diglosie u evanjelikov, kodifikácia moderného spisovného jazyka Ľ. Štúrom, jazykové zjednotenie evanjelikov a katolíkov po hodžovsko-hattalovskej úprave spisovného jazyka atď.

Bibliografia

- BLANÁR, V.: K najstarším slovenským abrenunciačným formulám. *Jazykovedný časopis*, 14, 1963, s. 69 – 77.
- BLANÁR, V.: Podmienky a predpoklady vývinu spisovnej slovenčiny. *Wiener Slawistischer Almanach*, 25 – 26, 1990, s. 101 – 109.
- BOKES, F.: Bratislava 1780 – 1830 – hlavné stredisko slovenského národného života. In: *K počiatkom slovenského národného obrodzenia*. Bratislava 1964, s. 303 – 320.
- BOŠÁK, J.: Sociolingvistický pohľad na kodifikáciu Sama Cambla (1856 – 1909). In: *Studia Academica Slovaca*. 22. Bratislava 1993, s. 26 – 36.
- ĎUROVIČ, Ľ.: Vývin kodifikácie spisovnej slovenčiny pred Bernolákom. *Slovenská literatúra*, 37, 1990, s. 56 – 66.
- ĎUROVIČ, Ľ.: Začiatky spisovnej slovenčiny v XVII. a XVIII. storočí. *Slovenské pohľady*, 109, 1993, č. 3, s. 88 – 101.
- FERGUSON, Ch. A.: Diglosia. *Word*, 15, 1959, s. 325 – 340.
- HABOVŠTIKOVÁ, K.: Bernoláková spisovná slovenčina v praxi (Rozbor Bernolákovskej kázne). *Jazykovedný časopis*, 10, 1959, s. 151 – 162.
- HABOVŠTIKOVÁ, K.: Almanach Zora z jazykovedného hľadiska. *Biografické štúdie*, 1, 1970, s. 95 – 106.

- HROMÁDKA, J.: Všeobecný zemepis Slovenska. In: Slovenská vlastiveda. Zv. I. Bratislava 1943, s. 83 – 332.
- HRONEK, J.: Obecná čeština. Praha 1972.
- KÁFER, I.: K dejinám slovenskej predbernolákovskej literatúry a jazyka. Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*, 14, 1962, s. 55 – 66.
- LEHOTSKÁ, D. – ORLOVSKÝ, J.: Najstaršia Jelšavská mestská kniha 1566 – 1710. Martin 1976.
- LIFANOV, K. V.: „Kulturnyj zapadnoslovackij jazyk“ v sredneslovackich administrativno-pravovych dokumentach XVI – XVIII vv. Vestnik Moskovskogo universiteta. 9. Filologija, 1996, No 3, s. 51 – 60.
- LIFANOV, K. V.: Dynamika literaturno-jazykovej situácii v Slovákii v XIV – XIX vv. *Australian Slavonic and East European Studies*, II, 1997a, No 1/2, s. 19 – 33.
- LIFANOV, K. V.: Spisovná slovenčina existovala aj pred A. Bernolákom? *Jazykovedný časopis*, 48, 1997b, s. 104 – 111.
- LIFANOV, K. V.: Evolucija jazyka „Jelšavskoj gorodskoj knigi“ 1566 – 1710 gg. i t. naz. kulturnyj sredneslovackij jazyk. *Zeitschrift für slawische Philologie*, 1999, Bd. I (v tlači).
- MARČOK, V.: Vytváranie kultúrno-národných centier na strednom Slovensku v rokoch 1780 – 1830. In: K počiatkom slovenského národného obrodzenia. Bratislava 1964, s. 341 – 366.
- MATULA, V.: Charakteristika processa formirovanija nacii u slovakov. In: Formirovanie nacij v Centralnoj i Jugo-Vostočnoj Jevrope. Moskva 1981, s. 85 – 90.
- NOVÁK, E.: Čeština na Slovensku a vznik spisovnej slovenčiny. *Slovenské pohľady*, 54, 1938, s. 105 – 111, 159 – 173, 217 – 222, 281 – 287.
- NOVOTNÝ, J.: Vývoj priemyselnej výroby na Slovensku v prvej polovici 19. storočia. Bratislava 1961.
- PAULINY, E.: Spoločenské funkcie strednej slovenčiny pred Štúrom. *Slovenská reč*, 21, 1956, s. 174 – 186.
- PAULINY, E.: Kultúrnohistorické podmienky a spoločenské funkcie bilingvizmu v dejinách spisovnej slovenčiny. In: Čs. přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě. Praha 1958, s. 37 – 45.
- PAULINY, E.: Pramene Štúrovej kodifikácie. In: Slovenské spisovné jazyky v době obrození. Praha 1974, s. 67 – 71.
- PAULINY, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava 1983. 256 s.
- SKLADANÁ, J.: Významný kodifikačný pokus v predspisovnom období slovenčiny. *Slavica Slovaca*, 21, 1986, s. 257 – 263.
- SVRČKOVÁ, L.: Juraj Fándli a bernolákovská jazyková norma. *Jazykovedný časopis*, 4, 1950, s. 193 – 208.
- ŠPIESZ, A.: Rozvoj kapitalistických vzťahov na Slovensku na konci 18. a na začiatku 19. storočia – objektivná báza pre vznik slovenského národného obrodzenia. In: K počiatkom slovenského národného obrodzenia. Bratislava 1964, s. 11 – 30.
- TIBENSKÝ, J.: Úloha Jána Kollára v slovenskom národnom obrození a hnutí. *Biografické štúdie*, 6, 1976, s. 33 – 50.
- TIBENSKÝ, J.: Začiatky slovenského národného obrodzenia. In: Slovensko. Dejiny. Bratislava 1978, s. 418 – 461.
- USPENSKIJ, B. A.: Jazykovaja situacija Kijevskoj Rusi i jejo značenie dlja istorii russkogo literaturnogo jazyka. Moskva 1983.
- VÁŽNÝ, V.: Spisovný jazyk slovenský. In: Československá vlastiveda. Řada II. Spisovný jazyk český a slovenský. Praha 1936, s. 145 – 215.

РЕКАТОЛИЗАЦИЯ КАК ВАЖНЕЙШИЙ РУБЕЖ В ИСТОРИИ СЛОВАЦКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

Резюме

В статье критически рассматривается гипотеза Э. Паулини о причинах кодификации Л. Штуром словацкого литературного языка на среднесловацкой диалектной базе и высказывается мысль о том, что важнейшим рубежом в истории словацкого литературного языка явилась рекатолизация, предопределившая его развитие в течение двух последующих веков, так как в результате этого процесса в среде евангелистов возникла диглоссийная ситуация, обусловившая неприятие ими кодификации литературного языка на словацкой основе. Только разрушение диглоссии в 20 – 30 гг. XIX века открыло возможности для осуществления новой, штуровской кодификации. При этом основой нового литературного языка стало среднесловацкое фольклорное койне, т. е. именно то языковое образование, которое разрушило диглоссию.

AUTORI

Doc. Konstantin Lifaňov, kan. fil. nauk, Kafedra slavistiky Filologičeskogo fakulteta,
Moskovskij universitet, Vorobjovy gory, 117234 Moskva, Rusko

Prof. PhDr. Jozef Mlacek, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Gondova
2, 818 01 Bratislava

PhDr. Imrich Ruisel, CSc., Ústav experimentálnej psychológie Slovenskej akadémie
vied, Dúbravská cesta 9, 813 64 Bratislava

ROZHEADY

Z NAJNOVŠÍCH SLOVENSKÝCH VÝSKUMOV TEXTU

JOZEF MLACEK

MLACEK, J.: On the Most Recent Slovak Research of Texts. *Jazykovedný časopis*, 50, 1999, No. 1, pp. 27 – 36. (Bratislava)

The paper presents a critical analysis of the two most recent works investigating texts, namely, M. Dudok *Úvod do textiky* (An Introduction to the „Textics“) and J. Dolník et E. Bajzíkovej *Textová lingvistika* (Textual Linguistics), both published in the year 1998. Author of the paper pursues, how the authors of both works limit the concept of text, its features and component parts as well as particular research fields (the theory of text – textual linguistics). From the analyses of investigated works follows that, in spite of many parallel attitudes to some partial questions, each of them means an individual contribution to the Slovak research of texts. M. Dudok enriched, mainly, the research of intertextual dimensions of text. The authors of the second work provided, through the application of cognitive attitude to the given matter, completely new model of text, textual structure, text-forming activity as well as of text interpretation.

Analýzou textu sa naše filologické disciplíny na rozdiel od systematickej pozornosti, ktorú textu venujú niektoré zahraničné školy, zapodievali doteraz dosť sporadicky. Už dávnejšie tu síce existuje monografia F. Miku *Text a štýl* (1970), aj v rozličných štylistikách J. Mistríka sú viaceré pasáže o problematike textu, niektorých čiastkových problémov textu sa dotýka monografia E. Bajzíkovej *Slovenský jazyk. Textová syntax* (1995), ako aj niektoré štúdie i menšie príspevky zo zborníka *Textika a štylistika*, ktorý obsahoval materiály z konferencie venovanej životnému jubileu J. Mistríka (1989), jednako však rok 1998 zostane vo vývine nášho slovenského spracovania textu celkom výnimočný. Práve v ňom vyšli takmer naraz až dve knižné práce, a to monografia M. Dudka *Úvod do textiky* (ďalej UT) a spoločná monografia J. Dolníka a E. Bajzíkovej *Textová lingvistika* (ďalej TL). Vyjdenie obidvoch kníh je vhodnou príležitosťou na zamyslenie sa nad nimi samými, ale aj – na pozadí spomínaného predchádzajúceho bádania textu u nás – nad ich prínosom do našej vedy o texte.

Ak v tomto príspevku chceme nielen charakterizovať osobitne každú z uvedených kníh, ale aspoň do istej miery ich aj konfrontovať, odôvodnení takéhoto postupu je hneď niekoľko. V prvom rade tu stimulujúco pôsobí už blízkosť predmetu tých disciplín, ktoré jedna či druhá kniha reprezentuje. Najvlastnejším predmetom výskumu jednej i druhej práce je text. Analógiu medzi obidvoma prístupmi k nemu možno vidieť aj v ich východiskách. Prehistóriu (alebo predhistóriu, ako hovorí sám autor) teórie textu vidí M. Dudok v antickej a stredovekej rétorike, autori druhej práce pri výklade textotvornej činnosti tiež hľadajú „poučenie v klasickej rétorike“, ako znie názov príslušnej podkapitoly (TL, s. 81 n.). Aj vlastné začiatky vedeckého spracovania textu (teda akúsi históriu tohto výskumu, ako explicitne hovorí zasa iba M. Dudok) vidia autori obidvoch sledovaných prác v podstate analogicky: M. Dudok tu priamo hovorí o Pražskom lingvistickom krúžku a najmä o jeho „mathesiovskej odnoži výskumu jazyka a reči“ (UT, s. 7: v tejto súvislosti nebude nezaujímavé pripomenúť Míkovu formuláciu z jeho diela *Text a štýl* o tom, že práve štrukturalizmus – a F. Miko tu má na mysli najmä štrukturalistickú literárnu vedu tiež z okruhu Pražského lingvistického krúžku – „vyvinul prvú sústavnú vedeckú metodológiu literárneho diela a jeho štýlu“ (Miko, 1970, s. 8), autori druhej sledovanej práce nachádzajú začiatky sústredeného vedeckého záujmu o text tiež v štrukturalizme, ale v jeho hjelmslevovskom prúde, teda všeobecne tiež už v rámci tzv. systémovej lingvistiky (TL, s. 6). Aj súčasnú etapu formovania sa osobitných vedných disciplín skúmajúcich text (v prvej práci je ňou teória textu alebo textika, v druhej textová lingvistika) vymedzujú autori obidvoch sledovaných prác dosť podobne: M. Dudok konštatuje, že teória textu sa začína ako samostatná vedecká disciplína vtedy, keď sa text prestáva pokladať iba za rad menších jazykových jednotiek, najmä viet, autori druhej práce špecifikujú, že textová lingvistika sa formuje od tzv. pragmaticko--komunikatívneho obratu v lingvistike a pre jej najživšiu súčasnú etapu je typické prepojenie s kognitívnymi disciplínami. Pre súčasnú etapu vývinu jednej aj druhej disciplíny je teda podľa autorov príznačný výrazne interdisciplinárny prístup ku skúmaniu textu.

Skôr ako priročíme k osobitnej charakteristike každej zo sledovaných kníh, treba sa po predchádzajúcich poznámkach o istých analógiách medzi prístupmi ich autorov k predmetu ich bádania ešte aspoň stručne pristaviť pri niektorých všeobecnejších otázkach, ktoré všeličo napovedia o každej z kníh osobitne, ale zároveň môžu veľa naznačiť aj z hľadiska porovnávania obidvoch prác, ich metodológie aj ich bádateľských výsledkov.

Začneme už titulmi obidvoch kníh. Prvá slovom úvod naznačuje, že sa tu podá základný obraz o danej disciplíne, rozvedú sa jej základné pojmy a termíny, naznačia sa metódy, prípadne aj história danej disciplíny. Už pri zbežnom nahliadnutí do náplne tejto knihy zistíme, že predpokladaný cieľ – hoci tiež nie nejako systematicky – zahrnuje iba prvá kapitola práce s názvom *Aspekty textiky* (s. 7 – 20). Ďalšie dve časti práce sú už skôr aplikáciou istých téz z úvodnej kapitoly, hoci zaiste na viacerých miestach tiež obohacujú pojmové inštrumentárium prijatej koncepcie. V podstate

podobne vyznieva aj titul druhej práce. Nie je tu síce slovo úvod, ba autori hneď vo vlastnom *Úvode* ku knihe upozorňujú, že ich práca nie je úvodom do textovej lingvistiky, že „cieľom knihy nie je podanie encyklopedického prehľadu nazhromaždených jazykovedných poznatkov o texte, ale vtiahnutie čitateľa do lingvistickej analýzy textu...“ (TL, s. 3), ale na druhej strane fakt, že titul knihy sa zhoduje s názvom príslušnej vednej disciplíny, signalizuje, že sa tu predmet výskumu – jazykovedné aspekty textu – podá vo všetkých náležitých súvislostiach. Kniha *Textová lingvistika* naozaj spracúva všetky lingvisticky relevantné vlastnosti textu, nemáme tu však skutočne do činenia s úvodom v zmysle nejakého encyklopedického prehľadu teórií a riešení: je to celkom osobitná koncepcia textovej lingvistiky, v mnohých dimenziách celkom originálna, metodologicky prieborná a aj so zreteľom na bežné filologické vzdelávanie inštruktívna a podnetná.

Rovnako už v názvoch obidvoch sledovaných kníh sa naznačuje aj druhý okruh otázok týkajúcich sa výskumu textu, a to samo pomenovanie vednej disciplíny zameranej na tento predmet výskumu. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že táto problematika už patrí skôr do vlastnej charakteristiky každej zo sledovaných kníh, pretože každá z nich uprednostňuje inú orientáciu tohto výskumu, a teda aj iné pomenovanie príslušnej disciplíny, v prvom prípade sú to názvy *textika* a *teória textu*, v druhom zasa názov *textová lingvistika*. Keď si však všimame vymedzenie menovaných disciplín v sledovaných prácach a potom najmä otázky ich vnútornej členitosti, s ktorou autori obidvoch diel pracujú, ukazuje sa užitočné vidieť obidva názvy práve vo vzájomnej prepojenosti a sledovať ich vo vzájomných širších súvislostiach.

Ako napovedá už názov prvej práce, M. Dudok uplatňuje, ba uprednostňuje nie síce neznámy, ale v našom kontexte predsa len menej využívaný názov *textika*. Je však pozoruhodné, že tento názov má autor v titule knihy aj v názvoch dvoch kapitol, ale vo vlastnom texte všetkých troch kapitol knihy sa s ním stretáme len celkom výnimocne, takmer všade sa hovorí o *teórii textu*. Z viacerých miest jeho výkladu vyplýva, že obidva termíny sa chápu ako rovnocenné pomenovania, niektoré formulácie však dovoľujú vidieť ich aj trochu diferencovane. Ak sa napríklad na s. 7 charakterizuje *textika* ako veda o textoch, takáto formulácia umožňuje *textiku* interpretovať aj širšie než iba ako *teóriu textu*.

Na tejto všeobecnej rovine určenia sledovaných disciplín by porovnávanie naznačeného chápania *teórie textu*, ako ho podáva M. Dudok, s pojmom *textová lingvistika*, ako ho podávajú zasa autori druhej sledovanej knihy, nebolo veľmi produktívne. Platí tu konštatovanie, ktoré sa explicitnejšie či implicitnejšie vyskytuje v obidvoch prácach, že totiž pojem *textová lingvistika* je užší než pojem *teória textu*. Zaujímavé súvislosti medzi obidvoma koncepciami sa však objavujú, keď sa pristavíme pri ďalšej špecifikácii týchto pojmov. Autori knihy *Textová lingvistika* zdôrazňujú, že pojem *textová lingvistika* je základným pojmom pri jazykovednom skúmaní textu, zároveň však konštatujú, že v prípade potreby sa tento pojem špecifikuje ako *textová syntax*, *textová gramatika*, *textová sémantika* a *textová pragmatika* (TL, s. 9). V *Úvode* do

textiky sa objavuje termín gramatika textu, ktorý autor chápe ako súčasť textovej lingvistiky aj teórie textu (s. 13). Zdalo by sa, že tu ide iba o malý onomatologický rozdiel v spracovaní termínu (textová gramatika – gramatika textu). Ak si však uvedomíme, ako M. Dudok vymedzuje predmet gramatiky textu (skúma glutináciu, konexiu, rekurenciu, ale aj metaforizáciu a podobné javy – s. 13), potom zisťujeme, že medzi obidvoma podobnými termínmi sú aj zreteľné vecné, pojmové rozdiely. Pojem gramatika textu sa chápe oveľa širšie ako názov textová gramatika. Širšie súvislosti termínu gramatika textu potvrdzujú aj ďalšie názvy z tejto oblasti, a to jednak špecifickejší termín sekvenčná gramatika textu (s. 30) a jednak súbežné termíny mimotextová gramatika, medzitextová gramatika, kontextová gramatika, ktoré uplatnil vo svojom výklade iba M. Dudok (s. 73 a i.).

Pred osobitnou charakteristikou každej zo sledovaných prác sa dotkneme ešte jednej otázky v začatom porovnávacom prístupe k nim. Ide o predmet výskumu, na ktorý sa sústreďujú obidve práce a obidve spomínané disciplíny, totiž o text. Vyjdeme z vymedzenia tohto pojmu, ako ho podávajú obidve práce. M. Dudok konštatuje, že text sa často prijíma ako tzv. implicitná kategória, ktorá sa ani nedefinuje (s. 9). On sám však bez nároku na definičnú platnosť svojho určenia textu píše: „Najčastejšie sa ním nazýva množina syntaktických, sémantických a komunikatívnych jednotiek, ktoré fungujú ako samostatný celok. Štruktúra textu má pritom otvorený charakter: jeho začiatok je ohraničený vetno-výpovednou štruktúrou, ale jeho koniec sa niekedy ťažšie určuje“ (ibid.). V Textovej lingvistike (s. 10) sa text definuje zasa takto: „Text je relatívne uzavretý komunikačný celok, ktorý na základe obsahovej a ilokučnej štruktúry plní propozičnú a pragmatickú funkciu.“ Výskyt určení „otvorený“ (v prvom vymedzení textu) a „uzavretý“ (v druhej definícii) môže vyvolať dojem, že prvá koncepcia chápe text oveľa dynamickejšie ako druhá, že druhá je akosi viacej „v zajatí“ parciálneho lingvistického prístupu k textu. Sami autori Textovej lingvistiky však predvídavo v pasáži tesne za uvedenou definíciou textu pridávajú takýto dodatok: „O relatívnej uzavretosti sa hovorí preto, lebo každý text je potenciálne otvorený, čiže umnožňuje ďalšie rozvíjanie jeho informačného potenciálu“ (ibid.).

Z celého výkladu obidvoch prístupov k textu je zároveň zreteľné, že tu nejde iba o otvorenosť v kvantitatívnom aspekte, v rozsahu, ale že otvorenosť textu je daná samou povahou štruktúry textu. Súlad obidvoch prác v tomto zásadnom bode výkladu nie je nijako náhodný: Obidve práce nadväzujú na to vymedzenie textu, ktoré podali R. de Beaugrande – W. U. Dressler (1981), každá z nich však nadväzuje na uvedených autorov trochu iným smerom. M. Dudok síce pripomína všetkých sedem znakov (podmienok) textu, ktoré vydelili uvedení autori, ale sám zdôrazňuje – čo je pri jeho orientácii na umelecké texty celkom logické – najmä intertextovosť (UT, s. 68 a i.). Naproti tomu autori druhej sledovanej práce sa natoľko nesústreďujú na vlastnosti (podmienky) textu či textuality, ako skôr na model tvorby textu, na vymedzenie jednotlivých fáz textotvornej činnosti, ktoré tiež sformulovali citovaní zahraniční autori. Obidva špecifické prístupy k textu sa pritom ukazujú ako plne oprávnené

a rovnako produktívne, lebo v obidvoch sledovaných prácach sa predpokladá, ba miestami aj explicitne zdôrazňuje, že text treba skúmať aj ako proces aj ako produkt.

Už v doterajších poznámkach sme sa dotýkali viacerých znakov sledovaných prác. Keďže však každá z nich prináša aj celkom osobitné, odlišné dimenzie prístupu k textu, treba sa pri každej z nich pristiť aj osobitne. Začneme poznámkami o Úvode do textiky.

Podstatnú časť spomínaných teoretických postulátov z knihy Úvod do textiky nachádzame v úvodnej kapitole *Aspekty textiky* (s. 5 – 20). Ďalšie dve časti s názvami *Konfrontačná textová gramatika* (s. 21 – 40) a *Textika – idiolektika* (s. 41 – 113) majú, ako sme naznačili už v úvode týchto poznámok, predovšetkým aplikačný charakter. Obidve tieto kapitoly prinášajú v súlade so svojím určením mnoho pozoruhodných konkrétnych poznatkov jednak z konfrontácie znakov originálneho a prekladového textu (ide o srbsko-slovenské porovnávanie), jednak z hľadiska intertextového nadväzovania v rámci slovenskej vojvodinskej literatúry. Týmto otázkam nebudeme v tejto charakteristike diela venovať osobitnú pozornosť, ale v súlade aj so všeobecne orientovaným titulom diela aj so zameraním nášho časopisu tu pripomenieme niektoré ďalšie všeobecnejšie poznatky, ktoré možno chápať ako prínos autora tohto diela do slovenskej teórie textu.

K špecifikácii ústredného pojmu text prispievajú popri jeho už spomínanom teoretickom vymedzovaní aj autorove precizujúce rozlíšenia pojmov text a diskurz (v úvodnej kapitole) a pojmov text a dielo (v 3. kapitole). Pokiaľ ide o prvú dvojicu text a diskurz, M. Dudok zachytáva široké rozpätie názorov na riešenie tejto otázky, citlivo zaznamenáva rozdiely medzi jednotlivými školami teórie textu, upozorňuje na zásadné rozdiely, ale aj na jemné nuansy v ich prístupoch k vymedzovaniu týchto pojmov a napokon formuluje vlastné vymedzenie obidvoch pojmov aj termínov, keď diskurz interpretuje ako „globálnejší textový rámec...“, široké spektrum okolností, za ktorých sa konkrétny text rodí“ (s. 11). Keďže autor pracuje predovšetkým s modelom literárnych textov, objavuje sa v jeho koncepcii potreba aspoň pracovne vymedziť aj pojem dielo. Určuje ho opäť na pozadí širšieho pojmu text (s. 67 a i.) a z celého jeho chápania potom na osi „všeobecné – konkrétne“ vychodí postupnosť diskurz – text – dielo.

Ako sme už uviedli, M. Dudok spomedzi vlastností či podmienok textu vyzdvihuje najmä intertextovosť. Práve o jej určení vo vzťahu k ostatným znakom textu autor píše: „V porovnaní s ostatnými podmienkami/vlastnosťami textovosti intertextovosť nie je rovnakého rangu ako ony: stojí trochu bokom a „opiera“ sa o ne. Z aspektu štylistiky a výstavby textu intertextovosť možno považovať za subjektívnu textotvornú podmienku“ (UT, s. 68). A o niečo ďalej autor na zdôraznenie osobitnej platnosti intertextovosti ešte pridáva: „Intertextovosť presahuje komunikačný rámec a recepčný priestor jednotlivého textu a zasahuje textovu tradíciu a kultúru ako text. Intertextovosť je tá vlastnosť textu, ktorá ho robí zároveň invariantom i variantom, v závislosti od skúseností prijímateľa“ (ibid.). V súvislosti s umeleckými textami, o

ktoré ide v 2. a 3. kapitole Úvodu do textiky predovšetkým, M. Dudok konštatuje, že práve pôsobením intertextovosti sa v nich stráca lineárna perspektíva textu a buduje sa „špirálovite zvinutá perspektíva textu“ (ibid.). Špecifickým prípadom, ktorý zreteľne potvrdzuje oprávnenosť autorovho vyzdvihovania intertextovosti, sú intertextové vzťahy medzi rozličnými textami toho istého autora (M. Dudok ich skúma na niektorých textoch vojvodinského slovenského básnika, prozaika, kritika, prekladateľa a redaktora V. Hronca). M. Dudok konštatuje, že v takomto prípade intertextové vzťahy „v procese textácie dokonca stoja hierarchicky vyššie alebo pred zložkou rozprávača“ (UT, s. 71). Hoci autor v Úvode do textiky explicitnejšie sleduje intertextovosť iba v oblasti umeleckého textu, niektoré jeho konštatovania (napr. o intertextových postupoch a ich druhoch, s. 68) majú všeobecnejšiu platnosť a s ich závermi treba do istej miery a v nejakej modifikácii počítať aj pri iných typoch textov.

V Úvode do textiky je aj mnoho parciálnejších konštatovaní či zistení, ktoré sú prínosom pre všeobecnú teóriu textu alebo pre textovú lingvistiku či štylistiku. Spomenieme tu výberovo aspoň niektoré z nich. Autor venuje dosť pozornosti aj teoretickému vymedzeniu konfrontačnej textovej gramatiky (2. kapitola – všimnime si, že autor tu výslovne hovorí o konfrontačnej textovej gramatike, čo opätovne potvrdzuje silnú prepojenosť medzi teóriou textu a textovou gramatikou, resp. celou textovou lingvistikou). Podnetné sú jeho myšlienky o hybridizácii slohových postupov (s. 68), o modifikácii štruktúry textu (s. 58), o „obojživelných“ prostriedkoch výstavby textu (s. 14 – táto myšlienka sa aplikuje v rozličných častiach práce pri rozmanitých konkrétnych prostriedkoch), o sekvencii ako o minimálnej naratívnej forme (s. 16), o čitateľskej interpretácii ako o interpretácii interpretácie (s. 63 – tu sa opäť ponúka na porovnanie súhlasná a zároveň špecifikujúca formulácia z druhej sledovanej knihy: „Aj textotvorná činnosť sa zakladá na interpretácii. Je to kognitívno-komunikačná interpretácia istého výseku skutočnosti“ – TL, s. 83).

Pri celkovom pohľade na Úvod do textiky vidíme, že tu vzniká osobitný model teórie textu. S takouto fázou vývinu istej disciplíny zákonite prichádza aj väčší počet nových termínov. Aj v sledovanom diele je ich pomerne veľa. Popri už bežnejších názvoch konektor, kvalifikátor uplatňuje M. Dudok aj ďalšie názvy tohto typu, ako glutinátor, orientátor, lokalizátor, partikularizátor, ale aj názvy iných typov, ako za-text, poprijazykové prostriedky, opojmenie zážitku, ozmysľovanie atď. Je ich tu naozaj pomerne mnoho. Pri veľkom výskyte takýchto potrebných termínov najmä cudzieho, resp. internacionálneho pôvodu až trochu rušivo v texte pôsobí uplatnenie niektorých ďalších cudzích slov, ako napr. observácia, hibernizovať, validita, koment, posthumný, kolimátor, (textové) mycélium, cerebrálny atď.

Keď chceme po všetkých predchádzajúcich porovnávacích aj osobitných poznámkach o knihe Úvod do textiky uzatvárať túto časť nášho rozboru, môžeme konštatovať, že aj keď kniha celkom nenapĺňa všetky očakávania, ktoré navodzuje jej názov, je Úvod do textiky dielom, ktoré zreteľne prispieva do rozvoja slovenských výskumov textu, dielom, ktoré ponúka originálne a odvážne riešenia početných par-

ciálnych otázok z teórie textu aj štylistiky a ktoré pri svojom zameraní najmä na problematiku umeleckého textu prináša aj mnohé celkom nové a prehĺbené postrehy o textoch slovenskej vojvodinskej literatúry.

Ani druhú sledovanú knihu nemusíme v tejto časti charakterizovať nejako systematicky, pretože istých jej podstatných znakov sme sa dotkli v úvodnej časti tohto príspevku. Jednako sa tu žiada konštatovať najmä fakt, že v tomto prípade máme do činenia s uceleným výkladom jednej koncepcie textovej lingvistiky. Naznačuje to už rámcové kompozičné členenie celého diela. Po *Úvode* nasleduje týchto päť kapitol: I. *Textová lingvistika*. II. *Typológia textov*. III. *Tvorenie textu*. IV. *Interpretácia textu*. V. *Text – komunikácia – štýl*. Pravdaže, výklad jednotlivých častí nie je rovnako systematický ani komplexný, ale na druhej strane prakticky všetky časti sa vyznačujú tým, čo je podľa samotných autorov typické pre súčasnú etapu textovej lingvistiky, totiž úsilím o kognitívny prístup k celej teórii aj k výkladu jednotlivých čiastkových otázok.

Polovicu celej knihy tvorí jej prvá kapitola. Nejde v nej iba o rámcové vymedzenie textu a textovej lingvistiky, ale najviac miesta autori venujú rozboru pojmu štruktúra textu. Tento pojem sa jednak posudzuje vo vzťahu s funkciami textu a jednak sa podrobne analyzuje. Autori v súlade s propozičnou a pragmatickou funkciou vydeľujú obsahovú a ilokučnú štruktúru textu. V rámci obsahovej štruktúry ďalej rozlišujú jej gramatický a referenčný aspekt, pričom prvému z nich zodpovedá podrobne spracovaná gramatická štruktúra textu, ale o referenčnej štruktúre textu sa osobitne nehovoria. Rozbor gramatickej štruktúry je ďalším rozvitím toho prístupu k textu, ktorý reprezentujú v našej lingvistike predchádzajúce práce E. Bajzíkovej, najmä jej monografia *Slovenský jazyk. Textová syntax* (1995). Zaznamenávame tu prehĺbenie pojmu textová jednotka (vydeľujú sa napr. základné textové jednotky, komplexné textové jednotky i modifikačné textové jednotky – pri tomto poslednom názve vzniká otázka, či tu nehovoriť skôr o modifikovaných TJ), iba dost' tézovité zachytenie problematiky horizontálneho členenia textu, prehĺbené spracovanie sémanticko-syntaktických vzťahov v texte (prehĺbením je predovšetkým špecifikácia týchto vzťahov v porovnaní so vzťahmi vo vete). Druhý aspekt obsahovej štruktúry textu (referenčný) sa tu pripomína iba niekoľkými pojmi v úvode výkladu obsahovej štruktúry textu (napr. referenčný návrat, referenčná súvzťažnosť, referenčná nadväznosť – s. 13). Ak si však všimneme niektoré formulácie z pasáže o téme a jej expanzii (s. 54 n.: konkrétne napr. toto: „Téma je kognitívny kondenzát referencie textu.“ Alebo: „...rozvinutou podobou témy je referenčný obsah“ – s. 55), ukazuje sa nám, že tu máme spolu so spomenutými predchádzajúcimi prvkami referenčného aspektu štruktúry textu dost' signálov na to, aby sa uvažovalo aj o referenčnej štruktúre textu.

Ak sme už spomenuli tému textu, treba tu zaznamenať jednak to, že autori ju analyzujú ako zložku obsahovej štruktúry textu, ako tzv. makropropozíciu, pričom ešte rozlišujú hlavnú tému a vedľajšie témy textu, jednak to, ako autori spracúvajú otázku expanzie témy. A keďže tu sa textová lingvistika dostáva do kontaktu so štylistikou,

žiada sa osobitne vyzdvihnúť ich prínos do riešenia problematiky témy, ktorá sa v štylistike tradične sleduje v oblasti slohových postupov. Pozoruhodný je sám fakt, že sa tu rozoberajú štyri typy expanzie témy, ale ešte viacej skutočnosť, že vedľa výkladovej expanzie sa uvádza aj argumentácia, pričom ich zachytenie tejto otázky prináša viaceré nové aspekty tohto postupu v rozvíjaní témy. Tieto pasáže z Textovej lingvistiky ponúkajú viacero podnetov na prehĺbenie štylistickej teórie slohových postupov i niektorých ďalších častí tzv. makrokompozičnej problematiky.

Ako jeden z najväčších prínosov sledovanej monografie hodnotíme podkapitolu o ilokučnej štruktúre textu. V práci sa neskúma iba izolovaný rečový, resp. špecifickejšie ilokučný akt (hoci sa tu podáva aj osobitná typológia rečových aktov – s. 52 n.), ale od neho alebo ešte od nižšej úrovne ilokučných komponentov rečového aktu sa prechádza k ilokučnej sekvencii a cez ilokučný celok až k ilokučnej role textu a k ilokučnému typu textu. Pre pochopenie ilokučnej štruktúry má zásadný význam aj rozlišovanie dominantných a nedominantných rečových aktov, z iného hľadiska zasa aj rozlišovanie stavebných rečových aktov a čiastkových rečových aktov. Už z tohto radenia pojmov je zreteľné, že tu naozaj ide o celú ilokučnú štruktúru textu, ktorá ako výraz pragmatickej funkcie textu patrí k podstatným určujúcim znakom textu. Treba zaznamenať, že táto stránka textu alebo táto zložka komplexnej štruktúry textu sa doteraz v našej lingvistike takmer celkom obchádzala, a tak predložené spracovanie týchto otázok znamená rozvítie v prvom rade našej textovej lingvistiky aj našej teórie textu, ale svojou metodologickou čistotou je zároveň aj evidentným prínosom aj pre celú teóriu textu.

Už prostý výpočet uvedených faktov o prvej kapitole Textovej lingvistiky ukazuje (najmä ak do neho zahrnieme aj veci, ktoré sme uviedli v úvodnom porovnaní obidvoch prác – tie sú totiž zväčša tiež z tejto kapitoly), že jej predmetom ani zďaleka nie je iba vymedzenie a charakteristika pojmu textová lingvistika, ako by mohol napovedať názov tejto kapitoly. Predchádzajúce poznámky ukázali, že túto časť práce autori venujú najmä analýze pojmu text, rozboru pojmu štruktúra textu, sledovaniu jednotlivých stránok tejto mnohodoménnej veličiny. Z našich poznámok vyplýva, že najmä prepojením jednotlivých čiastkových štruktúr textu so základnými funkciami textu dokázali autori určiť aspoň všetky relevantné znaky textu (iba vo formálnej štruktúre textu tejto kapitoly trochu podľahli zložitosti a členitosti danej problematiky, keď ani v numerickom ani v grafickom vyčleňovaní niektorých subkapitol a menších častí textu celkom nezachytili súvislosť a hierarchizovanosť jednotlivých častí svojho textu). Keďže však rovnako ako M. Dudok chápu text nielen ako výsledok, ale aj ako proces, celkom zákonite sa v kompozícii ich práce objavuje kapitola s názvom *Tvorenie textu* (je to 3. kapitola, s. 81 – 98). Pretože je to kapitola, v ktorej sa jednak dopovedávajú viaceré ďalšie podstatné znaky textu a jednak sa otvárajú niektoré otázky ďalšej časti ich práce, totiž problematika interpretácie textu, pristavíme sa aspoň pri niektorých závažnejších myšlienkach z nej.

O tom, ako autori chápu tvorbu textu či textotvornú činnosť, najzreteľnejšie vypovedá táto (čiastočne už citovaná) formulácia: „Aj textotvorná činnosť sa zakladá na interpretácii. Je to kognitívno-komunikačná interpretácia istého výseku skutočností“ (TL, s. 83). Z tejto jedinej formulácie vyplýva pre autorov niekoľko téz, ktoré sa v príslušnej kapitole spracúvajú. Ide v prvom rade o spojenie tvorby textu s interpretáciou, ďalej o konštatovanie, že tvorba textu je interpretácia, ktorá má kognitívny a komunikačný vektor (TL, s. 84) a ktorá v jednotlivých etapách (spomínaní autori R. de Beaugrande a W. U. Dressler vo svojom modeli tvorby textu predpokladajú päť etáp a naši autori ich model s istými modifikáciami prijímajú) počíta s rozličnými typmi znalostí (autori Textovej lingvistiky uvádzajú textové, mimotextové a pragmatické znalosti, ale zároveň v istých špecifických prípadoch rátajú aj s procedurálnymi a komunikačnými znalosťami) a s rozličnými druhmi textotvornej stratégie. Záver tejto kapitoly (s názvom *K vysvetľovaniu textotvornej činnosti*, s. 94 n.) vyznieva v uvedených súvislostiach ako opätovné pripomenutie myšlienky, ktorú sme vyzdvihli na začiatku tejto poznámky, totiž myšlienky, že textotvorná činnosť a interpretácia textu majú veľa spoločných alebo aspoň analogických znakov. Uvedená záverečná podkapitola je teda organickým prechodom ku kapitole o interpretácii textu.

Pri výklade interpretácie textu autori nadväzujú na Mikovu myšlienku, podľa ktorej je interpretácia vyšším typom recepcie textu. Autori aj pri samej interpretácii rozlišujú tzv. prirodzenú a tzv. reflexívnu interpretáciu, pričom prvý typ chápu ako súčasť jazykového správania a teda ako automatizovaný, nezámerný proces, a druhý typ ako prejav jazykovej činnosti, teda ako činnosť zámernú. Vzťah medzi obidvoma druhmi interpretácie vidia autori ako tzv. hermeneutickú špirálu, podľa ktorej „reflexívna interpretácia textu spočíva v tom, že k prirodzenej interpretácii sa pripoja ďalšie obsahové vrstvy na základe brania zreteľa na ďalšie súvislosti, čím sa dosiahne ‚lepšie‘ porozumenie textu“ (TL, s. 101). Ak pri tvorbe textu je dôležitým činiteľom textotvorná kompetencia (s. 85) so všetkými spomínanými typmi nutných znalostí a stratégií, tu je zasa dôležitá interpretačná kompetencia (s. 106), pre ktorú sú zasa nevyhnutné textové aj mimotextové znalosti (s. 109 – 110: pripomeňme, že medzi textovými sa tu predpokladajú aj intertextové znalosti: analógia procesov tvorby textu a interpretácie textu dáva tušiť, že aj pri textotvornej činnosti treba v rámci textových znalostí evidentne počítať s intertextovosťou a s intertextovými znalosťami). Vo výklade štruktúrovanosti interpretačne relevantných znalostí zavádzajú autori aj pojem inferencie, ktorú charakterizujú ako kognitívnu operáciu, ktorou „recipient dopĺňa to, čo je v texte nevypovedané, implicitné“ (TL, s. 117).

Ostatné dve kapitoly už svojím rozsahom (sú to najmenšie časti práce), ale ešte viacej tézovitosťou istých pasáží svojho výkladu signalizujú, že sú viacej programom spracovania príslušných tém ako uceleným rozborom ich problematiky. Napriek tomu sa však v ich texte stretáme s viacerými cennými myšlienkami. Pripomenieme tu aspoň niektoré z nich. V 2. kapitole sa naznačuje pokus o rozlíšenie pojmov klasifikácia

textov a typologizácia textov, o rozlíšenie pojmov trieda textov a typ textov, o rozlíšenie intuitívnej klasifikácie textov (napr. u bežných používateľov jazyka) a empiricky podloženej klasifikácie. Z piatej kapitoly zaujmú najmä myšlienky o vzťahu textu a štýlu, o ich hraniciach (napr.: „Čím širšie je chápanie štýlu, tým menej priestoru sa prenecháva textovej lingvistike.“ Alebo: „...nie všetky vlastnosti textu sú zahrnuté do štýlu“ – TL, s. 126). Zaujímavé je tu aj desatoraké anotované vymedzenie štýlu, pričom vo väčšine týchto vymedzení ide najmä o určovanie naznačeného vzťahu medzi štýlom a textom. Hoci v oboch prípadoch, teda v druhej aj v piatej kapitole, ide skôr iba o naznačenie spomínaných okruhov textovej problematiky, funkcia týchto častí práce v kompozícii celej knihy je nezanedbateľná, lebo sa v nich – hoci iba náznakovo – dokresľujú ďalšie dimenzie textu aj textovej lingvistiky, ďalšie okruhy potrebné pre komplexný prístup k tejto disciplíne aj k jej predmetu.

Na záver týchto poznámok o nových prácach z problematiky textu nebudeme zhrnovať to, čo sme o každej zo sledovaných kníh povedali osobitne alebo pri konfrontačnom pohľade na ne. Za nevyhnutné však na tomto mieste pokladáme konštatovať, že sledované diela bez ohľadu na to, že každé z nich pristupuje k textu z iných pozícií, prinášajú zreteľné rozvítie pojmoslovia, metodiky, ba aj samej metodológie výskumov textu a znamenajú podstatné obohatenie našej teórie textu aj textovej lingvistiky.

Bibliografia

- BAJZÍKOVÁ, E.: Slovenský jazyk. Textová syntax. Bratislava, STIMUL 1995.
DOLNÍK, J. – BAJZÍKOVÁ, E.: Textová lingvistika. Bratislava, STIMUL 1998. 134 s.
DUDOK, M.: Úvod do textiky. Báčsky Petrovec, Kultúra 1998. 125 s.
MIKO, F.: Text a štýl. Bratislava, Smena 1970.
Textika a stylistika. Zborník príspevkov z celoštátnej stylistickej konferencie Bratislava 29. – 31. 1. 1986. Red. J. Mistrík. Bratislava, Univerzita Komenského 1989. 292 s.

RECENZIE

PREZENTÁCIA SLOVENČINY AKO DYNAMICKY FUNGUJÚCEHO SYSTÉMU

Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk. Editor J. Bosák. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998. 170 s.

Nebýva celkom samozrejماً taká krátka cesta od projektu k jeho realizácii, ako je to v prípade medzinárodného projektu *Wspólczesne przemiany języków słowiańskich (1945 – 1995)*, ktorého garantom je profesor Stanislav Gajda z Opolskej univerzity. Nás teší, že v rámci tohto projektu sa monograficky prezentuje aj slovenský jazyk.*

V publikácii *Slovenský jazyk* desiat autori (Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Juraj Furdík, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Ivor Ripka, Ján Sabol, Dana Slančová, Eva Tibenská) predstavujú slovenský národný jazyk v dynamických premenách, ku ktorým došlo za ostatných päťdesiat rokov. Tento časový úsek, tradične označovaný ako súčasné obdobie vývinu slovenčiny, je vymedzený prelomovými spoločensko-politickými udalosťami koncom 2. svetovej vojny (1945) a rokmi 1989/90, keď došlo k rozhodujúcim politickým zmenám. Tieto zmeny v politickej a sociálnej štruktúre spoločnosti zdynamizovali aj pohyb v jednotlivých útvaroch národného jazyka a ich subsystémoch. Motorom tohto pohybu neboli len zmeny jazykových situácií, svoju úlohu – najmä pred rokom 1989 – tu zohrala aj jazyková politika. Pri výskume všetkých naznačených zmien vychádzajú autori publikácie zo sociolinguistickej a komunikačnej stratégie, ide tu teda, ako hovorí vedúci autorského kolektívu J. Bosák, o „odklon od (výlučne) systémovej paradigmy smerom ku komunikačnej paradigme“. Naznačené teoreticko-metodologické východiská sa premietli aj do vnútornej kompozície publikácie. Primeraná pozornosť sa v nej venuje zmenám v jazykových subsystémoch, značná pozornosť sa však venuje skúmaniu komunikačných a sociálnych podmienok jazykového dorozumievania. A tak popri výskume zmien v sémantike a štylistike prvkov jednotlivých subsystémov sa skúma diferenciacia slovenčiny z funkčného, sociálneho a teritoriálneho aspektu.

V úvodnej kapitole *Premeny a zmeny súčasnej slovenčiny* predstavuje J. Bosák, vedecký redaktor publikácie, jej predmet, metódy a cieľ. Priamo i nepriamo som sa tejto kapitoly dotkol v úvodných vetách tohto textu. Preto už len pripomeniem relevantné „priznanie“

* O koncepcii projektu informoval J. Bosák (*Aká je slovenčina na konci 20. storočia*. In: *Studia Academica Slovaca*, 26, 1997, s. 35 – 43. Recenzie prvých dvoch zväzkov série boli publikované v dvojčísle Jazykovedného časopisu (49, 1998) venovanom XII. medzinárodnému zjazdu slavistov v Krakove (*Srbský jazyk* – M. Dudok, s. 127 – 129; *Bulharský jazyk* – M. Dobříková, s. 130 – 132). V tomto čísle prinášame referát o chorvátskom jazyku (M. Dudok, *Hrvatski jezik*, s. 47 – 49).

autora, že „autori v predkladanej kolektívnej monografii analyzujú vývin slovenčiny za posledných päťdesiat rokov z hľadiska istých generačno-reflexívnych postojov“. Aj v tom sa odráža isté napätie príznačné pre situáciu v slovenskej jazykovede.

Z hľadiska koncepcie výskumnej úlohy bolo logické, že v druhej kapitole sa analyzuje jazyková politika a zmeny jazykovej situácie v najnovších vývinových obdobiach slovenčiny. V prvej časti tejto kapitoly K. Buzássyová skúma fungovanie dvoch národných jazykov v jednom štáte. Povaha predmetu si vyžiadala, aby ich vzťah skúmala od vzniku Československa. Na historickej osi analyzuje jednotlivé etapy vo vývine vzťahov medzi slovenčinou a češtinou. Konkrétne dokladá, že v každom vývinovom období sa spoločensko-politická situácia reflektovala v jazykovej situácii. Osobitne sleduje unifikáčnne tendencie medzi dvoma vojnami v súvislosti s teóriou čechoslovakizmu, ako aj v súvislosti s neskoršou teóriou zblížovania slovenčiny a češtiny, ktorá v dôsledku štátneho dirigizmu viedla k umelému približovaniu slovenčiny k češtine. V priebehu 70. a 80. rokov sa vykryštalizovala jazyková situácia, pre ktorú bol charakteristický model dvojjazykovej komunikácie; slovenčina a čeština sa tu chápu ako dva rovnoprávne jazyky vo všetkých komunikačných situáciách. Napriek tomu, hoci v skrytejšej forme, v tzv. normalizačných rokoch dochádzalo k ideologickému a politickému zasahovaniu do jazykovedného výskumu. Pozitívne však bolo, že v tomto čase sa česko-slovenské vzťahy začínajú skúmať aj zo sociolingvistického hľadiska. Rezídua tohto jazykovo-politického napätia pretrvávajú podnes: časť jazykovedcov i laická verejnosť spája tzv. katastrofálny stav jazykovej kultúry aj s prenikaním „návrtných“ bohemizmov do jazykových prejavov.

V druhej časti tejto kapitoly K. Buzássyová sleduje premeny jazykovej situácie po r. 1989 a po vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Konštatuje, že zápas o názov štátu nebol len pravopisný, ale najmä jazykovo-politický problém. Vznikom Slovenskej republiky sa výrazne zmenila aj jazyková situácia, ako aj podmienky kontaktov slovenčiny a češtiny. Príznačné je volanie po čistote slovenčiny, ako aj kritické výhrady proti jazykovým prehreskom voči spisovnej slovenčine. Aktuálnym problémom jazykovej politiky bolo vydanie zákona o štátnom jazyku (1995), ktorý mal posilniť politickú a štátnu integritu územia Slovenskej republiky aj tým, že určuje oblasti používania štátneho jazyka vo verejnom styku.

Autorom tretej časti tejto kapitoly je J. Dolník. Uvažuje o axiologickej kompetencii Slovákov vo vzťahu k češtine. Rozumie ňou schopnosť používateľov jazyka hodnotiť svoj (aj cudzí) jazyk okrem iného aj tým, že akceptujú alebo preferujú isté prostriedky ako optimálne. Treba súhlasiť s autorom, že k charakteristickým črtám slovenskej jazykovej situácie v ostatnom polstoročí je napätie medzi odbornou (ideálnou) a prirodzenou metajazykovou axiologickou kompetenciou, ktoré súvisí s napätím medzi želaným stavom národného sebavedomia Slovákov a ich jazykovo-komunikačným správaním. Toto napätie má dosah aj na teóriu jazykovej kultúry a na odlišnosti v hodnotení úrovne jazykovej praxe. Špecifickosť slovenskej situácie je v tom, že kompetencia Slovákov sa historicky utvárala a rozvíjala v sústavnom kontakte s češtinou, pričom v istých obdobiach Slováci vnímali tento geneticky a štruktúrne blízky jazyk ako prestížny komunikačný prostriedok. Preto si myslím, že v prirodzenej metajazykovej axiologickej kompetencii Slovákov dosť často nie je uložené povedomie o synonymnosti, ani povedomie o nesprávnosti českého prvkú. (Je to ako napr. so slovami *prevádzať*, *zahájiť* a i.)

V tretej kapitole sa sledujú zmeny v jazykových podsystemoch. Z lexikologického hľadiska sleduje vývinové zmeny v synchronnej dynamike slovnej zásoby slovenčiny K. Buzássyová. Dáva ich do súvisu s tým, že slovenčina ako národný a spisovný jazyk prekonali za posledných päťdesiat rokov značný vývoj v oblasti komunikačných funkcií. Napätie medzi ustupujúcimi a novými jednotkami sa prejavuje na úrovni konkurencie, variantnosti, synonymie, sémantickej a štylistickej diferenciacie. K. Buzássyová podrobne sleduje, ako sa pohyb v lexikálnom podsysteme uplatňuje v jednotlivých pomenovacích typoch (názvy osôb, adjektívne pomenovania, slovesné lexémy, prevzaté slová). V súvislosti s internacionalizáciou skúma konkurenciu (synonymiu) domácich a internacionálnych lexém.

Zmeny vo frazeológii analyzuje J. Mlaček. V súvislosti so zrodom frazeológie ako osobitnej vednej disciplíny (50. roky) si všima postupné formovanie a ustáľovanie základných pojmov a termínov. Aj z vývinového hľadiska sa ako nosný ukázal termín frazéma. Obmieňanie, inovácia a vývin frazeológie bol tiež podmienený zmenami jazykovej situácie. Takto sa popri tradičných frazémach rodí frazeológia späť s novými životnými a pracovnými podmienkami. Frazémy patria k bežným vyjadrovacím prostriedkom, a to nielen v ústnych, ale aj v písomných prejavoch. Pritom zdrojom dynamiky je jednak varírovanie a jednak aktualizácia frazém, ktorá je reakciou na ich petrifikovanú podobu a zároveň slúži špecifikovaným vyjadrovacím potrebám v istých sférach spoločenského styku a dorozumievania.

Slovotvorné zmeny podrobnejšie analyzuje J. Furdík. Z vývinového hľadiska pokladá za metodologicky závažný presun pozornosti na skúmanie motivačného potenciálu lexikálnych jednotiek, ako aj sledovanie sémantiky derivátov v statickom i dynamickom rozmere. Autor si postupne všima motivačne aktívne slovné druhy, inventár slovotvorných formantov, produktivitu slovotvorných spôsobov a postupov, uplatňovanie a funkčnú diferenciaciu (dominantných) slovotvorných typov, frekvenciu onomaziologických kategórií. Súhrnne konštatuje, že v skúmanom období sa slovotvorný systém výrazne zdynamizoval, čo sa prejavilo na úrovni všetkých slovotvorne aktívnych slovných druhov.

Vnútrojazykové i mimojazykové impulzy pohybu vo zvukovej rovine, ktorá je relatívne najstabilnejším subsystemom, analyzuje J. Sabol. Intralingválne stimuly súvisia s napätím medzi syntagmatickou a paradigmatickou organizáciou zvukových prvkov. Z mimojazykových faktorov spomeňme aspoň vzťah idiolektu a sociolektu, teritoriálne a sociálne rozvrstvenie národného jazyka, generačné odlišnosti, napätie medzi normou a kodifikáciou, vzťah medzi textom (štýlom), expedientom a percipientom. Celkove sa však inventár fonických prvkov za ostatné desaťročia nezmenil, čo potvrdzuje tézu, že čím je rozsah množiny prvkov systému nižší, tým je štruktúrovanosť systému vyššia. Napriek tomu je niekoľko citlivých miest slovenskej ortoepie (napr. *ä*, dvojhĺasky, *l-l'*, výslovnosť dlhých samohlások, neutralizácie; často tu ide o napätie medzi paradigmatickou osou a syntagmatickou osou, medzi normou, úzom a kodifikáciou).

Podľa J. Dolníka zmeny v morfolologickej rovine spočívajú hlavne v postupnom odstraňovaní príznakových (okrajových) javov, s čím je spätá tendencia k unifikácii, resp. motivačnej optimalizácii. Jej motorom je funkčná, diferenčná a klasifikačná motivácia. Optimalizácia klasifikačnej motivácie vedie k spresňovaniu hraníc medzi triedami a podtriedami (napr. preskupovanie a vymedzovanie hraníc medzi paradigmami „príbuzných“ vzorov). Optimalizácia funkčnej motivácie prináša upevňovanie interparadigmatických zhôd (napr. presadzovanie fonologickej kvantity v gen. pl. ženských podstatných mien).

V poslednej časti tejto kapitoly E. T i b e n s k á charakterizuje syntaktické zmeny. Konštatuje, že po období hľadania predmetu a metód syntaktického výskumu (pričom šlo aj o vymedzenie hraníc medzi morfológiou a syntaxou) sa syntaktický výskum začal orientovať na významovú stránku vety. Syntaktické zmeny tiež prebiehajú pomalšie, a tak v skúmanom období bola hlavnou tendenciou po systémovej ustálenosti medzi významom a formou. To sa v minimálnej miere odráža hlavne na syntagmatickej úrovni (napr. v istých prípadoch sa záporový a partitívny genitív nahrádza nominatívom; takisto dochádza ku konkurencii genitív – akuzatív v objektivej syntagme). Ustálenosť vzťahov medzi obsahom a formou sa potvrdzuje na vetných typoch jednoduchých viet.

V prvej časti štvrtej kapitoly sa hodnotí diferenciácia slovenčiny z funkčného hľadiska. J. M l a c e k si všima rozvoj štylistiky ako vedy a zároveň sleduje, ako sa zmeny v štruktúre slovenskej spoločnosti premietajú do formovania funkčných jazykových štýlov i do ich klasifikácie. Nasledujú stručné charakteristiky jednotlivých štýlov: hovorový štýl (J. B o s á k), publicistický štýl (S. O n d r e j o v i č), náučný štýl (D. S l a n č o v á), administratívny štýl (D. S l a n č o v á). Niektoré charakteristiky sledujú vývinové pohyby, iné zostávajú iba na úrovni klasifikácie a základnej informácie. Relatívne podrobne sa analyzuje publicistický štýl. S. O n d r e j o v i č dokladá, že publicistické texty – hlavne v lexike – bezprostredne reagujú na spoločensko-politické zmeny, ale tu je aj najkratšia vzdialenosť medzi aktualizáciou a automatizáciou. Pokiaľ ide o problémy s klasifikáciou a začlenením niektorých štýlov, znovu pripomínam, že tu ide o rezíduá klasickej prepojenosti štýl – spisovný jazyk. S „rehabilitáciou pojmu“ národný jazyk bude treba inak vymedzovať aj pojem funkčný jazykový štýl.

Sociolingvistický aspekt výrazne uplatňuje J. B o s á k v časti o výskume slovenčiny ako sociálno-komunikačného systému. Vychádza z idey, že treba hľadať sociálne a komunikačné príčiny jazykovo-kompozičnej (funkčnej) diferenciácie komunikátov. Netreba v tom vidieť ani popretie systémovej, ani ignorovanie (spisovnej) normy. Za rozhodujúci faktor dynamiky a variantnosti jazyka považuje ústne komunikáty, ktoré nie sú tak prísne vnútorne štruktúrované ako písomné texty. V súvislosti s charakteristikou stratifikačných modelov slovenčiny akcentuje význam hovorenej podoby slovenčiny, ktorá sa ako spisovná, nekodifikovaná varieta konštituuje v súvislosti s rozširovaním polyfunkčnosti slovenčiny. Metodologicky plodné je vymedzenie vzťahu medzi varietami a sociolektami (profesionalizmy, slangizmy, argotizmy), ako aj konštatácia o priestupnosti hraníc medzi varietami. Podnetné sú aj poznámky o vzťahu normy, úzu a kodifikácie, ako aj o kategórii správnosti (spisovnosti) a variantnosti. Tu len dodávam, že vo vzťahu k jazykovému systému by som normu nespájal so súborom jazykových prostriedkov, ale so súborom paradigmatických matric, do ktorých príslušné súbory jazykových prostriedkov „vstupujú“.

Teritoriálnu diferenciáciu slovenčiny stručne hodnotí I. R i p k a. Dialekt ako štruktúrna varieta národného jazyka predstavuje komplexnú lingvistickú, historickú a sociologickú kategóriu. Vychádzajúc z predpokladu, že nárečia nezastupiteľne fungujú v istých komunikačných sférach a situáciách, I. Ripka skúma ich dynamiku vo vzťahu k ostatným varietam, nie iba k spisovnému jazyku. Bez výhrad sa stotožňujem s tézou, že štýlotvorný proces nie je spätý len so spisovným jazykom, ale s národným jazykom, ktorý je súhrnom všetkých existenčných foriem.

Túto kapitolu vhodne završuje sociologická sonda o vzťahu jazyka centra a regiónu. S. O n d r e j o v i č v nej skúma jazyk a jazykovú kompetenciu Slovákov v Bratislave, Marti-

ne a v Lučenci. Potvrďuje, že hoci Bratislava je hlavné mesto Slovenska, bratislavská mestská reč nie je prestížna. V tomto zmysle existuje „hodnotový“ konflikt medzi centrom a regiónom. V piatej kapitole I. Ripka a S. Ondrejovič podávajú stručnú informáciu o slovenčine v zahraničí. Tak v enklávach, ako aj diaspórah Slováci stratili priame územné, kultúrno-spoločenské, politicko-ekonomické i jazykové väzby s materským etnikom. V jednotlivých krajinách, kde majú Slováci minoritné postavenie, si zachovali rozdielny vzťah k pôvodným etnickým a kultúrnym hodnotám i k jazyku. Tu je zásadný rozdiel napr. medzi Dolnou zemou a Spojenými štátmi americkými. Ale aj tam, kde slovenčina žije ako komunikačne obmedzený (limitovaný) izolovaný jazyk a Slováci si zachovávajú svoje východiskové kultúrne povedomie, prognóza jej uplatňovania a vývinu je slabá, lebo sa využíva iba ako sekundárny kód.

Výkladová časť publikácie je doplnená o výberovú bibliografiu, rozsiahle resumé v angličtine a poľštine, menný a vecný register.

Recenzovaná publikácia predstavuje iba čiastkový výstup vedeckého projektu *Slovenčina na konci 20. storočia – zmeny v jej systéme, normách a funkciách*. Z medzinárodného hľadiska však ide o prezentáciu výskumu slovenského jazyka v širšom medzinárodnom kontexte. Bez zveličovania možno povedať, že je to dobrá prezentácia, lebo podáva dobrú správu nielen o slovenčine ako o modernom jazyku, ale aj o vyspelosti (teoreticko-metodologickom zázemí) slovenského jazykovedného výskumu.

Ján Findra

NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ. SLOVNÍK NEOLOGIZMŮ. Kolektiv autorů pod vedením Olgy Martincové. Praha, Academia 1998. 356 s.

Českú lexikografiu obohatilo v roku 1998 významné, veľmi aktuálne slovníkové dielo – slovník neologizmov *Nová slova v češtině*. Slovník pripravil na vydanie autorský kolektív pracovníkov Ústavu pro jazyk český AV ČR: Olga Martincová (vedúca autorského kolektívu), Vladimír Mejstřík, Albena Rangelová, Václava Holubová, Zdeňka Opavská, Zdeňka Tichá, Ivona Tintěrová (technická redakcia), Mílada Voborská, Věra Schmiedtová. Slovníky neologizmov sú žiadaným lexikografickým žánrom v každom čase. O to viac, keď takéto slovník zahŕňa lexiku obdobia výrazných spoločenských zmien, ktoré sú osobitne priaznivé pre obohacovanie slovnej zásoby novými výrazmi. Materiálovú základňu recenzovaného slovníka neologizmov v češtine tvoril lexikálny materiál z obdobia 1985 – 1995 s drobnými presahmi mimo tohto časového rámca.

Vymedzením približne desaťročného časového rámca pre slovník českých neologizmov, vymedzením pojmu neologizmus a stavbou heslovej state sa posudzovaný slovník zaraďuje medzi „klasické“ slovníky neologizmov, ktoré bez ohľadu na to, ako sa konkrétne nazývajú, podávajú výklad (definíciu) významu daného jednoslovného či viacslovného (združeného) nového pomenovania, zachytávajú aj nové významy jestvujúcich slov, za súčasť „nového“ v slovnej zásobe pokladajú aj prechod výrazu z niektorej úzko odbornej alebo užšie záujmovej komunikačnej sféry do širšieho používania v danom národnom jazyku. Slovník *Nová slova v češtině*. Slovník neologizmov zachytáva okrem toho aj príležitostne utvorené a použité slová (okazionalizmy); v časti heslovej state, ktorá je vyhradená doplňujúcej informácii o komuni-

kačnej sfére, v ktorej sa slovo používa, resp. v ktorej vzniklo, je takýto výraz opatrený poznámkou ‚príležitostné užití v běžné mluvě; příležitostné užití v publicistice‘ a pod.

Možno len súhlasiť so zdôvodnením potreby zachytenia novej slovnej zásoby práve z konca, resp. z druhej polovice 80. rokov a z 90. rokov nášho končiaceho sa storočia. Koniec 80. rokov je prelomový vo všetkých oblastiach spoločenského i osobného života českej a nielen českej spoločnosti. V dôsledku zmien v politickom, hospodárskom živote, v životnom štýle, v spôsoboch verejnej komunikácie, v dôsledku nových technických a civilizačných trendov možno zaznamenať výrazné množstvo nových výrazov. V úvodných slovách aj v poznámkach ku spracovaniu opisu neologizmov sa stručne, ale výstižne formulujú pomenovacie potreby a impulzy vedúce k vzniku neologizmov, ako aj konkrétne pomenovacie postupy. Správne sa pripomína, že nové lexikálne jednotky sa neobjavujú iba preto, že sa nimi pomenúvajú nové veci a javy. Popri týchto nových slovách vznikajú aj nové slová ako výsledok zámerného hľadania citovo a intelektuálne pôsobivého vyjadrenia, v rámci toho sa novo pomenúvajú aj skutočnosti, ku ktorým sa zmenil postoj nositeľov daného jazyka. Takisto oprávnené sa do slovníka neologizmov zaraďujú slová, ktoré boli z oficiálnej verejnej komunikácie vyše štyridsať rokov vysunuté a v súčasnosti sa znova používajú, napr. *radní, radnice, starosta*. V posudzovanom slovníku je na konci hesla týchto, ako ich my nazývame, revitalizovaných slov, poznámka: ‚Obnovený titul ve veřejné správě po roce 1989‘.

Materiálovej základni a výberu heslových jednotiek venovali autori adekvátnu pozornosť, pri stanovení novinových a časopiseckých zdrojov brali do úvahy aj sledovanosť novín (zohľadňovali i výšku nákladu). Autorom sa zúročilo, že medzi excerptované materiály zaradili aj letáky, prospekty, inzertné noviny, vybrané tituly beletrie, populárnovednej literatúry a učebné texty. Bohatstvo českej tlače – novín, magazínov, časopisov z rozličných záujmových oblastí je impozantné, poskytlo pestrý materiál a v slovníku zastúpenie tematických okruhov slov, aký sa vcelku dal očakávať. Pomerne bohato sú v slovníku českých neologizmov zastúpené nové lexikálne jednotky z oblasti používania počítačov, z ekológie, obchodu, ekonómie, politiky, športu, populárnej hudby. V slovníku neostal obídnený ani súčasný rast kriminality a drogovej závislosti ako globálny problém, ktorému sa nevyhla nijaká krajina. Trochu nás prekvapilo, že medzi výrazmi, ktoré v desaťročí 1985 – 1995 prenikli z úzko odbornej komunikačnej sféry do širšieho používania, sa neobjavilo viac lexikálnych jednotiek zo sociológie a z oblasti školstva, resp. vzdelávacieho systému (kde sú badateľné dosť výrazné transformačné zmeny); relatívne skrátka obišla lexika z duchovnej sféry v širšom zmysle.

Slovník Nová slova v češtině je užívateľsky priateľský, typograficky aj z hľadiska štruktúry heslovej state je prehľadný. Výklady významu heslových slov sú úsporné a výstižné, po nich nasledujú synonymá a príkladová časť. Záverečná časť hesla je vyhradená rozličným doplnujúcim informáciám o gramatickej povahe slova, o pôvode slova a najmä o komunikačnej sfére, v ktorej sa daný výraz predovšetkým používa. Pozitívnu črtou iných slovníkov nových slov aj hodnoteného slovníka je, že kontexty v príkladovej časti nie sú neprípustne zjednodušované, vypreparované, ale uvádzajú sa v podobe, ako sú zaregistrované v lexikálnej databáze, resp. iba s nevyhnutnými skrátčeniami podľa typu kontextu, aký si vyžaduje príslušné heslové slovo. Napríklad zo zložených slov s prvou časťou *para-* adjektívum *paramilitaristický* je exemplifikované iba minimálnym, dvojslovným kontextom a aj definícia významu je celkom stručná – domáce synonymum vo funkcii výkladu: *paramilitaristický* ‚polovojský‘: *paramilitaristická organizace*. Príležitostné slovo *paravycvičený* si vyžiadalo dlhší

exemplifikačný kontext: *paravyvčičený* ‚vyvčičený jako parašutista‘: *lešení se zřítilo se pěti zedníkama, kterejm se zázrakem nic nestalo, asi jsou paravyvčičený*. Osobitne oceňujeme, že autori sa nepokúšali nové slová hodnotiť súborom štylistických kvalifikátorov. Zrejme si boli dobre vedomí toho, že štylistická hodnota slova sa ustáľuje istý čas, prípadne určitý neologizmus sa nemusí v jazyku ustáľiť vôbec. Je teda plne v súlade s daným lexikografickým žánrom, že autori dali pred neraz „prokrustovskými“ štylistickými kvalifikátormi prednosť komentovanému opisu funkčnej komunikačnej platnosti heslových slov, predovšetkým informácii o komunikačnej sfére používania. Konkrétne to znamená, že sa v slovníku uplatňuje iba hodnotenie expresívne slovo (expr.) a slangové slovo (slang.) a komentáre typu ‚zejména v politické oblasti a v politické publicistice; v profesní mluvě; v mluvě hudebníků, v hudební publicistice‘. Často je komentujúca časť podrobnejšia. Napríklad pri novom význame slova *mafie* – ‚zájmová skupina vedoucích pracovníků, která využívá svého vlivu při rozhodování o něčem společensky, ekonomicky ap. důležitém‘ doplňujúca informácia má podobu: ‚Zejména v publicistice, někdy s expresivním (záporným) zabarvením‘. Pri novom význame finančnickeho výrazu *maklér* je poznámka: ‚Nové uplatnění výrazu v odborné, oficiální i běžné komunikaci v souvislosti se změnami v společenské situaci po roce 1989‘. V zhode s najnovším vývinom v lexikografii sa slovník českých neologizmov usiluje aj o zachytenie komponentov pragmatickej zložky významu slova. Robí tak najmä spresňujúcou sémantizáciou ‚z hlediska kritiků‘. Napr. *eurokrat* 1. expr. ‚(z hlediska kritiků) stoupenec eurokracie; kdo patří k vykonavatelům vlády nad evropskými státy sdruženými v Evropské unii a NATO‘;...

Zo slovníka *Nová slova* v češtině názorne vidíme, že aj keď medzi českými neologizmami majú významný podiel prevzaté slová (najmä z angličtiny), neznamená to vôbec, že by tvorenie slov na domácej pôde bolo nejakým obmedzené či ochudobňované. Aj samo preberanie slov pôsobí aktivizujúco na tvorenie slov z inventára domácich slovotvorných prostriedkov či sémantickými spôsobmi tvorenia (metonymizáciou, metaforizáciou). Porov. synonymá dotvárané kalkovaním, prípadne inými postupmi, napr. *průnikář* k anglicizmu *hacker* – ‚kdo se neoprávněně dostává (proniká) do chráněných počítačových systémů‘; *prkýnkář* – ‚závodník na skateboardu, skateboardista‘; *oplatka* expr. ‚kompaktní disk, kompaktní deska‘. V hodnotenom slovníku je vôbec dobre zastúpená expresívna lexika, dosvedčuje tvorivosť nositeľov českého jazyka v tejto sfére fungovania jazyka. Známu vecou je expresivizácia v reči používateľov rozličných profesijných sfér, porov. napr. expresívne slová doložené v slovníku ako výrazy s kladným citovým zafarbením *počítadlo* – ‚počítač‘; *počítačovnictví* expr. ‚výpočetní technika‘; *počítačovník* expr. ‚kdo se zabývá počítači, pracuje s nimi‘; *pidimakro* expr. ‚velmi jednoduchá makroinstrukce‘. Z inej oblasti pripomeňme expresívne synonymum *plyšák*, ktoré sa dotvorilo k združeným pomenovaniam *sametová revoluce*, *něžná revoluce*. Porov. aj expresíva *lustrák* (lustračné osvedčenie), metaforickým posunom vzniknutý nový význam pomenovania *velký třesk* expr. ‚rychle, prudce zaváděná opatření (vnímaná jako nepopulární)‘. Nepokladáme za lexikografické nedopatrenie, ale za odraz jazykovej reality, že napr. v slovo-tvornom rade *perestrojka*, *perestrojkový*, *perestrojkově* iba príslovka je označená ako slovo s expresívnym hanlivým významom – ‚způsobem charakteristickým pro perestrojku‘ (s príkladom: *perestrojkově naivní film*).

Lingvisti zaoberajúci sa slovensko-českými jazykovými vzťahmi číta dielo *Nová slova* v češtině. Slovník neologizmov mimovoľne aj optikou porovnávaná, do akej miery tento slov-

nik vypovedá niečo i o slovenských neologizmoch príslušného desaťročia. Možno povedať, že veľmi mnoho slov je spoločných. Jednak preto, lebo pri prevzatiach ide často o internacionálnu lexiku preberanú do oboch jazykov, jednak preto, že značná časť pomenovaní sa týka reálií spoločne prežitého a vnímaného obdobia. (Máme tu na mysli výrazy ako *federál*, *pragocentrizmus*, *nomenklaturník*, *staré struktury* a pod. a ich slovenské náprotivky). Z čisto štruktúrneho hľadiska neologizmov možno zisťovať zaujímavé zhody a konvergentný vývin, ale aj prvky divergentného vývinu medzi neologickou lexikou češtiny a slovenčiny. Zhodný vývoj je medzi viacerými lexémami, pri ktorých vznikol rovnaký nový význam (neosémantizmus), porov. čes. *nečitelný* (slov. *nečitateľný*) ,nejasný, nesrozumiteľný; málo jasný, málo srozumiteľný‘: *nečitelný politik*; *nečitelný parlament*; čes. *náctiletý* (slov. *nástročný*) ,mladý človek medzi jedenáctým až devatenáctým rokom veku; teenager‘; čes. *průchodný* – *neprůchodný* (slov. *priechodný* – *nepriechodný*, napr. návrh zákona); zhodné nové významy na základe metonymických posunov predstavujú napr. spojenia čes. *bílá technika* (slov. *biela technika*, t. j. elektrické spotrebiče, ktoré sú tradične bielej farby, napr. chladničky, mrazničky, práčky a pod.). Zhodnú vývinovú tendenciu predstavuje v češtine a v slovenčine značne produktívne tvorenie zložených slov s prvými časťami *bio-*, *eko-*, *makro*, *mini-*, *maxi-*, *euro-*, *multi-*, *video-* a i. Zhodnú vývinovú tendenciu predstavuje v oboch jazykoch dotváranie predponových dokonavých lexém k pôvodne obojvidovým prevzatým slovesám, napr. čes. *vydefinovat*, *odfinancovat*, slov. *zadefinovať*, *vyfinancovať*. Zhody sú aj v mnohých nových frazémach (často ide o europeizmy a teda kalkované či v mnohých jazykoch paralelne tvorené frazémy), napr. čes. *být moje (tvoje) krevní skupina* – slov. *byť moja (tvoja) krvná skupina*; čes. *být in* – slov. *byť in* (,mať o niečom prehľad, byť v zhode s módou‘); čes. *být v pohodě* – slov. *byť v pohode*.

Niekedy sa rovnaký slovotvorný postup uplatňuje na rozdielnych základových slovách. Napríklad v češtine aj v slovenčine existuje v posledných rokoch tendencia dosahovať inováčnú expresivizáciu výrazu predponových slovies vymenením predpony niektorou významovo príbuznou predponou. Obmieňa sa tak výrazová a sčasti aj významová stránka slova. Porov. v slovenčine v hovorenej reči používané sloveso *vytešiť sa* namiesto „starej“ podoby *potešiť sa*. V slovníku *Nová slova v češtině* sme nenašli túto modifikáciu slovesnej lexémy, obdobu tohto slovotvorného postupu však možno vidieť v podobe slovesa *zadařit se* (na rozdiel od bežnej podoby *podariť se*). Príklady nezhôd, ktoré môžu byť prejavom divergentného vývinu češtiny a slovenčiny najmä po roku 1993 možno vidieť napr. v rozdielnom pomenovaní motíve českého profesionalizmu a jeho slovenského ekvivalentu, porov. čes. *botička*, slov. *papuča* ,zariadenie nasadzované na koleso motorového vozidla a brániace tak vozidlu v pohybe (využívané dopravnou políciou)‘; v jemných rozdieloch v slovotvornej štruktúre ekvivalentných odvodených lexém, napr. čes. *bodník* – slov. *bodovník*; čes. *bombovní* – slov. *bombový*; čes. *zalogovat se* – slov. *nalogovať sa*; v rozdielnych pomenovaniach inštitúcií, napr. čes. *domovinka* – slov. *denný penzión*. Kým v nociónálnych významoch prevzatých slov je paralela, v expresívnych významoch nemusí existovať paralelný vývin. V hodnotenom slovníku sme našli iba prevzaté slovo *nanominovat (někoho)* ,provést nominaci‘, kým v slovenčine (otázka je, či aj v češtine) existuje aj zvrtné sloveso *nanominovat sa* (expr. ,samozvane sa niekam pozvať, natisnúť sa‘).

Slovník *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů* je hodnotné, informačne nasýtené, čitateľsky pútavé lexikografické dielo, ktoré radi odporúčame nielen lingvistom, ale aj širšej kultúrnej verejnosti.

Klára Buzássyová

REFERÁTY

DANEŠ, F. a kol.: *ČESKÝ JAZYK NA PŘELOMU TISÍCILETÍ*. Praha, Academia 1997. 292 s.

Prelom tisícročia pravdepodobne nebude takým závažným medzníkom vo vývine súčasnej spoločnosti, a teda ani súčasných jazykov. Jednako však blížiaci sa rok 2000, ale najmä desaťročia okolo tohto dátumu, je nepochybne vďačný podnet na pokus o hodnotenie súčasnej situácie češtiny. (Platí to, prirodzene, aj o slovenčine – porov. Findrovu recenziu monografie *Slovenský jazyk* na s. 37 – 41.)

Na túto úlohu sa podujal kolektív skúsených pracovníkov jazykovedných pracovísk Českej republiky pod vedením F. Daneša. Celkový plán ich práce bol daný jednak rozsahom desaťročia 1990 – 2000, jednak úsilím pokryť všetky oblasti dnešnej češtiny. Hlavný záujem sa tu však obracia na dve základné oblasti češtiny, na spisovný jazyk a na jej nárečia, obidve, pravda, uchopené v historickej perspektíve, hľadaním odpovede na otázku, čo sa v češtine zmenilo a kam smeruje jej ďalší vývin.

Súčasnú situáciu spisovnej češtiny osvetľuje v úvodnej štúdii F. Daneš (*Situace a celkový stav dnešní češtiny*, s. 12 – 24). Vychádza tu z konštatovania, že čeština patrí do euroatlantickej spoločnosti a tá je charakterizovaná modernizáciou, vznikom masovej spoločnosti, globalizovaním tejto spoločnosti (myslí sa tým rozširovanie priestorových rámcov v ekonomike, politike i kultúre), ale súčasne aj značnou diverzifikáciou. Pre jazykovú situáciu sú dôležité také spoločenské procesy, ako je migrácia, nivelizácia rozdielov, homogenizácia (znižovanie variantnosti), miešanie jazykov, nestabilitnosť, variantnosť až neistota.

Najbadateľnejším dôsledkom tejto spoločenskej i jazykovej situácie je subštandardizácia. Na tomto myšlienkovom pozadí F. Daneš poukazuje najmä na spisovný štandard a vzťah subštandardných foriem. Na základe výsledkov štúdia spoluautorov dochádza k záveru (s. 18), že v neporovnateľne rýchlejšom vývine sa uplatňujú najmä také fakty, ako je istý typ diglosie, detailnejšia funkčná diverzifikácia a masívny vplyv cudzích jazykov, najmä angličtiny. Spisovný jazyk sa decentralizuje, dostáva neostre hranice (najmä medzi niektorými zložkami národného jazyka) a jeho vetná štruktúra sa rozmelňuje.

Na rozdiel od takýchto konkrétnych a výstižných konštatovaní sa J. Kraus v záverečnej úvahe *Jaká je čeština v letech devadesátých?* (s. 288 – 292) zameriava na veľmi všeobecné závery, keď zdôrazňuje (bez konkrétnych faktických podkladov) vplyv migrácie (podobne ako F. Daneš), ale aj potrebu vo väčšej miere sa orientovať na medzinárodnú spoluprácu a venovať väčšiu pozornosť „právnej kultúre“, väčšiemu porozumeniu zákonom.

Oblasť spisovného jazyka mapujú desiaty autori podľa komunikačných situácií. Núka sa otázka, či úvaha S. Čmejrkovej *Jazyk pro druhé pohlaví* (s. 146 – 158) možno pokladať za sondu do istej komunikačnej situácie. Je prirodzené, že jednotlivé štúdie nie sú metodologicky rovnorodé. Popri skutočne všestranne vyargumentovanej štúdii F. Daneša *Jazyk vědy* (s. 68 – 83), kde sa venuje primeraná pozornosť analýze konkrétnych javov (najmä lexikálnych a terminologických) na primeranom teoretickom pozadí, sú tu iné štúdie, v ktorých sa predkladajú teoretické úvahy bez opory o konkrétny materiál. Patrí sem štúdia J. Kořenského *Jazyk právní komunikace* (s. 84 – 91) i J. Krausa *Jazyk hospodářských dokumentů a písemností* (s. 92 – 96). Iné štúdie sa sústreďujú najmä na lexikálnu, resp. terminologickú oblasť. Sú to práce I. Bozděchovej *Jazyk managementu* (s. 97 – 104) a *Jazyk počítačů* (s. 105 – 113). J. Hlavsová (s. 26 – 41) predkladá charakteristiku jazyka politiky, doloženú bohatým materiálom a teoreticky opretú o systém Del Hymesa SPEAKING. J. Bartošek (s. 42 – 67) podáva teóriu žurnalistiky podloženú konkrétnym jazykovým materiálom. – Osobitne stoja tri štúdie S. Čmejrkovej: *Jazyk literatury* (s. 114 – 132) je skôr úvaha o poetike súčasnej (postmodernej) literatúry, pravda, s uvedením hojných dokladov. V štúdii *Jazyk reklamy* (s. 133 – 145) sa zasa sústreďuje na komentovanie materiálu. Škoda, že sa obmedzuje na televíznu reklamu, ale bez potrebného ohľadu na symbiózu hovorenej a písanej reči i bez ohľadu na dramatický charakter reklamných šotov, kde je jazyk tesne viazaný na akciu. Chýba tu historický, resp. vývinový pohľad: v dnešných reklamách sa už napr. nevyskytuje Procter and Gamble. V už spomínanej štúdii *Jazyk pro druhé pohlaví* sa vlastne len zhŕňajú spoľahlivé informácie o príslušnej literatúre.

Na jazykovú situáciu v širšom zmysle, než vymedzuje pohľad na spisovnú češtinu, sa zameriavajú štúdie zahrnuté v štvrtjej kapitole *Běžná mluva v regionech*. Sú tu dvojako orientované sondy. Jednak štúdie o mestskom jazyku Prahy (P. Jančák *Běžná mluva v Praze a její nářeční zázemí*, s. 200 – 211) a Brna (M. Krčmová *Proměny brněnské městské mluvy*, s. 225 – 230) jednak práce o stave a premenách niektorých nárečových oblastí. J. Jančák o v á opisuje *Nářečí středočeské obce Dobrovíz u Prahy* (s. 174 – 182), iní autori predkladajú širší opis nárečí v regiónoch (P. Jančák *Mluva v severozápadočeském pohraničí*, s. 239 – 249, S. Kloferová *Mluva v severomoravském pohraničí*, s. 250 – 254). Pomerne malá pozornosť sa v týchto štúdiách venuje slovnej zásobe, azda okrem M. Šipkovéj *Jak se adaptují mluvčí na mluvu Prostějova* (s. 212 – 218). – Osobitne tu stojí štúdia M. Krčmovéj o detskej reči na Morave (*Mluva dítěte v dnešní moravské jazykové situaci*, s. 219 – 224). Je zaujímavé, že len v tejto kapitole sa uvádza bibliografia súhrne k celému oddielu. Zdôrazňuje sa tým jeho tematická ucelenosť.

Spojovací most medzi druhou kapitolou o kontaktných situáciách a štvrtou kapitolou o situácii v regiónoch tvorí podnetná štúdia M. Krčmovej *Současná běžná mluva v českých zemích* (s. 160 – 172). „Bežnú mluvu“ definuje najprv záporne (s. 162): nie je to stabilizovaná varieta národného jazyka s vlastným hláskoslovím, tvaroslovím, skladbou alebo slovnou zásobou. Je to podoba národného jazyka vymedzená na základe svojej funkcie a používaná v nespisovnej súkromnej komunikácii. Z tejto pozície skúma aj využívanie spisovného jazyka i postavenie nárečí (tie sa nivelizujú) i využitie obecnej češtiny. Takto vymedzená „bežná mluva“ má svoju normu, pravda, definovanú nie ako súbor jazykových prostriedkov, ale pomocou takých prostriedkov, ktoré do tejto normy nepatria (interdialekt, obecná čeština, knižné prostriedky). Dobre si uvedomuje zemepisnú variantnosť, rozdiely medzi menšími

a väčšími obcami a mestami ako aj regiónmi, a to najmä rozdiely podmienené odlišným vývinom.

Predzverečná piata kapitola s nadpisom *Čeština v evropském jazykovém kontextu* sa zdá najmenej prepracovaná. J. Kořenský tu predkladá teoretické úvahy o jazykovom práve (s. 260 – 263), ale aj o viacjazyčnej komunikácii a vlastne o praktickom sociolingvistickom výskume (s. 264 – 270). – K týmto štúdiám sa dosť mechanicky priraduje práca I. Bozděchovej *Vliv angličtiny na češtinu* (s. 271 – 279) a napokon aj užitočná štúdia R. Šrámka *Cizí místní jména v češtině* (s. 280 – 286). Európsky kontext sa tu teda podáva dosť jednostranne. Ani reprodukcia a hodnotenie autorského výskumu o postojoch k úrovni češtiny nie je dosť premysleným záverom. Azda by bolo presvedčivejšie upozorniť na zistené vzťahy medzi spisovnou češtinou a „bežnou mluvou“ v regiónoch, ale aj v centre (najmä pokiaľ ide o obecnú češtinu) a vyvodit' dôsledky z vývinu jazykovej situácie, najmä z pohybu na línii spisovná čeština – „bežná mluva“ – obecná čeština.

Tento pomerne zjednodušený a z väčšej časti referujúci pohľad na jednotlivé štúdie uverejnené v zborníku, prirodzene, si nenárokujú širšiu platnosť. Je skôr výzvou hlbšie skúmať nastolenú problematiku ako výsostne aktuálnu etapu jazykového vývinu v súčasnej jazykovej a spoločenskej situácii.

Ján Horecký

NAJNOWSZE DZIEJE JEZYKÓW SŁOWIAŃSKICH. HRVATSKI JEZIK. Editor M. Lončarić. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998. 340 s.

Kolektívna publikácia *Hrvatski jezik* je ôsmym knižným výstupom medzinárodného výskumného projektu *Współczesne przemiany języków słowiańskich (1945 – 1995)* so sídlom v poľskom Opole pod vedením prof. dr. Stanislava Gajdu. Pred ňou vyšli v nasledujúcom poradí knihy *Srpski jezik* (red. M. Radovanović, 1996), *Balgarski ezik* (red. S. Dimitrova, 1997), *Russkij jazyk* (red. E. Širjajev, 1997), *Slovenski jezik* (red. A. Vidovič-Muha, 1997), *Serbščina* (red. H. Faska, 1998), *Český jazyk* (red. J. Kořenský, 1998), *Slovenský jazyk* (red. J. Bosák, 1998), *Makedonski jazik* (red. L. Minova-Đurkova, 1998) a *Belaruskaja mova* (red. A. Lukašanec – M. Prigodzič – L. Sjameška, 1998). Na vydanie sa pripravujú monografie o poľštine, ukrajinčine a kašubčine. Monografia je zároveň výsledkom aktuálneho výskumného programu *Ústavu pre chorvátsky jazyk a jazykovedu v Záhrebe* a vďaka tomu nadobudla – v porovnaní s predchádzajúcimi siedmimi knihami – i zborníkový ráz. Redaktor publikácie Mijo Lončarić zahrnul do nej práce významných i mladších menej známych chorvátskych, rakúskych a maďarských kroatistov (S. Babić, L. Badurinová, E. Barićová, N. Benčić, D. Brozović, R. Filipović, S. Hozjanová, R. Katičić, Lj. Kolenićová, J. Lisac, I. Pranjaković, V. Putanec, M. Samardžija, P. Šimunović, S. Vukušić). Chýbajú však práce známych chorvátskych sociolingvistov, napr. D. Škiljana, D. Tihomirovićovej-Jutronjićovej a iných, ktorí by podľa opolskej koncepcie mali čím prispieť do diskusie o zmenách slovanských jazykov v posledných päťdesiatich rokoch.

Recenzovaná práca v istej miere odstupuje od základnej koncepcie predchádzajúcich publikácií o zmenách v slovanských jazykoch za posledných 50 rokov a zameriava sa na základné vývinové jazykové tendencie na území dnešnej chorvátčiny už od 6. storočia. Autori svoje rozhodnutie zdôvodňujú „osobitnými podmienkami vývinu chorvátskeho spisovného jazyka od jeho začiatkov po súčasnosť v slovanských a európskych rámcoch“. Rozšírenie stanoveného programu prináša už vstupná stať D. Brozovića *Povjesna podloga i jezič-nopolitičke i sociolingvističke okolnosti* (Historický základ a jazykovopolitické a sociolingvističné okolnosti, s. 3 – 34). Autor stručne opisuje vývin v rámci zápasu o chorvátsku gramotnosť, konkrétne v rámci šiestich období: v troch predštandardných a v troch štandardno-jazykových. Jeho vzletný, miestami vášnivý opis týchto procesov zaujme najmä genézu rozpadu srbochorvátčiny či chorvátskosrbčiny na chorvátčinu a srbčinu.

Osobitnú kapitolu *Spisovný jazyk* uvádza v podobnom duchu stať R. Katičića *Razvoj* (Vývin, s. 37 – 53). Autor stručne uvádza vývinovú situáciu chorvátčiny, ktorú tvoria tri základné narečia čakavské, kajkavské a štokavské. Zložité vývinové jazykové procesy výstižne charakterizuje jeho lapidárne konštatovanie „väčšina štokavcov nie sú Chorváti, ale väčšina Chorvátov sú štokavci“. – V. Putanec (*Lexikografija*, s. 55 – 63) sa zaoberá stručným prehľadom základných chorvátskych lexikografických prác od obdobia rukopisnej lexikografie po súčasnosť. Súčasná chorvátska lexikografia je rozvetvenou modernou disciplínou a autor, pravdaže, nemohol vo svojom stručnom prehľade spomenúť všetky typy slovníkov. Napríklad, pri prekladových slovníkoch uvádza tridsať jazykov, medzi inými aj slovenčinu.

V prehľade pravopisnej normy v chorvátčine L. Bađurínová uvádza fonologickú a okrajovo i morfológickú koncepciu v historickom zápase o koncipovanie chorvátskeho pravopisu (s. 65 – 73). V najnovších, predovšetkým autorských pravopisných slovníkoch sa aktualizuje pravopis veľkého začiatočného písmena vo vlastných menách a názvoch. (Riešenie je podobné ako v slovenčine: *Dugo Selo* – keď ide o miestny názov, *Gorski kotar* – keď ide o chotárný názov. Zdá sa, že v období samostatného chorvátskeho jazykového vývinu v pravopise nedošlo k radikálnejšiemu odklonu od bývalého tzv. srbsko-chorvátskeho novosadského pravopisu.) V chorvátskej pravopisnej praxi sú prítomné isté javy, ktoré signalizujú nové smerovanie. Napríklad popri transkribovaných základoch pri prídavných menách zakončených na *-ski, -ovski/-evski, -ijanski, -inski* (*bodlerovski, liverpulski*) *Pravopis* z roku 1994 pripúšťa i transliterované základy (*leipziški, münchenški, popri lajpciški, minhenski, ale iba bodlerovski!*).

O fonologickom systéme (s. 75 – 90) a morfológickom systéme (s. 91 – 107) chorvátčiny píše M. Lončarić a S. Vukušić. V tomto smere chorvátska teoretická reflexia bola názorovo pestrá. V súčasnosti možno hovoriť o piatich fonologických variantoch spisovnej chorvátčiny. Aj v stati o morfológii, po stručnom opise štandardu, uvádzajú sa i osobitosti bežnej hovorenej chorvátčiny, čím sa zachytáva i súčasná dynamika chorvátčiny.

Pre uvedené state je v hrubých črtách charakteristické to, že sa vývin chorvátčiny sleduje hlavne v zrkadle odbornej literatúry. Okrem toho, rukopis S. Babića o tvorení slov (s. 109 – 118) a najmä M. Samardžiju o slovnej zásobe (s. 133 – 152) je už poznačený i živou jazykovou produkciou. Ako konštatuje S. Babić, pre spisovnú chorvátčinu je charakteristická snaha o jazykovú čistotu od jej začiatkov po dnešné dni. To znamená, že sa chorvátčina snažila používať a tvoriť slová z vlastných jazykových zdrojov. To sa prejavilo najmä v 19. storočí, keď sa utváralo moderné odborné názvoslovie s výrazným vkladom Slovák

Bohuslava Šuleka. Po ukončení srbsko-chorvátskej integračnej fázy sa tieto tendencie oživil. Proces pochorvátčovania chorvátčiny však často nachádza živnú pôdu i v (laickej) slovtvorbe. V praxi sú časté pokusy vystriedať ustálené prevzaté slová novými slovami, napr. *akademija – znanište*, *alt – dubik*, *Ande – Velegorje*, *bomba – krhotnica*, *rasprsnica*, *sintagma – skupnica*, *snajper – točnozor* a pod. V najnovšom období sa tiež revitalizujú činiteľské koncovky *-telj*: *bodritelj*, *najavitelj*, *predlagatelj* a i., prechýľovacie sufixy *-ica*, *-kinja*, *-inja*: *kolegica*, *sluškinja*, *defektologinja*, prefix *do-* (oproti *pod-*): *dopredsjednik*, *doministar* a pod.

M. Samardžija v stati *Leksik* (s. 133 – 152) systematizuje vývin slovnej zásoby v chorvátčine v poslednom polstoročí. Po roku 1945 chorvátsku slovnú zásobu, podobne ako aj bulharskú, českú, lužickú, macedónsku, slovenskú, slovinskú, srbskú, poznačili rôzne zmeny. V chorvátčine je to: a) boj proti jazykovému purizmu rokov 1941 až 1945, b) výrazná internacionalizácia politickej slovnej zásoby, c) preberanie slov z ruského jazyka. V deväťdesiatych rokoch sa aktualizovala i otázka srbizmov v chorvátčine a expanzia anglicizmov. V poslednom období v chorvátčine je prítomné i oživovanie pasívnej slovnej zásoby. Revitalizovali sa slová ako *glazba*, *gospodarstvo*, *promidžba*, *prosvjed*, *veleposlanstvo* atď., ale nie *dugočasan*, *putničar* a pod. Signalizuje to skutočnosť, že slová neprechádzajú do pasívnej slovnej zásoby iba mimojazykovými zásahmi, ale zastarávanie slov je prirodzený vnútrojazykový proces.

I. Pranjković spracúva syntaktický plán chorvátčiny (s. 119 – 131). Z pomerne početných syntaktických inovácií v štandardnej chorvátčine možno spomenúť zmeny v používaní pádových tvarov a predložkových výrazov, v používaní slovesných tvarov a v kontextovom pozadí vety a i. Napríklad slovanský genitív *Nije ni vidio majke* sa takmer vytratil, pociťuje sa ako archaizmus a regionalizmus; propozíčné vyjadrovanie similitáivu (t. j. významu podobnosti) pomocou predložky *poput + G (biti poput drugih ljudi)* ustupuje pred predložkovou väzbou *kao + N (biti kao drugi ljudi)*; príznakové je používanie perfekta bez pomocného slovesa *Mi svi posjedali uokolo i gledali u čudu*, – používa sa iba v publicistike v titulkoch (*Pretučen pripadnik plavih kaciga*) a v staršej beletristike; adverzatívne vety so spojkou *no* (synonymickou so spojkou *nego*) sa pociťujú ako celkom zastarané (*Nismo čitali, no smo pisali*) atď.

V časti o vývine spisovnej chorvátčiny je zaradený príspevok M. Lončarića z ojkonymie (s. 153 – 164) a stať P. Šimunovića z antroponymie (s. 165 – 174). Do recenzovanej knihy sú zaradené i príspevky z chorvátskej dialektológie. Úvodné slová sú z pera J. Lisca (s. 177 – 193), ktorý okrem územných nárečí mapuje i urbánne dialekty. J. Lisac je autorom i príspevku o chorvátskych štokavských a torlackých nárečiach (s. 195 – 204). L. Kolenićová (s. 205 – 215) píše o vývine slavónskych nárečí, D. Brozović (s. 217 – 230) o čakavských nárečiach a M. Lončarić (s. 231 – 246) o kajkavskom nárečí.

Záverečné state patria jazyku chorvátskych enkláv. N. Benčić je autorom príspevku o gradištanských Chorvátach a ich jazyku (s. 249 – 263), kde sú poznámky aj o Chorvátach na Slovensku, E. Barić píše o chorvátčine v Maďarsku (s. 265 – 270), S. Hozjanová o chorvátčine v Rumunsku a v Južnej Amerike (s. 271 – 286) a R. Filipović o chorvátskom jazyku v Spojených štátoch amerických (s. 287 – 294). Nevedno, prečo nie sú zahrnuté príspevky o jazyku Chorvátov aj v ostatných enklávach, najmä keď sú niektoré výskumy už známe. Chýbajú napríklad poznámky o vývine chorvátskych nárečí šokackých a bunjevských

v západnom Srieme a v Báčke alebo o jazyku novej chorvátskej emigrácie v Austrálii, Nemecku, vo Švédsku a pod.

Recenzovaná kniha sa od ostatných kníh z tejto série odlišuje aj chýbaním vecného a menného registra. Napriek tomu zaplňa priestor v širokom slovanskom kulturologickom priestore, podáva konkrétne svedectvo zápasu o jazykové osamostatnenie a signalizuje smer, ktorým sa súčasná chorvátčina bude uberať.

Miroslav Dudok

DVONČ, L.: *SLOVENSKÍ JAZYKOVEDCI*. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995). Bratislava, Veda 1998. 728 s.

Kdeže sú tie časy, keď L. Dvonč dokázal publikačnú činnosť slovenských jazykovedcov nielen precízne zaznamenávať, ale ešte aj výstižne anotovať, ako to nachádzame v jeho prvých štyroch zväzkoch bibliografie slovenskej jazykovedy za roky 1948 – 1952, 1953 – 1956, 1957 – 1960, 1961 – 1965. Pri postupne narastajúcej produkcii slovenských jazykovedcov (v 1. zväzku 1500 záznamov, v 4. zväzku sa ich počet zvýšil na 2050, no už s vynechaním neslovanských filológií), absencii inštitucionálneho spracúvania bibliografie, ako aj zložitej vydavateľskej situácii sa predsa našlo riešenie, keď od 5. zväzku neuvádza bibliografiu podľa základných tematických skupín, ale začal s jej personálnym zaznamenávaním, a to najprv za celé pol storočie – od r. 1925 do r. 1975; naň usporiadaním nadviazal šiesty zväzok (1976 – 1985).

V poradí 7. zväzok Dvončovho bibliografického „opusu“ prináša súbornú personálnu bibliografiu slovenských slovakistov a slavistov za roky 1986 – 1995, ako aj všetky zistené doplnky z predchádzajúcich rokov. Autor dôsledne uvádza nové zistenia aj pri tých jazykovedcoch, ktorí zomreli pred viacerými rokmi. Na druhej strane nových či začínajúcich autorov uvádza aj vtedy, keď majú hoci len jeden záznam. Pochopiteľne, bolo by nad silu jednotlivca takto súhrnne zaznamenávať aj práce jazykovedcov z neslovanských filológií.

V čase, keď nás „diverzifikujú“ nové bibliografické a citačné normy aspoň v troch verziách, keď pomaly každá akreditačná či evaluačná komisia žiada iný spôsob uvádzania bibliografie, citácií, ohlasov či dokonca „zmienok“, keď vyše dvadsať rokov dobre fungujúci a osvedčený spôsob uvádzania odkazov a citácií si niektoré redakcie i autori subjektívne „upravujú“, L. Dvonč zostáva pri pôvodnej bibliografickej a citačnej norme. Táto norma má totiž oproti najnovším, ktoré sa nás usilujú „povzniesť“ na medzinárodný štandard, jednu výhodu: v bibliografickom zázname používateľ nájde relevantné údaje neskrátené a v úplnosti, nemusí sa „učiť“ rozličné skratky (v norme je ich vyše 50 a nezhodujú sa vždy s našim úzom), ani to, kde klásť lomky a dvojbodky a s koľkými medzerami. Napokon z komplexného záznamu sa dá v počítači ľahšie získať jednoduchší, ako by to bolo naopak. Dvončov prístup ocenia používatelia o to viac, že dnes vo veľkom počte vydávajú publikácie jednotlivé inštitúcie, a nie zabehané vydavateľstvá.

Bibliografické súpisy sú v každom prípade neoceniteľným informačným aj inšpiratívnym zdrojom pre vedeckú prácu. Hoci vychádzajú rozličné druhy týchto súpisov, napríklad výberové tematické bibliografie (sociolingvistika, onomastika a mnohé ďalšie), resp. súpisy vydávané na nejakú príležitosť (takým je napríklad výberový *Prehľad publikácií z jazykovedy, literárnej vedy, etnológie a histórie za roky 1993 – 1998*, vydaný z príležitosti konania XII. medzinárodného zjazdu slavistov r. 1998 v Krakove), celoživotné personálne bibliografie

v jubilejných zborníkoch a pod., rozhodne potrebujeme aj kompletnú bibliografiu „Dvončoho typu“.

V súvislosti s komplexnosťou a úplnosťou treba zdôrazniť, že ak v bibliografii nenájdete každú položku, nie je to chyba jej zostavovateľa, ale najmä tých autorov, ktorí nereagovali na jeho výzvy a neposlali mu doplnky a opravy v požadovanom termíne. Navyše niektorí jubilanti si dokonca „neželajú“ uverejniť svoju bibliografiu v časopisoch, nevedomujúc si, že to nie je ich „súkromná“ vec. Potreba autorskej spolupráce je dnes o to aktuálnejšia, že viacerí jazykovedci sa zúčastňujú na vedeckých podujatiach v zahraničí, z ktorých materiály sú prakticky ostatnej vedeckej obci – podobne ako zostavovateľovi súpisu – neprístupné a takmer utajené.

Čo by sa mohlo v tomto súpise riešiť aj inak? Nevedno, prečo ani nové bibliografické normy, aplikované na našu situáciu, nezrovnoprávňujú editorov publikácií s autorskými publikáciami, ako je to bežné v západných knihách a časopisoch. Formálne sa síce v nich rozlišuje editor, zostavovateľ a redaktor, ale neodráža sa to v ilustračných príkladoch. V recenzovanej bibliografii v duchu tradície výrazne prevažuje označenie „redaktor“, ale to podľa môjho názoru patrí až na posledné miesto. Keďže my sami najlepšie poznáme „históriu“ vzniku jednotlivých publikácií, mali by sme hierarchicky rozlišovať medzi editorom, zostavovateľom a redaktorom. Ak je niekto vedúci výskumnej alebo grantovej úlohy, usporiada konferenciu a navyše vydá aj zborník, bezpochyby mu patrí označenie *editor* (v skratke *edit.*). [Např. ONDREJOVIČ, S. (edit.): Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca 3. atď.], a nie naopak, ako sa to uvádza doteraz. Vydavatelia prameňov, korešpondencie, starších publikácií a pod. sú tiež editori. Označenie *zostavovateľ* by malo byť rezervované naozaj len pre zostavovateľov zborníkov z konferencií a ostatných vedeckých podujatí. *Redaktor* je v tejto hierarchii na poslednom mieste – on „iba“ rediguje. Problematické a nejednotné je aj uvádzanie redaktorov: má to byť v každom prípade len vedecký redaktor, ktorý akurát posúdi rukopis, ale príspevky zabezpečí a celú publikáciu pripraví na vydanie „obyčajný“ redaktor?

Celkom by som nesúhlasil s pridávaním koncovky *-ová* cudzím ženským priezviskám. V bibliografii by sa rozhodne mali uvádzať bez tejto koncovky, teda *J. Baltova*, nie „Baltovová“, *G. P. Neščimenko*, nie „Neščimenkovová“, *K. Kowalik*, nie „Kowaliková“ a pod. V niektorých publikáciách sa to rieši tak, že koncovka *-ová* sa dáva do zátvorky; primeranejšie by však bolo, keby sme sa v redakciách dohodli na tom, že pri priezviskách autorov budeme uvádzať aj celé mená, ako to odporúča nová norma.

V duchu tradície publikácia obsahuje aj menný a vecný register. Vo vecnom registri sa zaznamenávajú prakticky len tie konkrétne slová, spojenia a tvary, o ktorých autori konkrétne písali či uvažovali. Menný register je takto zúžený iba na jednu (prakticko-jazykovú) oblasť. Vyžadovaný citačný „boom“ saturujú L. Dvončom (od 6. zväzku) uvádzané referovania pri jednotlivých knižných publikáciách, ktoré okrem toho, že sú k dispozícii priamo autorom, majú aj všeobecnejšiu signifikatívnu hodnotu.

Pochopiteľne, že pri toľkých miliónoch znakov sa v súpise sem-tam vyskytli aj chyby (prehodené alebo vynechané písmená, zámena veľkého písmena malým a pod). Za závažnejší nedostatok však pokladáme to, že v niektorých prípadoch chýba polotučné označenie častí záznamov, dokonca v jednom prípade vo všetkých záznamoch autora. V Dynamike slovnej zásoby súčasnej slovenčiny (1989) sa A. Oravcová a E. Rísová neuvádzajú medzi autormi.

Pri všetkých možných (aj nemožných) hodnoteniach málokto zo slovenských jazykovedcov môže zaradiť niektorú svoju prácu medzi karentované publikácie (publikácie registrované v citačných indexoch) – „vrchol“ vedeckej tvorby. Domnievam sa, že pokiaľ ide o slovenskú jazykovedu a ostatné tzv. vlastivedné disciplíny, je takéto meranie neprimerané, je „šité“ najmä na prírodné a technické vedy. Naše „karentovanie“ nám – slovenskej lingvistickej komunite i slovakistom a slavistom v zahraničí – garantuje spoľahlivú bibliografickú databázu L. Dvonča, zostavovaná síce ručne, ale zachytená už v elektronickej podobe.

Treba vysloviť obdiv nad Dvončovou bibliografickou prácou, ktorou počas desaťročí suploval – a napokon i doteraz supluje – činnosť jedného informačného strediska, pričom v recenzovanom súpise prác sám má vyše 200 (!) autorských položiek. Svoju bibliografickú službu slovenskej jazykovede chce zväčšiť vydaním súpisu prác do konca roku 2000. Všetci si to želáme – a budeme trpezlivo čakať.

Ján Bosák

SLEX99

Na CD – nazvanom SLEX99 – nájdete posledné vydanie dvoch základných kodifikačných diel slovenčiny – *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* a *Pravidiel slovenského pravopisu*, ako aj rozsiahly *Synonymický slovník slovenčiny*. Celý súbor obsahuje takmer 120 000 definícií a 180 000 heslových slov. SLEX99 je výsledkom spoločného úsilia pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied a Laboratória počítačovej lingvistiky Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského, v úzkej spolupráci s firmou FORMA, s. r. o. (Búdková 35, 811 04 Bratislava; e-mail: forma@bavt.sanet.sk; internet: www.forma.sk), ktorá sa na Slovensku dávnejšie a sústavnejšie venuje elektronickejmu vydávaniu jazykových modulov.

V príjemnom používateľskom prostredí sa SLEX99 ovláda intuitívne, celkom stačí bežná počítačová prax. V rámci operačného systému MS DOS možno použiť všetky tri verzie Windows, potrebná je operačná pamäť 16 MB, v prípade uloženia na pevný disk je na minimálnu inštaláciu potrebný 1 MB.

Aké sú prednosti elektronickej publikácie SLEX99? Najjednoduchšou operáciou je podobné vyhľadávanie hesiel ako v tlačенých slovníkoch. Veľkou výhodou je však to, že na monitore si môžete jednotlivé heslá overiť naraz vo všetkých troch príručkách niekoľkými kliknutiami. SLEX99 teda v prvom rade umožňuje rýchlu a pohodlnú orientáciu vo vyhľadávaní hesiel.

SLEX99 prináša však aj takú možnosť, ktorá v tlačенých slovníkoch vôbec neprichádza do úvahy, a to je vyhľadávanie príslušného slova alebo slovného spojenia v definíciách a dokladových spojeniach – program ich vyhľadá v celom texte príslušnej príručky, resp. príručiek.

Pochopiteľne, že vybrané heslá si možno aj vytlačiť. No nielen to. Program tiež umožňuje zapisovať si vlastné poznámky a pripájať ich na príslušné miesta. Ak sa chcete niekde v slovníku znovu vrátiť, môžete si to miesto označiť záložkami – na všetko sú tu jednoducho aplikovateľné programy.

Bez nadsázky možno povedať, že SLEX99 otvára novú kapitolu slovenskej lexikografie, prekračujúcu hranice končiaceho sa 20. storočia, pričom signalizuje, aké zaujímavé možnosti nás čakajú v traťom tisícročí.

KRONIKA

V ZNAMENÍ OSLOBODENEJ EMPATIE PROFESOR JÁN SABOL ŠEŠŤDESIATROČNÝ

Pred desiatimi rokmi končil J. Horecký jubilejný článok k päťdesiatke vtedy ešte docenta Jána Sabola vetou: „Sme presvedčení, že päťdesiat rokov života a dvadsaťpäť rokov vedeckej a učiteľskej práce ešte neznamená vrchol na životnej púti J. Sabola“ (Jazykovedný časopis, 40, 1989, s. 68). Azda ani sám autor, hoci jeden z jubilentových naj dôvernejších priateľov, vtedy ešte netušil, v akej miere život potvrdí jeho konštatáciu. Rok 1989 bol totiž v živote vtedajšieho i terajšieho jubilanta (narodil sa 25. januára 1939 v Sokoli neďaleko Košíc) bez zveličenia prelomovým. Bol to začiatok obdobia, v ktorom sa zásadne zmenil Sabolov vedecký, spoločenský i akademický status. Jeho život sa obohatil o rozmery, ku ktorým sa síce dovtedy intenzívne prepracúval, ale z objektívnych príčin ich ešte nemohol dosiahnuť. Až vtedy...

Zmena vedeckého statusu J. Sabola už v čase jeho vtedajšieho jubilea bola predo dvermi. Viaže sa na dve knižné publikácie, ktoré sa vtedy ešte nemohli ani bibliograficky zaznamenať, pretože boli tesne pred vyjdením. Prvou z nich bola monografia *Syntetická fonologická teória* (1989) – závažný, filozoficky osnovaný pokus uchopiť niekoľkoúrovňový zvukový systém jazyka v jeho celistvosti. Hoci si autor svoju koncepciu formoval a rozvíjal už desaťročie predtým (napr. v štúdiách *Teoretické východiská slovenskej fonológie* [1981], a *A Synthetic Phonological Theory* [1984], prvý sústavný výklad v skriptách *Fonetika a fonológia – metódy fonologického rozboru* [1982]), práve táto monografia ho predstavila naplno ako zrelú vedeckú osobnosť, ako tvorca originálnej koncepcie, „ktorá má svoje miesto v celkovom rozvoji fonologického bádania vo svete“ (J. Horecký v recenzii diela, Jazykovedný časopis, 42, 1991, s. 70). A v tom istom roku vyšla aj druhá kľúčová syntéza „dlhoročných výsledkov výskumu popredných odborníkov v oblasti zvukovej roviny slovenského jazyka“ (P. Žigo v recenzii, Slovenská reč, 55, 1990, s. 185) – vysokoškolská učebnica *Fonetika a fonológia* (spoluautor Á. Kráľ). Vedec a pedagóg J. Sabol obidvoma týmito dielami dovŕšil svoj dovtedajší tvorivý vývoj a definitívne získal pevné miesto v špičke súčasnej slovenskej jazykovedy. Získanie vedeckej hodnosti DrSc. (1991) a vedecko-pedagogickej hodnosti profesora (1992) bolo už len dodatočným formálnym potvrdením tohto faktu.

Rok 1989 však bol pre J. Sabola prelomovým aj z inej stránky. Za normálnych okolností by to vlastne do jubilejných úvah vo vedeckom orgáne ani nepatrilo. Lenže okolnosti do roku 1989 neboli normálne. Straničné deformácie hlboko zasahovali do vedeckého diania i do osobného života mnohých vedcov. J. Sabol ich osobne zakúsil veľmi intenzívne. Výsledky,

ktoré dosiahol do roku 1989, sú tým pozoruhodnejšie, že sa k nim dopracoval cez umelé prekážky navrhnené predstaviteľmi totalitného režimu. Neodôvodnené odsúvanie možnosti dosiahnuť primeranú vedeckú kvalifikáciu (v jubilejnom článku v časopise *Slovenská reč*, 54, 1989, s. 51 – 54 to autor týchto riadkov mohol ešte len nesmelo naznačiť) bolo len jedným z mnohých prejavov nevraživého vzťahu totalitného systému voči oponentovi, ktorý ho intelektuálne i morálne prevyšoval. Odstránenie týchto prekážok vďaka spoločenským zmenám od konca roku 1989 (a treba zdôrazniť, že k nim na Univerzite P. J. Šafárika sám aktívne prispel) uvoľnilo a rozšírilo priestor vedeckých, pedagogických i organizačných aktivít nášho jubilanta.

Vo vede sa to prejavilo ďalším rozvetvením jeho aj dovedy košatých bádateľských záujmov, prehĺbením hlavných trás jeho výskumov, postupným zosilnením esejistickej zložky jeho vedeckého idiolektu (pričom sa zachovala aj exaktná zložka, založená na ustavičnej modernizácii experimentálnych výskumov v dobre vybavenom a v rámci materiálnych možností stále dobudúvanom fonetickom laboratóriu) a zintenzívneným prenikaním jeho výskumných výsledkov do povedomia zahraničných, najmä slavistických odborných kruhov. Po roku 1989 sa jeho bádateľský obzor obohatil o výskumy jazyka významných postáv slovenskej literatúry a vedy v 19. storočí (P. J. Šafárik, M. Dohnány, predstavitelia štúrovskej generácie) a slovenskej emigrantskej literatúry v 20. storočí (J. Cíger-Hronský, P. Ušák Oliva), o didaktickú transformáciu jazykovedných poznatkov vo výučbe slovenského jazyka na nižších stupňoch škôl (stal sa gestorom a spoluautorom novátorskej učebnice slovenského jazyka pre 5. ročník základných škôl, 1997; porov. aj príspevky *Tvorivosť v kognitívnom a komunikačnom procese na strednej škole*, 1994; *Všeobecnolingvistické impulzy v stredoškolskom jazykovom vyučovaní*, 1996), o problematiku neverbálnej komunikácie a komunikačnej hodnoty mlčania (*O tichu, mlčaní*. In: *Govor/Speech*, Zagreb 1996 a *Verbum*, 1997), o lingvistickú analýzu biblického textu (*Z problematiky znakovosti biblického textu*, 1997) aj o axiologické pohľady na jazyk (*Jazyk ako hodnota*, 1997; *O múdrosti a mravnosti slova*, 1998; *Gén ľudovosti slovenčiny*, 1996 a 1998).

Je však samozrejmé, že jubilantovým hlavným bádateľským poľom zostáva fonologicko-fonetický výskum, nadväzujúci na jeho syntetickú fonologickú teóriu a rozširujúci aj prehĺbujúci jeho výdobytky. Naďalej je v centre jeho pozornosti problematika slabiky a prozodických vlastností. Najdôležitejšou publikačnou realizáciou týchto jeho výskumov v uplynulom desaťročí je monografia *Komunikačný štatút prízvuku v spisovnej slovenčine* (1994 – spoluautor J. Zimmermann), ktorá „vytvorila fundamentálne teoreticko-metodologické i empirické predpoklady pre komplexný opis slovenského prízvuku“ (S. Ondrejovič v recenzii, *Slovenská reč*, 60, 1995, s. 332). Naďalej pokračuje v odhaľovaní „záhad“ slabiky, napr. v štúdiách *Slovenská slabika. (Náčrt problematiky)* (1994), *Dynamika formantovej štruktúry sonantického jadra slabiky* (1997), *K problematike hraníc slabiky* (1998). Spolu so svojím ideálnym tandemovým spolupracovníkom doc. J. Zimmermannom oboznamuje domácu i zahraničnú lingvistickú verejnosť s najnovšími metódami experimentálneho a počítačového výskumu zvukovej reči, zväčša originálne vyvinutými vo fonetickom laboratóriu Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity: *Využitie počítača pri nácviku intonácie* (1988), *Príspevok k algoritmizácii detekcie suprasegmentálnych javov* (1989), *Computer Analysis of Acoustic Signals* (1991), *Možnosti počítačovej analýzy akustického signálu* (1998). S týmito prácami súvisia jeho opätovné návraty ku svojej „večnej láske“ – k verzológii. Nadväzuje na

priekopnícke *Základy exaktného rozboru verša* z roku 1969 (spoluautor F. Štraus), ale venuje oveľa väčšiu pozornosť interakcii zvuku a sémantiky (*Z teoretických rozvažaní nad wierszem*, 1989; *Rytmus a metrum v preklade veršovaného textu*, 1991; *Z teoretických výskumov verša*, 1992) a obohacuje svoje výskumy aj o historický a didaktický rozmer (*K zvukovej štruktúre verša Šafárikovej zbierky Tatranská múza s lýrou slovanskou*, 1996; *Rozbor veršovaného textu v školskej praxi*, 1991).

Syntetickú fonologickú teóriu zasa rozvíja vo všeobecnojazykovednom a typologickom smere. Vyplývajú mu z nej zásadné úvahy o arbitrárnosti jazykového znaku, konfrontuje ju s teoretickým odkazom R. Jakobsona [v štúdiu *Dialóg o hľadani podstaty jazyka (na storočnicu Romana Jakobsona)*, Jazykovedný časopis, 47, 1996], na jej základe sa podujíma rozpracúvať problematiku fonologickej typológie (*Iz problematike fonološke tipologije*, 1997; *Syntetická fonologická teória a fonologická typológia*, 1998), usiluje sa definitívne prekonať zdanlivú priepasť medzi fonetikou a fonológiou, a to i v tichej a uznanlivej, ale rozhodnej polemike so svojim učiteľom akademikom Ľudovítom Novákom (*Metodické a metodologické poznámky o fonetickom a fonologickom výskume*, 1997; *Fonetický, fonologický a morfológický štatút zvukových javov v slovenčine a v češtine*, 1998). Značnú časť týchto (a aj iných, pre nedostatok priestoru nespomenutých) prác uverejnil v zahraničí; v posledných rokoch je vítaným hosťom na prednáškových pobytoch najmä v Poľsku (Krakov, Toruň, Lodž) a v Chorvátsku (Záhreb) a o štúdium pod jeho vedením prejavujú záujem mladí doktorandi zo zahraničia.

Tento letný prehľad hlavných smerov Sabolových vedeckých výsledkov za posledné desaťročie zďaleka nemohol obsiahnuť celý komplex jeho bádateľských aktivít. Úctyhodná kvantita jeho publikácií je náročná už aj na prečítanie, resp. na štúdium, nieto na vytvorenie. Obdivuhodné však je, že jubilant takto tvorí doslova v záplave pedagogických a organizačných povinností. Aj tie sa naňho „zosypali“ po roku 1989. Ako prvý akademickou obcou slobodne zvolený dekan Filozofickej fakulty UPJŠ sa stal iniciátorom nového rozvoja fakulty, jej premeny na modernú, so svetovými vzdelávacími trendmi korešpondujúcu univerzitnú inštitúciu. Pod jeho vedením na fakulte vznikali nové a transformovali sa jestvujúce katedry, rozvinula sa dovedy nemysliteľná spolupráca so zahraničnými vysokými školami, zvýšila sa náročnosť štúdia, fakulta sa stala garantom doktorandského štúdia v desiatke dôležitých spoločenskovedných odborov (o. i. slovenský jazyk, slavistika, anglistika i všeobecná jazykoveda). V štyridsaťročnej histórii prešovskej filozofickej fakulty bolo štvorročné obdobie za Sabolovho dekanského pôsobenia (1990 – 1994) jednou z rozhodujúcich etáp. Aj vďaka tomu sa po vzniku Prešovskej univerzity (1997) stala filozofická fakulta jej najstabilnejšou, najlepšie dobudovanou a vedecky najuznávanejšou súčasťou.

A jedným z priekopníckych pracovísk filozofickej fakulty je jej katedra slovenského jazyka a literatúry, ktorú J. Sabol vedie po uplynutí svojho dekanského funkčného obdobia. S veľkou energiou pokračuje v jej ďalšom rozvíjaní a modernizácii. Na katedre sa vytvárajú nové oddelenia (fonetika, všeobecná jazykoveda, výučba slovenčiny pre zahraničných študentov, masmediálna komunikácia), stala sa na fakulte najvyťaženejším pracoviskom doktorandského štúdia, úroveň jej kvalifikačnej štruktúry je na Slovensku azda ojedinelá, jej kontakty so zahraničím sú čoraz intenzívnejšie. Pravda, toto všetko neznamená, že J. Sabol zredukoval svoju organizačnú činnosť „len“ na vedenie katedry. Je ťažké predstaviť jeho mnohostrannú angažovanosť aspoň v akej-takej hierarchii. Ako člen akreditačnej komisie Ministerstva škol-

stva SR vykonal – napriek mnohým tlakom, nedorozumeniam i neporozumeniam – veľa práce v prospech zvýšenia a objektívneho posudzovania úrovne slovenských vysokých škôl. Od r. 1996 je členom Ústrednej jazykovej rady. Ťažko adekvátne doceniť jeho dlhoročnú a mnohostrannú prácu vo svetoznámej inštitúcii na šírenie znalostí o Slovensku a slovenčine vo svete – v letnom seminári slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Je jeho dušou i pracovníkom „pre všetko“: lektorom, vedúcim seminárov, prednášaťom, organizátorom, ale i zabávačom, muzikantom a spevákom; vari každý z tých tisícok absolventov SAS po celom svete je jeho osobným priateľom. Oprávnené je predsedom vedeckej rady metodického centra SAS. Je naozaj *svetoznámy* v zmysle slovotvorného významu tohto slova: kde na svete je nejaký slovakista – absolvent SAS-u, tam sa o ňom vie. Ale vie sa o ňom aj v medzinárodných lingvistických, najmä slavistických kruhoch. Tandem Sabol – Zimmermann už od roku 1994 zabezpečuje „slovenské“ vedenie medzinárodnej komisie pre fonetiku a fonológiu slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov (MKS), jednej z najagilnejších v štruktúre komisií MKS. O jeho ďalších zahraničných aktivitách, prednáškových pobytoch, účastiach na zahraničných vedeckých podujatiach (aktuálne spomeňme vystúpenie na XII. medzinárodnom slavistickom kongrese v Krakove) sme tu už hovorili.

Treba napokon – *last but not least* – zaznamenať ešte jeden druh jubilantových aktivít, ktorý sa mohol verejne rozvinúť až po roku 1989, teda po krachu militantnej štátostraníckej ateistickej politiky. Sféra duchovnosti bola odjakživa prirodzeným prostredím Sabolovej intelektuálnej, emocionálnej i morálnej existencie. Z nej úplne samozrejme pramenila jeho dobrota, nefalšované priateľstvo, chápanosť voči ľuďom i schopnosť odpúšťať aj tým, ktorí sa azda voči nemu previnili. Viera, nádej a láska boli a sú trichotomickým prameňom jeho ľudských, medziľudských aj „nadľudských“ vzťahov. *Empatia* je jedným z jeho kľúčových slov. Funkcia predsedu redakčnej rady časopisu *Verbum* je nedemonštrativným vonkajším prejavom jeho hľadania a vari aj nachádzania miesta moderného kresťanský zmýšľajúceho intelektuála v spoločnosti na prelome tisícročí.

Dosiahol azda Ján Sabol teraz ten vrchol, o ktorom pred desiatimi rokmi hovoril J. Horecký? Dosiahol, ale nie taký, z ktorého by mal nasledovať zostup. Jubilant má v sebe ešte veľa fyzických i duševných síl, z ktorých môže a zaiste aj bude plným priehráštim rozdávať. Jeho blízki, jeho priatelia, jeho žiaci a študenti, slovenská veda i kultúra od neho ešte veľa očakávajú. Preto mu vyslovujeme do nasledujúcich rokov želania v jazykoch tých slovenských krajín, s ktorými má najlepšie kontakty: *At mu Pán Bůh zdraví dá, Mnoga ljeta živio, Sto lat niech žyje nam!*

Juraj Furdík

SÚPIS PRÁC PROF. JÁNA SABOLA ZA ROKY 1988 – 1998

Táto bibliografia nadväzuje na *Súpis prác doc. Jána Sabola za roky 1958 – 1987* od L. Dvonča, ktorý vyšiel v *Jazykovednom časopise*, 40, 1989, s. 68 – 84.

1988

- Kapitoly zo všeobecnej jazykovedy. Výberová prednáška. 1. vyd. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1988. 184 s.**
- Teória literatúry. Základy slovenskej verzológie. 2. vyd. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1988. 190 s.**
- Súčasný slovenský jazyk. Cvičenia zo syntaxe. 1. vyd. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1988. 228 s. – 2. vyd. 1993 (spoluautori G. Moško, J. Nižníková).**
- Požiadavky zo slovenského jazyka a literatúry na prijímacie skúšky na vysoké školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 54 s. (spoluautori M. Darovec a kol.).**
- Teorija komunikacij i izučenjeje literaturnogo slovačkogo jazyka. Prel. M. A. Osipová. – In: Novoje v zarubežnoj lingvistike. 20. Teorija literaturnogo jazyka v rabotach učonych ČSSR. Red. N. A. Kondrašov. Moskva, Progress 1988, s. 150 – 157.**
- Časový rámec jazykovej komunikácie. – In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 22. Zv. 3. Slavistika. Red. J. Muránsky et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 55 – 61, rus. res. s. 61, nem. res. s. 61 – 62.**
- Jazykovo-štylistické osobitosti levočských rukopisných zábavníkov. – In: Kronika Literárnej Levoče 6. Red. E. Hleba. Spišská Nová Ves, Okresný národný výbor 1988, s. 39 – 40.**
- Význam a tvar v slovenskej poézii. – In: Studia Academica Slovaca. 17. Prednášky XXIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1988, s. 403 – 418.**
- O jazykovednej práci na vysokých školách. – Jazykovedný časopis, 39, 1988, s. 63 – 68 (spoluautor J. Furdík).**
- O ľudovosti slovenčiny. – Spravodajca Univerzity P. J. Šafárika, 19, 1988, č. 9 – 10 (literárna príloha Otvorené okná, č. 4), s. 11 – 12.
- Jednotlivé a všeobecné v syntaktickej rovine. – Zápisník slovenského jazykovedca, 7, 1988, č. 2, s. 6 – 10 (tézy prednášky konanej dňa 9. 2. 1988 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).
- Segmentálny a suprasegmentálny podsystém. – Zápisník slovenského jazykovedca, 7, 1988, č. 3, s. 1 – 4 (tézy prednášky konanej dňa 31. 3. 1988 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).
- Patria do slovnej zásoby. – Lišiak, 22, 1988, č. 1 – 10, s. 3, č. 12, s. 3 (o správnosti nových slov v slovenčine).
- Na osemdesiatku profesora Ľudovíta Nováka. – Jazykovedný časopis, 39, 1988, s. 186 – 187.

Súpis prác prof. Ľudovíta Nováka za roky 1983 – 1987. – Jazykovedný časopis, 39, 1988, s. 187 – 188.

Za dobrý veršík cifrovaný medovník. Z rozhlasovej prehliadky v Bardejovských Kúpeľoch. – Večer, 6. 10. 1988, s. 3 (rozhovor M. Kuxovej s J. Sabolom o slovenskom rozhlasovom humore a satire).

1989

Syntetická fonologická teória. 1. vyd. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied 1989. 256 s.

Ref.: 1. Horecký, J.: Jazykovedný časopis, 42, 1991, s. 68 – 70. – 2. Ondrejovič, S.: Slovo a slovesnosť, 53, 1992, s. 149 – 152.

Syntetická fonologická teória. Autoreferát dizertácie na získanie vedeckej hodnosti doktora filologických vied. Košice 1989. 72 s.

Fonetika a fonológia. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 392 s. (spoluautor Á. Kráľ).

Ref.: 1. Stražovcová, P.: Nová učebnica fonetiky a fonológie. – Kultúra slova, 24, 1990, s. 122 – 124. – 2. Žigo, P.: Slovenská reč, 55, 1990, s. 185 – 188.

Príspevok k algoritmickej detekcii suprasegmentálnych javov. – In: 28. akustická konferencia. Fyziologická akustika, psychoakustika, akustika hudby a reči. The 28th Acoustic Conference of Physiological Acoustics, Psychoacoustics, Acoustics of Music and of Speech. 3. – 6. októbra 1989. Štrbské Pleso – Vysoké Tatry, ČSSR. Bratislava, Československá vedeckotechnická spoločnosť – Dom techniky 1989, s. 241 – 244 (spoluautor J. Zimmermann).

Dinamika sootnošenia fonologičeského i morfoložičeského urovnej slovackeho literaturnogo jazyka. – In: Recueil linguistique de Bratislava. 9. Dynamic Tendencies in the Development of Language. Red. K. Buzássyová. Bratislava, Veda 1989, s. 88 – 96.

Centrum a periféria slovenského spoluhláskového podsystému. – Slovenská reč, 54, 1989, s. 97 – 104.

Metodologické a metodické otázky výskumu intonácie. – In: Deseta konferencija Međunarodne komisije za fonetiku i fonologiju slovenskih jezika. Zbornik referata. Posebna izdanja. Knjiga 22. Red. N. Gošić et al. Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine 1989, s. 15 – 21.

Pri prameňoch slovenčiny. – Kultúra slova, 23, 1989, s. 26 – 31.

Rytmická stavba textu. – In: O interpretácii umeleckého textu. II. (State z teórie literatúry.) Zborník prác Ústavu jazykovej a literárnej komunikácie Pedagogickej fakulty v Nitre. Red. J. Kopál. Nitra, Pedagogická fakulta 1989, s. 161 – 193.

Výslovnostné variácie slovenských foném a logopedická prax. – In: Lišková, O. a kol.: Logopedický zborník. 8. Logopedická prevencia. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo pre Krajský ústav národného zdravia v Košiciach a Slovenskú logopedickú spoločnosť so sídlom v Košiciach 1989, s. 223 – 228.

Z teoretických rozvažaní nad wierszem. – In: Poszukiwania teoretycznoliterackie. Red. E. Czaplewicz – E. Kasperski. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1989, s. 225 – 234.

- Zvuková štylistika a štylistika zvuku. – In: Textika a štylistika. Zborník príspevkov z celoštátnej štylistickej konferencie. Bratislava 29. – 31. 1. 1986. Red. J. Mistrík. Bratislava, Univerzita Komenského 1989, s. 187 – 194.**
- Jazykovo-štylistické osobitosti levočských rukopisných zábavníkov. – In: Jednota mládeže slovenskej a literárny romantizmus. Materiály z vedeckej konferencie 16. a 17. mája 1986 v Levoči. Red. E. Hleba. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo pre Maticu slovenskú a Gemerskú vlastivednú spoločnosť 1989, s. 123 – 128.**
- Jazykovedec Jozef Mistrík. – In: Textika a štylistika. Zborník príspevkov z celoštátnej štylistickej konferencie. Bratislava 29. – 31. 1. 1986. Red. J. Mistrík. Bratislava, Univerzita Komenského 1989, s. 9 – 15.**
- Múdrosť a mravnosť slova. – Východoslovenské noviny, 24. 12. 1989, s. 1 – 2.
- Gesto a mimika v rozhovore. – Spravodajca Univerzity P. J. Šafárika, 20, 1989, č. 5 – 6, s. 10 (Otvorené okná – literárna príloha, 3, 1989, č. 1).
- Pri prameňoch slovenčiny. – Zápisník slovenského jazykovedca, 8, 1989, č. 2, s. 1 – 5 (tézy prednášky konanej dňa 25. 6. 1988 na seminári Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV na Donovaloch).
- Gén ľudovosti slovenčiny. – Zápisník slovenského jazykovedca, 8, 1989, č. 3, s. 1 – 3 (tézy prednášky konanej dňa 24. 1. 1989 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).
- Teoretické otázky slovenskej fonológie. – Zápisník slovenského jazykovedca, 8, 1989, č. 2, s. 10 – 12 (tézy prednášky konanej dňa 7. 12. 1988 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).
- Gramatická syntéza súčasnej češtiny. [Mluvnice češtiny. 1. – 3. Red. J. Petr. Praha 1986 – 1987.] – In: Jazykovedný časopis, 40, 1989, s. 134 – 164, rus. res. s. 164 (rec.) (spoluautor J. Furdík, S. Ondrejovič, M. Darovec).
- Tam – ta, kde – kam.* – Východoslovenské noviny, 17. 3. 1989, príl. Magazín VN, č. 11, s. 4.
- Patria do slovnej zásoby.* – Lišiak, 23, 1989, č. 1 – 12, s. 3 (o správnosti nových slov v slovenčine).
- Bibliografia historii i bibliografia slawistyki językoznawczej 1976 – 1980. Z materiałów nadesłanych do „Rocznika Slawistycznego“. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo PAN 1989, s. 21 – 300 (spoluautor).
- Významné životné jubileum profesora Ľudovíta Nováka. – Slovenská literatúra, 36, 1989, s. 182 (k 80. narodeninám Ľ. Nováka).
- Samo Mazúr osemdesiatročný. – Slovenská reč, 54, 1989, s. 245. – Ďalší autorov článok pri tej istej príležitosti: Jubileum jazykovedca. – Východoslovenské noviny, 21. 7. 1989, príl. Magazín, č. 29, s. 2.
- Jubileum významného jazykovedca. – Východoslovenské noviny, 26. 10. 1989, príl. Magazín VN, č. 43, s. 2 (k 65. narodeninám Š. Ondruša).
- Sol' života. O humore veselo i vážne s doc. PhDr. Jánom Sabolom, CSc. – Večer, 29. 12. 1989, s. 3 (rozhovor M. Kuxovej s J. Sabolom).
- Slovo a hudba. Zhovárame sa s doc. PhDr. Jánom Sabolom, CSc. – Nové slovo, 31, 1989, č. 15, s. 16 (rozhovor M. Kuxovej s J. Sabolom pri príležitosti jeho 50. narodenín).

1990

- Kultúra hovoreného slova.** 1. vyd. Košice, Rektorát Univerzity Pavla Jozefa Šafárika 1990. 293 s. (spoluautorky D. Slančová, M. Sokolová).
- Súpis prác doc. PhDr. Jána Sabola, CSc.** 1. vyd. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1990. 64 s.
- Syntetická fonologická teória a výskum zvukovej stavby slovenčiny.** – In: *Studia Academica Slovaca. 19. Prednášky XXVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1990, s. 321 – 331.
- Phonological Load of Oppositions.** – In: *Prague Studies in Mathematical Linguistics. 10.* Red. E. Hajičová et al. Praha, Academia 1990, s. 107 – 119.
- Výraz a význam v básnickom texte.** – *Slovenský jazyk a literatúra v škole, 36, 1989/90,* s. 167 – 175.
- Chrám vzdelanosti, tvorivosti a kultúry.** – *Východ, 23. 2. 1990,* príl. *Magazín, č. 8,* s. 1 – 2.
- Patria do slovnej zásoby.** – *Lišiak, 24, 1990,* č. 1 – 12, s. 2 (o správnosti nových slov v slovenčine).
- Metodické a metodologické otázky fonetického a fonologického výskumu (vzťah *l* – *l'* v slovenčine).** – *Zápisník slovenského jazykovedca, 9, 1990,* č. 2, s. 19 – 22 (tézy prednášky konanej dňa 14. 3. 1990 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).
- Výbudovať chrám tvorivosti, vzdelanosti a kultúry. Hovoríme s dekanom Filozofickej fakulty UPJŠ doc. PhDr. Jánom Sabolom, CSc.** – *Národná obroda, 28. 5. 1990,* s. 11 (rozhovor E. Greschnerovej s J. Sabolom).
- Harmónia obsahu a formy. Životné jubileum Stanislava Rakúsa.** – *Východoslovenské noviny, 19. 1. 1990,* príl. *Magazín VN, č. 3,* s. 3 (rozhovor J. Sabola so spisovateľom a literárnym vedcom pri jeho 50-ke).

1991

- Computer Analysis of Acoustic Signals. A Contribution to the Problems of Computer-Made Detection of Slovak Stress.** – In: *Proceedings of LP' 90. Proceedings of the Conference Linguistics and Phonetics: Prospects and Applications. Prague, August 27 – 31, 1990.* Red. E. Palek – P. Janota. Prague, Charles University Press 1991, s. 534 – 538 (spoluautor J. Zimmermann).
- Zvukové variácie významových jednotiek v slovenčine a češtine.** – In: *Studia Academica Slovaca. 20. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1991, s. 259 – 268.
- Dvojzrnmernosť textu Jozefa Čigera Hronského.** – *Kultúra slova, 25, 1991,* s. 289 – 293.
- Jazykové a kompozičné osobitosti slovenskej ľudovej rozprávky.** – In: *Studia Academica Slovaca. 20. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1991, s. 249 – 257.
- Rytmus a metrum v preklade veršovaného textu.** – In: *Konfrontačný a komparatívny výskum jazykovej a literárnej komunikácie. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 8. / Literárnovedný zborník. 8.* Red. P. Petrus. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991, s. 199 – 203, rus. res. s. 203, nem. res. s. 204.

- Rožbor veršovaného textu v školskej praxi.** – In: *Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae*. 27. Zv. 3. Slavistika. Red. Z. Stanislavová et al. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1991, s. 7 – 15, rus. res. s. 15 – 16, nem. res. s. 16.
- Jozef Cíger-Hronský – majster textovej skice a jej kolorovania.** – *Slovenské pohľady*, 107, 1991, č. 12, s. 155 – 159.
- Otvorenie konferencie. – In: Česko-slovenské vzťahy v rokoch 1918 – 1938. (Literatúra, jazyk, história, pedagogika.) Red. E. Hleba. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1991, s. [VII – VIII].
- Úvod. – In: Konfrontačný a komparatívny výskum jazykovej a literárnej komunikácie. In: *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae*. Jazykovedný zborník. 8. / Literárnovedný zborník. 8. Red. P. Petrus. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991, s. 3 – 5 (spoluautor P. Petrus).
- Poslanie a význam súťaže v rétorike na Akademickom Prešove. – In: *Iskrenie tvorivosti (25 rokov Akademického Prešova)*. Red. L. Bartko – K. Horák. Prešov, Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika 1991, s. 38 – 39.
- Patria do slovnej zásoby. – *Lišiak*, 25, 1991, č. 1 – 12, s. 2 (o správnosti nových slov v slovenčine).
- Životné jubileum Ing. Júliusa Zimmermanna, CSc. – *Universitas Šafarikiana*, 21, 1991, č. 4, s. 7 (k 50. narodeninám J. Zimmermanna).
- Jazyk pre celý svet. Beseda s učiteľmi *Studia Academica Slovaca*. – *Slovensko*, 15, 1991, č. 2, s. 26 – 27, angl. res.: *Kontakt* (príl. časopisu *Slovensko*), 2, 1991, s. 13 (J. Sabol, účastník besedy; pripravila D. Augustinská).

1992

- Interpretácia umeleckého textu.** 1. vyd. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1992. 264 s. (spoluautori F. Ruščák, O. Sabolová).
- The Expressive „Echo“ in the Meaning of the Lexical and Syntactic Unit. (On the Problem of the Arbitrariness of the Linguistic Sign.)** Prel. L. Urbanová. – In: *A Reader in Slovak Linguistics. Studies in Semantics*. Red. J. Kačala et al. München, Verlag Otto Sagner 1992, s. 75 – 89. – Predtým publikované: *Výrazové „echo“ vo význame lexikálnej jednotky.* – In: *Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1. – 4. marca 1983)*. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 156 – 163.
- Z teoretických výskumov verša.** – In: *Studia Academica Slovaca*. 21. Prednášky XXVIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1992, s. 119 – 127.
- Jazyk literárnej kritiky obdobia romantizmu. (Jazykovo-štylistické skice o literárnokritických prácach Mikuláša Dohnányho.)** – *Slovenská reč*, 57, 1992, s. 3 – 10.
- Jazyk je vtipný. – *Universitas Šafarikiana*, 21, 1992, č. 10, lit. príl. Spona, s. 8.
- Komenský náš a v nás. – *Universitas Šafarikiana*, 22, 1992, č. 2, s. 6.

- Na cestu. – In: Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1992, s. 5 (spoluautori P. Petrus a L. Bukovský).
- Entropia a synergia v jazyku. – Zápisník slovenského jazykovedca, 11, 1992, s. 29 – 30 (tézy prednášky konanej dňa 19. 11. 1991 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).
- Zvukové variácie významových jednotiek. – Zápisník slovenského jazykovedca, 11, 1992, s. 46 – 48 (tézy prednášky konanej dňa 28. 5. 1992 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).
- Patria do slovnej zásoby. – Lišiak, 26, 1992, č. 1 – 12, s. 2 (o správnosti nových slov v slovenčine).
- Súpis prác Ing. Júliusa Zimmermanna za roky 1971 – 1990. – Slovenská reč, 57, 1992, s. 241 – 242.
- Ján Horecký. – Slovenské národné noviny, 3 (7), 1992, č. 47, s. 4.
- Jozef Mistřík. – Slovenské národné noviny, 3 (7), 1992, č. 19, s. 4.
- Profesor Ábel Král' šesťdesiatročný. – Kultúra slova, 26, 1992, s. 280 – 282.
- Ing. Július Zimmermann päťdesiatročný. – Slovenská reč, 57, 1992, s. 240 – 241.
- Odišiel akademik Ľudovít Novák (15. 10. 1908 Skalica – 27. 9. 1992 Ľubochňa). – Universitas Šafarikiana, 22, 1992, č. 2, s. 3 – 4.

1993

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistřík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (člen kolektívu autorov).

- Ref.: 1. Dvonč, L.: Nedel'ná Pravda, 2, 1993, č. 38, s. 6. – 2. Gašinec, E.: Všetko o jazyku a štýle pre slovenčinárov a jazykárov. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 40, 1993/94, s. 125 – 127. – 3. Jarošová, A.: Knižná revue, 3, 1993, č. 17, s. 1. – 4. Ondruš, Š.: Encyklopédia jazykovedy. Dielo vyše šesťdesiatich slovenských a českých lingvistov. – Slovenská Republika, 16. 10. 1993, s. 10. – 5. Škvareninová, O.: Učiteľské noviny, 43, 1993, č. 33, s. 12. – 6. Bartáková, J.: In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada jazykovědná. A. 42. Red. I. Pospíšil. Brno, Masarykova univerzita – Filozofická fakulta 1994, s. 135 – 136. – 7. Dolník, J.: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 58 – 60. – 8. Dubníček, J.: Najpodrobnejšie o slovenčine. – Práca, 24. 2. 1994, s. 5. – 9. Chmelík, A.: Na okraj recenzie Encyklopédie jazykovedy. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 41, 1994/95, s. 121 (k J. Dubníčkovi). – 10. Uhlár, V.: Literárny týždenník, 7, 1994, č. 2, s. 5. – 11. Králik, L.: Slavica Slovaca, 30, 1995, s. 71 – 73.

K teórii jazykovej interferencie. – Jazykovedný časopis, 44, 1993, s. 87 – 91, angl. res. s. 91.

K lexike verša Šafárikovej zbierky Tatranská múza s lýrou slovanskou. – In: Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. Zborník venovaný XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Literárnovedný zborník. 10. / Jazykovedný zborník. 11. / Historický zborník. 4. 1993. Red. P. Petrus et al. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1993, s. 225 – 235, fr. a nem. res. s. 235 (spoluautor J. Rusnák).

- Komunikatívnosť a kognitívnosť v jazyku štúrovskej generácie.** – In: *Studia Academica Slovaca*. 22. Prednášky XXIX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stímul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1993, s. 200 – 208.
- Neutralizácia fonologických protikladov a alternácie v slovenčine a v češtine.** – *Slavica Slovaca*, 28, 1993, s. 138 – 142.
- Syntetická fonologická teória a výskum zvukovej stavby slovenčiny.** – In: *Studia Philologica*. 1. 1993. Zv. 3. Red. Z. Stanislavová et al. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 5 – 13, nem. res. s. 13.
- Textové a metatextové variácie.** – In: *Text a kontext. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Text v priestore jazykovej komunikácie. Text v priestore literárnej komunikácie. Text v priestore didaktickej komunikácie.* Prešov 18. – 19. novembra 1993. Red. F. Ruščák. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 163 – 169.
- Adalék Ady lírája szlovák fordításainak kérdésköréhez. [Prídavok k problematike prekladov Adyho poézie do slovenčiny.]** – In: *Zeman, L.: Stílus és fordítás. Bratislava, Madách 1993, s. 129 – 142 (spoluautor L. Zeman).* – Predtým publikované: *Irodalmi szemle*, 29, 1986, s. 654 – 662.
- Empatia – synergická záchrana rečovej komunikácie. (Otvárací prejav.)** – In: *Jazykové a rečové kontakty z aspektu cudzojazyčnej jazykovej výučby. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 10. / Literárnovedný zborník. 9.* Red. M. Mikluš. Prešov, Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 5 – 6.
- Empatia ako prirodzenosť a šanca.** – *Literárny týždenník*, 6, 1993, č. 33, s. 10.
- Slovo na úvod.** – In: *Jakub Jakobeus. Život, dielo a tvorba. Zborník príspevkov zo seminára venovaného 400. výročiu narodenia Jakuba Jakobeu, ktorý sa konal v Prešove 5. decembra 1991.* Red. M. Otčenáš – P. Kónya. Prešov, Katedra dejín a archívniectva Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 1993, s. 1 – 2.
- Slovo na záver.** – In: *Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. Zborník venovaný XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Literárnovedný zborník. 10. / Jazykovedný zborník. 11. / Historický zborník. 4. 1993.)* Red. P. Petrus et al. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1993, s. 311 – 312 (záverečný prejav na 3. šafárikovskej konferencii konanej v dňoch 12. – 14. 9. 1991 v Prešove).
- Neutralizations of Phonological Oppositions and Alternations in Slovak and Czech.** – In: *XI. medzinárodný zjazd slavistov. Zborník resumé.* Red. S. Mislovičová et al. Bratislava, Veda 1993, s. 435 – 436.
- Breviár modernej jazykovedy. [Krupa, V.: Jazyk – neznámy nástroj. Bratislava 1992.]** – In: *Slovenské pohľady na literatúru a umenie*, 109, 1993, č. 3, s. 136 – 138 (rec.).
- Patria do slovnej zásoby.** – *Lišiak*, 27, 1993, č. 1 – 12, s. 2 (o správnosti nových slov v slovenčine).
- Docent Július Rybák šesťdesiatročný.** – *Slovenská reč*, 58, 1993, s. 30 – 33. – Ďalšie autorove články pri tej istej príležitosti: *Životné jubileum docenta Júliusa Rybáka.* – Univer-

- tas Šafarikiana, 22, 1993, č. 5, s. 2. – Július Rybák. – Slovenské národné noviny, 4 (8), 1993, č. 27, s. 4.
- Za akademikom Ľudovítom Novákom (15. 10. 1908 Skalica – 27. 9. 1992 Ľubochňa). – Slovenská reč, 58, 1993, s. 26 – 29. – Ďalší autorov článok o úmrtí Ľ. Nováka: Odkaz akademika Ľudovíta Nováka (1908 – 1992). – Jazykovedný časopis, 44, 1993, s. 66 – 68.
- Duša letnej školy. Hovoríme s prof. Jánom Sabolom, ktorý sa ako lektor zamiloval do SAS. – Sme, 30. 8. 1993, s. 12 (rozhovor K. Hegerovej s J. Sabolom o letnom seminári slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca).
- 1994**
- Komunikačný štatút prízvuku v spisovnej slovenčine. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Spoločenskovedný zôšit. 10. (AFPh UŠ 56.) 1994. 1. vyd. Prešov, Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika 1994. 96 s. (spoluautor J. Zimmermann).**
- Ref.: Ondrejovič, S.: Monografia o prízvuku v spisovnej slovenčine. – Slovenská reč, 60, 1995, s. 331 – 332.
- Komunikatívnosť a kognitívnosť v jazyku štúrovskej generácie. – In: Levoča v dejinách slovenskej kultúry a literatúry. Materiály z vedeckej konferencie 3. a 4. mája 1991 v Levoči. Red. E. Hleba. Prešov, Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika 1994, s. 64 – 67.**
- Z experimentálneho výskumu prízvuku v spisovnej slovenčine. – Slovenská reč, 59, 1994, s. 328 – 339 (spoluautor J. Zimmermann).**
- Slovenská slabika. (Náčrt problematiky.) – In: Studia Academica Slovaca. 23. Prednášky XXX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1994, s. 214 – 224.**
- Tvorivosť v kognitívnom a komunikačnom procese na strednej škole. – In: Učiteľ a škola. Zborník z vedeckej konferencie II. pedagogická Levoča. Red. E. Hleba – V. Žemberová. Prešov, Metodické centrum + Filozofická fakulta UPJŠ 1994, s. 78 – 81.**
- Otvorenie konferencie. – In: Levoča v dejinách slovenskej kultúry a literatúry. Materiály z vedeckej konferencie 3. a 4. mája 1991 v Levoči. Red. E. Hleba. Prešov, Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika 1994, s. 2.
- Skielka z mozaiky SASu. – In: Universitas Comeniana Bratislavensis. XXX. ročník Studia Academica Slovaca. Letný seminár slovenského jazyka a kultúry. SAS. Bratislava 1994, s. 2.
- Udelenie čestného titulu „doctor honoris causa“ v odbore všeobecná jazykoveda prof. PhDr. Jánovi Horeckému, DrSc., Vedeckou radou Univerzity P. J. Šafárika pri príležitosti 35. výročia založenia Univerzity P. J. Šafárika. – Universitas Šafarikiana, 24, 1994, č. 3, s. 30 – 31.
- Filozofická fakulta. – Universitas Šafarikiana, 24, 1994, č. 3 – 4, s. 1, 13 – 16.
- Jazykové a mimojazykové prostriedky komunikácie. – Zápisník slovenského jazykovedca, 13, 1994, č. 1 – 4, s. 39 – 40 (tézy prednášky konanej dňa 15. 6. 1994 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

- Slabika – pokus o komplexnú charakteristiku. – *Zápisník slovenského jazykovedca*, 13, 1994, s. 38 – 39 (tézy prednášky konanej dňa 5. 5. 1994 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).
- W związku z problemami interferencji językowej. – In: *Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych*. PAN, Oddział w Krakowie, t. XXXVI, n. 2, lipiec – grudzień 1993. Kraków 1994, s. 28 – 29 (tézy prednášky konanej dňa 17. 11. 1993 v PAN v Krakove).
- Patria do slovnej zásoby. – *Lišiak*, 28, 1994, č. 1 – 12, s. 2 (o správnosti nových slov v slovenčine).
- Slavistické návraty k dielu akademika Ľudovíta Nováka. – *Slavica Slovaca*, 29, 1994, s. 59 – 60.
- Glory, glory Bratislava. Ešte jeden návrat k 30. ročníku letného seminára slovenského jazyka – *Studia Academica Slovaca*. – *Slovenská Republika*, 7. 9. 1994, s. 8 (rozhovor N. Stenclákovéj aj s J. Sabolom).

1995

- Grafické a fonické sústavy.** – In: *Studia Academica Slovaca*. 24. **Prednášky XXXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.** Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1995, s. 158 – 163.
- Zvukové zloženie modifikačných morfév v slovenčine.** – In: *Studia z jazykoznavstva sloviańskiego. Prace Instytutu Filologii Słowiańskiej*. 14. Red. F. Ślawski – H. Mieczkova. Kraków, Uniwersytet Jagielloński – Instytut Filologii Słowiańskiej 1995, s. 173 – 176.
- Empatia a pokora – predpoklad rozvinutia homo sapiens.** – *Verbum*, 6, 1995, s. 71 – 74. – **Znovu publikované: Empatia a pokora – predpoklad rozvinutia homo sapiens.** In: *Zborník prednášok z 3. akademických dní v Prešove*. Prešov, Michal Vaško 1995 (b. r.), s. 62 – 66.
- Žánre ľudovej slovesnosti a ich zástoj pri formovaní štúrovskej spisovnej slovenčiny.** – In: **150. výročie bratislavského exodu. Materiály z vedeckej konferencie 11. – 12. marca 1994 v Levoči.** *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafaricanae. Spoločenskovedný zôšit*. 15. (AFPh UŠ 74.) Red. E. Hleba. Prešov, Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika 1995, s. 83 – 91.
- Pavol Jozef Šafárik – umelec a vedec. – *Slovenský východ*, 5, 1995, č. 231 (6. 10. 1995), s. 3.
- Úvodom. – In: Káša, P. – Rusnák, J.: *Dve štúdie o Pavlovi Jozefovi Šafárikovi.* *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafaricanae. Spoločenskovedný zôšit*. 14. (AFPh UŠ 73). Prešov, Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika 1995, s. 3 – 5 (spoluautor P. Petrus).
- Typologia sylaby jako podstawowej jednostki fonicznej. – In: *Sprawozdania z posiedzeń naukowych*. Tom XXXVIII/2. Lipiec – grudzień 1994 r. Polska Akademia Nauk – oddział w Krakowie. Kraków, Secesja 1995, s. 49 – 51 (tézy prednášky konanej dňa 8. 12. 1994 v PAN v Krakove).
- Fonetický a fonologický aspekt hodnotenia zvukových javov. – *Zápisník slovenského jazykovedca*, 14, 1995, s. 36 – 38 (tézy prednášky konanej dňa 13. 6. 1995 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

- Prízvuk a kvantita v slovenčine. – Zapisník slovenského jazykovedca, 14, 1995, s. 43 – 45 (tézy prednášky konanej dňa 18. 12. 1995 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove; spoluautor J. Zimmermann).
- Slabika v jazykoch sveta. – Zapisník slovenského jazykovedca, 14, 1995, s. 23 – 25 (tézy prednášky konanej dňa 21. 2. 1995 v Košiciach).
- Patria do slovnej zásoby. – Lišiak, 29, 1995, č. 1 – 8, s. 2; č. 9 – 12, s. 3 (o správnosti nových slov v slovenčine).
- Životné jubileum doc. PhDr. Juraja Furdíka, CSc. – Slovenská reč, 60, 1995, s. 241 – 243 (k 60. narodeninám J. Furdíka). – Ďalší autorov článok pri tej istej príležitosti: Na šesťdesiatku doc. PhDr. Juraja Furdíka. – Universitas Šafarikiana, 25, 1995, č. 3/4, s. 12.
- Životné jubileum doc. PhDr. Ladislava Bartka, CSc. – Universitas Šafarikiana, 24, 1995, č. 5/6, s. 15 (k 60. narodeninám L. Bartka).

1996

- On the Problem of the Stress in Literary Slovak.** – In: *Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 1. Phonetica Pragensia. 9. Charisteria viro doctissimo Přemysl Janota oblata.* Red. Z. Palková. Prague, Karolinum, Charles University Press 1996, s. 245 – 250 (spoluautor J. Zimmermann).
- Dialóg o hľadani podstaty jazyka (na storočnicu Romana Jakobsona).** – Jazykovedný časopis, 47, 1996, s. 87 – 92.
- Fonetický a fonologický aspekt hodnotenia zvukových javov slovenčiny.** – In: *Studia Academica Slovaca. 25. Prednášky XXXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania 1996, s. 183 – 188.
- K zvukovej štruktúre verša Šafárikovej básnickej zbierky „Tatranská Múza s lýrou slovanskou“.** – In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Literárnovedný zborník. 12. / Jazykovedný zborník. 13. / Historický zborník. 5. (AFPh UŠ 79.)* 1996. Red. P. Petrus et al. Prešov – Martin, Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach – Matica slovenská v Martine 1996, s. 141 – 145, angl. res. s. 145, prílohy s. 146 – 152 (spoluautori J. Zimmermann, I. Bónová, J. Rusnák).
- Šafárikovské impresie o umení a vede.** – In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Literárnovedný zborník. 12. / Jazykovedný zborník. 13. / Historický zborník. 5. (AFPh UŠ 79.)* 1996. Red. P. Petrus et al. Prešov – Martin, Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach – Matica slovenská v Martine 1996, s. 503 – 504.
- Gén ľudovosti slovenčiny.** – Slovenské pohľady, IV + 112, 1996, č. 6, s. 14 – 18.
- Všeobecnolingvistické impulzy v stredoškolskom jazykovom vyučovaní.** – In: Učiteľ a škola. Zborník z vedeckej konferencie III. pedagogická Levoča. Red. G. Moško et al. Prešov, Metodické centrum + Filozofická fakulta UPJŠ 1996, s. 47 – 49.

O tíšini, muku – O tichu, mlčaní – On Silence and Hush. – Govor / Speech (Zagreb), 13, 1996, č. 1 – 2, s. 55 – 62.

Relacja arbitralności w strukturze znaku językowego. – In: Sprawozdania z posiedzeń Komisji naukowych. Tom XXXIX/2. Lipiec – grudzień 1995 r. Red. J. Dużyk. Kraków, Wydawnictwo i drukarnia „Secesja“ 1996, s. 36 – 37 (tézy prednášky konanej dňa 28. 11. 1995 v PAN v Krakove).

Arbitrárnosť jazykového znaku. – Zázpisník slovenského jazykovedca, 15, 1996, s. 21 – 23 (tézy prednášky konanej dňa 15. 3. 1996 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Roman Jakobson – iniciátor nových výskumných trás v jazykovede. – Zázpisník slovenského jazykovedca, 15, 1996, s. 35 – 37 (tézy prednášky konanej dňa 10. 10. 1996 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

Vývin zvukovej slovenčiny a jej opis za ostatných 50 rokov. – Zázpisník slovenského jazykovedca, 15, 1996, s. 39 – 41 (tézy prednášky konanej dňa 23. 10. 1996 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Patria do slovnej zásoby. – Lišiak, 30, 1996, č. 1 – 12, s. 6 – 7 (o správnosti nových slov v slovenčine).

Životné jubileum doc. PhDr. Gustáva Moška, CSc. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 145 – 166 (k 60. narodeninám).

Životné jubileum PhDr. Slava Ondrejoviča, CSc. – Slavica Slovaca, 31, 1996, s. 76 – 78 (k 50. narodeninám).

1997

Slovenský jazyk pre 5. ročník základných škôl. Učebnica. 1. diel. 1. vyd. Bratislava, Orbis Pictus Istropolitana 1997. 64 s. (spoluautori E. Tibenská, vedúca autorského kolektívu, V. Patráš, M. Sedláková).

Arbitrárnosť znaku v neverbálnej komunikácii. – In: Štylistika neverbálnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v dňoch 15. – 16. februára 1996. Konferencia sa konala na počesť univ. prof. PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc., pri príležitosti jeho 75. narodenín. Zostav. J. Sabol et al. Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 1997, s. 186 – 190, angl. res. s. 191.

Metodické a metodologické poznámky o fonetickom a fonologickom výskume. – In: Štylistika neverbálnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v dňoch 15. – 16. februára 1996. Konferencia sa konala na počesť univ. prof. PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc., pri príležitosti jeho 75. narodenín. Zostav. J. Sabol et al. Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 1997, s. 192 – 202, angl. res. s. 202 – 203 (spoluautor J. Zimmermann).

Dynamika fonickej sústavy slovenčiny v ostatných desaťročiach. – In: Studia Academica Slovaca. 26. Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1997, s. 137 – 147.

- K typologickej charakteristike slovenskej slabiky. – In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 45. Red. P. Žigo et al. Bratislava, Univerzita Komenského vo Vydavateľstve UK 1997, s. 27 – 32.**
- Z problematiky znakovosti biblického textu. – In: O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov. Red. J. Doruľa. Bratislava, Slavistický kabinet SAV 1997, s. 123 – 134.**
- Jazykovedné dielo Jozefa Mistríka. – In: Štylistika neverbálnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v dňoch 15. – 16. februára 1996. Konferencia sa konala na počesť univ. prof. PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc., pri príležitosti jeho 75. narodenín. Zostav. J. Sabol et al. Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 1997, s. 23 – 28, angl. res. s. 28.**
- Skice o štýle Jozefa Cígera Hronského. – In: Jozef Cíger Hronský v interpretácii literárnych bádateľov. Biografické štúdie. 24. Red. A. Mat'ovčík. Martin, Matica slovenská 1997, s. 80 – 86.**
- O znakovosti biblického textu. – Verbum, 8, 1997, s. 93 – 100.**
- O tichu, mlčaní. – Verbum, 8, 1997, s. 199 – 200.**
- Jazyk ako hodnota. – In: Kačala, J.: Kultúrne rozmery jazyka. Úvahy jazykovedca. Bratislava, Nadácia Korene + Univerzitná knižnica, Národné knižničné centrum 1997, s. 158 – 163.**
- Iz problematike fonološke tipologije – Z problematiky fonologickej typológie – Issues Related to Phonological Typology. – Govor / Speech (Zagreb), 14, 1997, č. 1 – 2, s. 91, 94 – 102, chorv. res. s. 91 – 93, angl. res. s. 103 – 104 (spoluautor J. Zimmermann).**
- Príspevok o hodnotách rádioaktivity a spektra aminokyselín v hríbe dubovom a hríbe bronzovom. – Výživa a zdravie – časopis pre výživu, 42, 1997, s. 56 – 57 (spoluautor I. Michalík).**
- Predhovor. – In: Štylistika neverbálnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v dňoch 15. – 16. februára 1996. Konferencia sa konala na počesť univ. prof. PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc., pri príležitosti jeho 75. narodenín. Red. J. Sabol et al. Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 1997, s. 5.**
- Slovo na úvod. – Verbum, 8, 1997, s. 89 – 90.**
- Weinreb, F.: Symbolika biblického jazyka. Úvod do studia hebrejštiny. Praha 1995. – Verbum, 8, 1997, s. 151 – 152 (rec.).**
- Z problematiky fonologickej typológie. – In: XIII. znanstvena konferencija Međunarodne komisije za fonetiku i fonologiju slavenskih jezika Međunarodnoga slavističnog komiteta. Sažeci. Red. D. Horga. Zagreb, Filozofski fakultet 1997, s. 1.**
- Dynamika formantovej štruktúry sonantického jadra slabiky. – In: XIII. znanstvena konferencija Međunarodne komisije za fonetiku i fonologiju slavenskih jezika Međunarodnoga slavističnog komiteta. Sažeci. Red. D. Horga. Zagreb, Filozofski fakultet 1997, s. 19 (spoluautor J. Zimmermann).**
- Patria do slovnej zásoby. – Lišiak, 31, 1997, č. 1 – 12, s. 6 – 7 (o správnosti nových slov v slovenčine).**

O slovenskom romantizme v Krakove. Hovoríme s literárnym vedcom Jánom Sabolom. – Literárny týždenník, 10, 1997, č. 25 (19. 6. 1997), s. 2.

Zagreb uzoran domačin. Razgovor sa slovačkim lingvistom prof. dr. Janom Sabolom. – Večernji list, 41, 1997, č. 12260 (Zagreb 4. 11. 1997), s. 18.

1998

Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk. 1. vyd. Editor J. Bosák. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998. 172 s. (spoluautori J. Bosák, K. Buzássyová, J. Dolník, J. Furdík, J. Mlacek, S. Ondrejovič, I. Ripka, D. Slančová, E. Tibenská).

Slovenský jazyk pre 5. ročník základných škôl. Učebnica. 2. diel. 1. vyd. Bratislava, Orbis Pictus Istropolitana 1998. 64 s. (spoluautori E. Tibenská, vedúca autorského kolektívu, V. Patráš, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 5. ročník základných škôl. Cvičebnica. 1. vyd. Bratislava, Orbis Pictus Istropolitana 1998. 64 s. + 4 s. tlač. obálky (spoluautori E. Tibenská, vedúca autorského kolektívu, V. Patráš, M. Sedláková).

Fonetický, fonologický a morfonologický štatút zvukových javov v slovenčine a v češtine. – In: XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Príspevky slovenských slavistov. Red. J. Doruľa. Bratislava, Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 1998, s. 109 – 118, angl. res. s. 109.

Syntetická fonologická teória a fonologická typológia. – In: Studia Academica Slovaca. 27. Prednášky XXXIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, STIMUL – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1998, s. 141 – 148.

Gén Púdvosti slovenčiny a slovenskej literatúry ako „ohlas“ romantizmu. – Verbum, 9, 1998, s. 53 – 62.

Jazykovo-štylistické a motívické predpolie poetickej metódy Paľa Olivu. – Verbum, 9, 1998, s. 300 – 309.

K problematike hraníc slabiky. – In: Acta Universitatis Nicolai Copernici. Studia Slavica. 2. Nauki Humanistyczno-Spoleczne. Zeszyt 318. Red. I. Sawicka. Toruń, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1998, s. 19 – 26, pol. res. s. 26.

Možnosti počítačovej analýzy akustického signálu. – In: Acta Universitatis Nicolai Copernici. Studia Slavica. 2. Nauki Humanistyczno-Spoleczne. Zeszyt 318. Red. I. Sawicka. Toruń, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1998, s. 3 – 18, pol. res. s. 18 (spoluautor J. Zimmermann).

K rozpadu praslovanskej slaviky. – In: Prasłowiańszczyzna i jej rozpad. Red. J. Rusek – W. Boryś. Warszawa, Energeia 1998, s. 137 – 141.

O múdrosti a mravnosti slova. – Verbum, 9, 1998, s. 1 – 2.

Na počiatku bolo Slovo... – Verbum, 9, 1998, s. 341 – 342.

Fonetyczny, fonologiczny i morfonologiczny status zjawisk dźwiękowych w języku czeskim i słowackim. – In: Streszczenia referatów i komunikatów. Językoznawstwo. 12. Międzynarodowy Kongres Slawistów. Kraków 27 VIII – 2 IX 1998. Opracowanie J. Rusek, J. Siatowski, Z. Rusek. Warszawa, Wydawnictwo Energeia 1998, s. 242.

- Patria do slovnej zásoby. – Lišiak, 32, 1998, č. 1 – 12, s. 6 – 7 (o správnosti nových slov v slovenčine).
90. výročie narodenia akademika Ľudovíta Nováka. – Slovenská reč, 63, 1998, s. 369 – 370. – Ďalší autorov článok k nedožitým 90. narodeninám Ľ. Nováka: Pripomenutie 90. výročia narodenia Ľudovíta Nováka. – Verbum, 9, 1998, s. 402.

Redakčná činnosť

- Jazykovedný časopis, 39, 1988 – 49, 1998 (člen red. rady).
- Kultúra slova, 22, 1988 – 27, 1993 (člen red. rady).
- Jazykovedný zborník. K filologickým otázkam jazykového kódu v teoretickej i v aplikovanej rovine. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafárikanae. Jazykovedný zborník. 7. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 264 s. (člen red. rady).
- Konfrontačný a komparatívny výskum jazykovej a literárnej komunikácie. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafárikanae. Jazykovedný zborník. 8. / Literárnovedný zborník. 9. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991. 352 s. (výkonný redaktor).
- Slovak Review, 1, 1992 – 3, 1994 (člen red. rady).
- Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. Bratislava, Obzor 1993 (člen red. rady).
- Furdík, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča, Modrý Peter 1993. 200 s. (vedecký redaktor).
- Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. Zborník venovaný XI. zjazdu slavistov v Bratislave. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafárikanae. Literárnovedný zborník. 10. / Jazykovedný zborník. 11. / Historický zborník. 4. 1993. Red. P. Petrus et al. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1993. 326 s. (člen red. rady).
- Tempus Seminar in Curriculum Development and Methods of Teaching English. Prešov, September 24 – 25, 1992. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafárikanae. Spoločenskovedný zôšit. 12. (AFPh UŠ 58.) Red. L. Urbanová. Prešov, Philosophical Faculty P. J. Šafárik University 1993. 94 s. (člen red. rady).
- Horecký, J.: Semantics of Derived Words. (Sémantika odvodených slov.) Prešov, Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1994. 74 s. (člen red. rady).
- Nižníková, J.: Zo slovenskej skladby. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafárikanae. Spoločenskovedný zôšit. 13. (AFPh UŠ 60.) Prešov, Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika 1994. 58 + 68 s. (člen red. rady).
- Verbum, 5, 1994 – 9, 1998 (člen red. rady; od 8, 1997 predseda red. rady).
- Uličný, F.: Dejiny osídlenia Uzskej župy. 1. vyd. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafárikanae. Monographia. 12. (ASPh UŠ 66.) 1995. Prešov, Filozofická fakulta v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 1995. 356 s. + mapová príloha (vedecký redaktor).
- Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafárikanae. Jazykovedný zborník. 13. / Literárnovedný zborník. 13. / Historický

zborník. 5. (AFPh UŠ 79) 1996. Prešov – Martin, Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach – Matica slovenská v Martine 1996. 552 s. (člen red. rady).

Štylistika neverbálnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v dňoch 15. – 16. februára 1996. Konferencia sa konala na počesť univ. prof. PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc., pri príležitosti jeho 75. narodenín. Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 1997 (vedecký redaktor a zostavovateľ).

Zostavil Ladislav Dvonč

VZDIALENÁ I BLÍZKA JUBILANTKA DOC. VIERA BUDOVIČOVÁ

V predposlednom roku nášho storočia sa viac ako polovica slovenských jazykovedcov tohto „deviatkárského“ ročníka narodila v druhej dekáde, ktorú „otvorila“ práve doc. PhDr. Viera Budovičová, CSc. (narodila sa 3. januára 1929 v Nitre). Ešte ako stredoškôlčike sa jej podarilo študovať aj vo Francúzsku, kde i zmaturovala (Académie de Paris). Pochopiteľne, že potom na Filozofickej fakulte UK v Bratislave študovala francúzštinu – napodív nie so slovenčinou, ale s filozofiou (absolvovala r. 1953). Aj napriek tomu ešte počas štúdií nastúpila do vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka SAV (dnes Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV), v ktorom pracovala do r. 1963, s výnimkou rokov 1955 – 1958, keď bola v internej ašpirantúre na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe. Ašpirantúru zakončila obhajobou kandidátskej dizertácie *Problémy lingvistickej sémantiky* (1961). Celých tridsať rokov – od r. 1963 až po odchod do dôchodku r. 1993 – pôsobila na Katedre českého a slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe, od r. 1972 ako docentka. V rokoch 1989 – 1992 počas troch školských rokov pôsobila ako hosťujúca profesorka češtiny na univerzite Michel de Montaigne v Bordeaux vo Francúzsku.

Na prvý pohľad by nás mohlo mrziť, že slovenská lingvistika prišla o mladú ambicióznú lexikografku (spoluautorka štyroch zväzkov *Slovníka slovenského jazyka*) a perspektívnu sémantičku. (Prvú štúdiu *Predmet lingvistickej sémantiky* uverejnila r. 1961 práve v Jazykovednom časopise a potom v nasledujúcom roku jej naraz vyšli štyri štúdie z oblasti sémantiky, pričom v tomto období sémantický výskum na Slovensku bol skôr výnimkou.) Na druhej strane však slovenská jazykoveda – a rovnako aj kultúra – v osobe V. Budovičovej získali svoju významnú vyslankyňu a reprezentantku v českom prostredí, čo napokon určilo aj jej ďalšiu celoživotnú výskumnú orientáciu.

Treba si pri tejto príležitosti pripomenúť, že V. Budovičová nikdy nestratila kontakt so slovenskou jazykovedou. V euforických 60. rokoch sa zúčastňovala na všetkých konferenciách, pričom si zachovávala triezvy pohľad na vtedajšiu situáciu. Napríklad na pamätnej konferencii o jazykovej kultúre r. 1966 oprávnené nesúhlasila s proklamovanou tézou, že slovenčina sa nachádza „v havarijnom stave“. O desať rokov neskôr, už v celkom inej politickej situácii, zreteľne vyjadrila svoj postoj, ktorý nerezonoval s vtedajším duchom väčšiny účastníkov konferencie: „Životaschopný jazyk a jeho nositeľ sa nemôže stiahnuť do obrannej pozície a uzavrieť sa do nemenného kultúrneho dedičstva. Živý jazykový systém je otvorený, prístupný inováciám, schopný obnovovať sa a prispôbovať sa meniacej sa skutočnosti. Originálnosť, svojbytnosť jazyka nespočíva v umŕtvujúcom estetstve či folklorizme, ale v tvorivej sile schopnej vyjadriť nové a novým spôsobom“ (*Z teórie spisovného jazyka*, 1979, s. 56).

V. Budovičovej bol vždy vzdialený úzkostlivý až úzkoprsý prístup k jazyku, a to nielen preto, že žila v českom prostredí a otázky jazykových kontaktov posudzovala takpovediac z druhej strany, ale že postojovo vyznávala ten vývinový smer, ktorý v slovenskej jazykovede – naproti všetkým, alebo aspoň oficiálnej ústavnej väčšine – prezentoval profesor E. Pauliny.

Možno sama jubilatka doteraz ani netuší, že o jej vystúpenie na konferencii o teórii spisovného jazyka r. 1976, na ktorej sa zmienila o práve prijatom francúzskom jazykovom zákone, sa opierali iniciátori, tvorcovia a neúprosni presadzovatelia zákona o slovenčine ako štátnom jazyku. Pritom však „zabudli“ na to, že V. Budovičová sa vtedy vyjadrila zreteľne:

„Tieto fakty [o francúzskom jazykovom zákone – J. B.] z oblasti nám zdanlivo vzdialenej neuvádzame preto, že by sme chceli podobný postup schvaľovať aj u nás...“ (Z teórie spisovného jazyka, 1979, s. 59). Nehovoriac o tom, že francúzština potrebovala tento zákon predovšetkým preto, že po druhej svetovej vojne stratila tú svetovú pozíciu, ktorá jej patrila v medzivojnovom období.

Hlavným výskumným poľom V. Budovičovej sa stal konfrontačný výskum slovenčiny a češtiny, ktorý rozvíjala v úzkej spolupráci najmä s prof. A. Jedličkom. Celkom na začiatku v tejto konfrontácii vychádzala z princípov štruktúrnej a funkčnej lingvistiky (*K problematike slovenčiny a češtiny ako východiska konfrontačného štúdia*, 1965), no o desaťročie neskôr, r. 1974, konfrontáciu postavila na sociolingvistický základ v štúdiu *Spisovné jazyky v kontakte. Sociolingvistický pohľad na dnešný vzťah spisovnej slovenčiny a češtiny*. (Táto jej štúdia potom vyšla aj v reprezentačnom zborníku *Reader in Czech Sociolinguistics*, 1986.) Bol to vôbec jeden z prvých fundovaných sociolingvistických príspevkov o slovenčine.

Pri skúmaní komunikácie vo viacnárrodnom štáte si V. Budovičová popri štruktúrnych a typologických odlišnostiach obidvoch jazykov rovnocenne všímala aj vzťah používateľov k jazyku, ako aj postoj hovoriacich ku konkrétnej jazykovej situácii. V 70. – 80. rokoch vo viacerých štúdiách rozpracúvala *česko-slovenský model dvojjazykovej komunikácie*. (Termín dvojjazykovosť – na rozdiel od bilingvizmu, dvojjazyčnosti – zaviedol v našej lingvistike J. Horecký; myslí sa pod ním to, že každý z hovoriacich používa vlastný jazyk, pričom si navzájom rozumejú.) Naň nadväzuje ďalší pojem, a to *semikomunikácia* – čiastková, neúplná, štýlovo ohraničená komunikácia medzi príslušníkmi blízko príbuzných jazykov v rozmanitých prostrediach a spoločenských funkciách, jedna z foriem pasívneho bilingvizmu.

Čo sa týka jazykovej kultúry, V. Budovičová oproti jednostranne preferovanej a zdôrazňovanej funkčnosti, ústrojnosti a ustálenosti z normativistickej slovenskej strany problémové javy (tzv. návratné chyby, „odchýlky“ od jazykovej normy a pod.) objektívnejšie interpretovala ako kontaktové varianty či kontaktové synonymá (užšie ako štylisticky príznakové neologizmy a synonymá). Sociolingvistický prístup jej umožnil využívať diferencovanejší počet kritérií a objektívnejšie hodnotiť konkrétnu jazykovú situáciu.

Súpis prác V. Budovičovej nie je rozsiahly, lebo v ňom nemožno „vykázať“ to obrovské množstvo na prvý pohľad nezachytiteľnej, ale o to užitočnejšej práce, ktorú vykonala pri rozširovaní slovenskej kultúry v Prahe a vôbec v Českej republike. V Dome slovenskej kultúry v Prahe pripravila reprezentačné programy k výročiu Ľudovíta Štúra, Jána Hollého, 140. výročia vydania Sládkovičovej Maríny a i. V Divadelnej a literárnej agentúre vydala jazyko-literárne pásma k výročiu Antona Bernoláka, Jozefa Škultétyho a i. Bola stálou a naslovo-vzatou poradkyňou v otázkach slovenčiny v bývalých federálnych masmédiách. Do televízie pripravila 10 pokračovaní televíznej súťaže českých a slovenských stredoškôľakov vo vedomostiach o jazyku druhého národa. Aktívne pracuje v Miestnom odbore Matice slovenskej v Prahe a v Klube slovenskej kultúry.

Hoci naša jubilatka je geograficky vzdialená, svojou výskumnou a kultúrnou činnosťou je nám viac ako blízka. Blízka je nám svojimi reálnymi, neskreslenými a nedeformovanými postojmi, ktoré sa v česko-slovenských vzťahoch neraz vyskytli a doteraz vyskytujú, najmä po rozdelení bývalej spoločnej republiky. Ak raz budú historici či jazykovedci hodnotiť neľahké a protirečivé obdobie tohto nášho storočia, V. Budovičová tam bude zaiste mať svoju pevnú pozíciu.

Ján Bosák

SÚPIS PRÁC DOC. VIERY BUDOVIČOVEJ ZA ROKY 1954 – 1992

Bibliografia jazykovedných prác doc. Viery Budovičovej je usporiadaná chronologicky a v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných a iných časopisoch a zborníkoch (polotučným petítom), za nimi (obyčajným petítom) články, referáty, drobné príspevky a správy. V závere sa osobitne uvádza prekladateľská a redakčná činnosť.

1954

Z teórie a praxe jednojazyčného slovníka. – Slovenská reč, 19, 1954, s. 65 – 74.

Ukážky spracovania slovníka. – Slovenská reč, 19, 1954, s. 118 – 128 (spoluautorky M. Ivanová-Šalingová, L. Jakubičková).

Hakamies, R.: Études sur l'origine et l'évolution du diminutif latin et sa survie dans les langues romanes. Helsinki 1951. – In: Jazykovedný časopis, 8, 1954, s. 127 – 129 (ref.).

1955

Spracovanie významovej štruktúry slov vo výkladovom slovníku. – Slovenská reč, 20, 1955, s. 14 – 29.

1956

Základní příručka spisovné slovenštiny. [Pauliny, E. – Ružička, J. – Štolc, J.: Slovenská gramatika. 2. vyd. Martin 1955.] – In: Naše reč, 39, 1956, s. 273 – 281 (rec.).

K teoretickým otázkám jazykovej kultúry. [Horecký, J.: Kultúra slovenského slova. Martin 1956.] – In: Slovo a slovesnosť, 17, 1956, s. 219 – 222 (ref.).

1957

Sovietska práca o metóde historickoporovnávacieho štúdia indoeurópskych jazykov. [Abajev, V. I. – Gorbung, B. V. – Guchman, M. M. – Kuznecov, P. S.: Voprosy metodiki sravnitel'no-istoričeskogo izučeniija indojevropejskich jazykov. Moskva 1956]. – In: Slovo a slovesnosť, 18, 1957, s. 225 – 228 (ref.).

Aktuálne otázky lexikológie. [Achmanovová, O. S. – Vinogradov, V. V. – Ivanov, V. V.: O nekotorych voprosach i zadačach opisatel'noj, istoričeskoj i sravnitel'no-istoričeskoj leksikologii. – In: Voprosy jazykoznanija, 5, 1956, č. 3, s. 3 – 24.] – In: Slovo a slovesnosť, 18, 1957, s. 53 – 56 (ref.).

1959

Slovník slovenského jazyka. 1. diel. A – K. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959. 816 s. – 2. vyd.: 1971 (členka autorského kolektívu).

Recherches internationales à la lumière du marxisme. No 7. Linguistique. Paris 1958. – In: Slovenská reč, 24, 1959, s. 374 – 376 (ref.).

[Žeň – žatva.] – Pravda, 8. 8. 1959, s. 4.

1960

Používajme správne slovo *kázeň*. – In: Jazyková poradňa. 2. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960, s. 45 – 46. – Tamže: Sloveso

„turistovať“ je nesprávne (s. 130 – 131). – Ešte raz o výraze „pestovať turistiku“ (s. 132 – 133). – Používanie predložiek *po* a *pre* (s. 196 – 197).

1961

Predmet lingvistickej sémantiky. – Jazykovedný časopis, 12, 1961, s. 123 – 139, franc. res. s. 139.

Zaradenie nového pomenovania do slovnej zásoby. – Slovenská reč, 26, 1961, s. 230 – 234.

1962

K teórii jazykového významu. – Jazykovedný časopis, 13, 1962, s. 103 – 125, franc. res. s. 125 – 126.

K metóde významového rozboru v lexike. – In: *Slavica Pragensia. 4.* Praha, Universita Karlova 1962, s. 507 – 513, franc. res. s. 514.

K metodológii sémantického významu. – In: *Problémy marxistickej jazykovedy.* Red. J. Bělič et al. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962, s. 268 – 274.

Súčasná problémy lingvistickej sémantiky. – Informační bulletin pro otázky jazykové, 1962, č. 3, s. 36 – 45.

Vplyv češtiny na slovenčinu v oblasti štýlovej. – In: *Problémy marxistickej jazykovedy.* Red. J. Bělič et al. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962, s. 420 – 422.

1963

Slovník slovenského jazyka. 3. diel. P – R. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 912 s. (členka autorského kolektívu).

Sémantické princípy odbornej terminológie. – Československý terminologický časopis 2, 1963, s. 193 – 213.

Otázky slovenskej štylistiky a krásna literatúra. – Slovenská reč, 28, 1963, s. 3 – 17.

Významná práca o synonymii v češtine. [Filipec, J.: Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie. Praha 1961.] – In: Jazykovedný časopis, 14, 1963, s. 88 – 97 (rec.).

[Diskusné príspevky na konferencii o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o problémoch jazykovej kultúry na Slovensku, konanej v dňoch 2. – 4. 4. 1962 v Bratislave.] – In: Jazykovedné štúdie. 7. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 68, 154 – 155.

Akademik Havránek 70-ročný. – Naša univerzita, 8, 1962/63, č. 11, s. 3.

1964

Slovník slovenského jazyka. 4. diel. S – U. 1. vyd. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 760 s. (členka autorského kolektívu).

Sebakritika, ale – kritizovať sa. – In: Jazyková poradňa. 3. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 127 – 128.

1965

Slovník slovenského jazyka. 5. diel. V – Ž. 1. vyd. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965. 848 s. (členka autorského kolektívu).

Slovensko a jeho život literárny. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1965. 280 s. (spoluautorka).

K problematike pomeru slovenčiny a češtiny ako východiska konfrontačného štúdia. – In: Slavica Pragensia. 7. Praha, Universita Karlova 1965, s. 29 – 39, franc. res. s. 40.

O kultúre spisovnej slovenčiny. – Naše řeč, 48, 1965, s. 41 – 49.

Tri diskusné príspevky. – In: Jazyk a štýl modernej prózy. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965, s. 162 – 165.

[Diskusný príspevok na konferencii o slovníku spisovnej slovenčiny, konanej v dňoch 21. – 23. 6. 1965 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach.] – Kultúrny život, 20, 1965, č. 34, s. 5. – Znovu publikované: Slovenská reč, 41, 1966, s. 85 – 86.

II. mezinárodní lingvistické symposion v Magdeburce. – Slovo a slovesnosť, 26, 1965, s. 191 – 200 (správa o sympóziu konanom v dňoch 8. – 15. 9. 1964 v Magdeburgu, Nemecko; spoluautorka).

1966

O slangu. – In: Jazyk a umelecké dielo. Red. J. Ružička et al. Bratislava, Mladé letá 1966, s. 237.

Funkcia literatúry pre mládež. – In: Jazyk a umelecké dielo. Red. J. Ružička et al. Bratislava, Mladé letá 1966, s. 239.

O prázdnych slovách. – In: Jazyková poradňa 4. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 17 – 18. – Tamže: *Klipsy – štipce* (s. 43 – 45). – Slovo *zvoľa/zvôľa* (s. 61 – 62). – O význame sloba *bar* (s. 118 – 119). – K významu slova *nekalý* (s. 157 – 158). – Používate správne slová cudzieho pôvodu? (s. 352 – 353).

1967

Dve poznámky k úvodným referátom. – In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 61 – 65.

1971

Slovenská čítanka. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1971. 304 s. – 2. vyd. 1984 (spoluautorka).

Kázeň. – In: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 104. – Tamže: *Po: íst' po vodu* (s. 206 – 207). – *Žatva a žeň* (s. 361).

1973

Lexikálny pohyb v tzv. blízko príbuzných jazykoch. – In: Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě. Lingvistika. Red. B. Havránek et al. Praha, Academia 1973, s. 271 – 277.

1974

Spisovné jazyky v kontakte. Sociolingvistický pohľad na dnešný vzťah spisovnej slovenčiny a češtiny. – Slovo a slovesnosť, 35, 1974, s. 171 – 180, franc. res. s. 180.

1975

La nature conceptuelle des termes techniques et scientifiques. – In: **Terminologické studie. 5. Sborník Vysoké školy zemědělské.** Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1975, s. 116 – 131.

Vzt'ah češtiny a slovenčiny z hľadiska dnešnej jazykovej a spoločenskej situácie. – Haló sobota, 1975, č. 21, s. 2.

1976

K žriedlam slovenskej poézie – štúrovci. Jazykovo-literárne pásmo pre pražské stredné školy. Praha, Divadelní a literární agentura 1976. 26 s.

1977

Charakter dnešnej jazykovej situácie v Československej socialistickej republike. In: – **Slavica Pragensia. 18. Věnováno 30. výročí Slovenského národného povstání.** (Acta Universitatis Carolinae. 1975. Philologica. 3 – 4). Red. V. Ržounek. Praha, Univerzita Karlova 1977, s. 185 – 197.

1978

Leninské principy řešení národnostní otázky a vývoj česko-slovenských jazykových vztahů. – In: **VŘSR a revoluční proces v Československu.** Praha, Filozofická fakulta Karlovy univerzity 1978, s. 133 – 137.

1979

Spojivá nehynúce. Literárno-dramatické pásmo o slovenských tolstojovcoch. Praha, Divadelní a literární agentura 1979. 34 s. (spoluautor F. Kólafa).

K teórii spisovného jazyka, najmä z hľadiska medzijazykových vzt'ahov. – In: **Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov.** Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 52 – 59.

1981

Z konfrontačného štúdia češtiny a slovenčiny – československý model dvojjazykovej komunikácie. – In: **Teoretické problémy jazykovědy v kontextu jazykovědy sovětské.** Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1981, s. 38 – 64.

Jazyková kultúra v podmienkach dvojjazykovej komunikácie. – Rozhlasová práca, 5, 1981, s. 59 – 76.

1982

Anton Bernolák a slovenské národné obrozenie. Jazykovo-literárne pásmo. Praha, Divadelní a literární agentura 1982. 32 s.

Dvojjazyková komunikácia v slovenčine a v češtine. – In: **Studia Academica Slovaca. 11. Prednášky XVIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.** Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982, s. 49 – 64.

Aktuálne otázky dvojjazykovosti v masových komunikačných prostriedkoch. – In: **Jazyk a štýl publicistiky. Zborník príspevkov z vedecko-praktickej konferencie o ja-**

zyku a štýle v tlači, rozhlase a televízii. Domov vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach 8. – 9. apríla 1982. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústredný výbor Slovenského zväzu novinárov 1982, s. 26 – 34.

1983

Jozef Škultéty a Matica slovenská. Jazykovo-literárne pásmo k 120. výročiu Matice slovenskej. Praha, Klub slovenskej kultúry v Prahe, Divadelní a literární agentura 1983. 38 s.

Etapy vývoje česko-slovenských jazykových vzťahů. – In: *Slavica Pragensia*. 21. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 3 – 5. 1978.) Red. M. Romportl – J. Petr – J. Porák. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 133 – 145, franc. res. s. 145.

O vzájomnom prekladaní českej a slovenskej literatúry. – In: *Studia Academica Slovaca*. 12. Prednášky XIX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1983, s. 85 – 101.

Z konfrontačnej lexikológie príbuzných jazykov – lexikálne paralely v slovenčine, ruštine a češtine. – In: *Konfrontační studium ruské a české gramatiky a slovní zásoby*. 2. Red. V. Hrabě – A. Širokovová. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 257 – 273.

K problematike sopostaviteľného izučenia leksikologii rodstvennych jazykov – leksičeskije paralely v slovackom, ruskom i českom jazykach. – In: *Sopostaviteľnoje izučenie grammatiki i leksiki russkogo jazyka s češskim i drugimi slavianskimi jazykami*. Red. A. G. Širokova – V. Grabe. Moskva, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta 1983, s. 252 – 271.

1984

Dvojazyková komunikácia v slovenčine a v češtine. – In: *Studia Academica Slovaca*. 13. Prednášky XX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1984, s. 115 – 128.

1985

Z konfrontačného štúdia češtiny a slovenčiny. Československý model dvojazykovej komunikácie. – In: *Slavica Pragensia*. 25. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4 – 5. 1982.) Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1985, s. 25 – 38.

1986

Literary Languages in Contact. (A Sociolinguistic Approach to the Relation between Slovak and Czech Today.) – In: *Reader in Czech Sociolinguistics*. Red. J. Chloupek – J. Nekvapil. Praha, Academia 1986, s. 156 – 175.

Koexistencia a interakcia dvoch národných jazykov a jej dôsledky pre jazykovú politiku a jazykovú kultúru. – In: *Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17. – 19. apríla 1985. Venované XVII. zjazdu KSČ*. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 125 – 134.

Ohlas diel Jána Hollého v Čechách. – In: *Studia Academica Slovaca*. 15. Prednášky XXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1986, s. 45 – 69.

Vzájomné vyučovanie češtiny a slovenčiny ako druhého jazyka. – In: Znalosťou cudzích jazykov za mier a pokrok. Zborník z Komenského trienále 1983. Red. J. Mistrík. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvetu v Bratislave 1986, s. 196 – 199.

1987

Semikomunikácia ako lingvistický problém. – In: *Studia Academica Slovaca*. 16. Prednášky XXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa, s. 49 – 66.

Konfrontačná štylistika v zameraní na preklad literárneho textu. – In: *Slavica Pragensia*. 26. Problémy stylistiky. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4 – 5. 1983.) Red. K. Kučera – J. Štěpán. Praha, Univerzita Karlova 1987, s. 59 – 68.

1988

Semikomunikácia ako faktor medzijazykovej dynamiky. – In: *Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe*. Red. R. Brabcová – F. Štícha. Praha, Univerzita Karlova 1988, s. 45 – 53, franc. res. s. 54.

Jazykové tabu v medzijazykových komunikaci. – In: *Funkční lingvistika a dialektika. Linguistica XVII/1. Materiály z konferencie Funkční lingvistika a dialektika*. Liblice 23. – 25. marca 1988. Red. J. Nekvapil – O. Šoltys. Praha, Ústav pro jazyk český ČSAV 1988, s. 197 – 214.

Čtete slovensky – čítate po slovensky? – Nové knihy, 1988, č. 3, príl. Výběr nejzajímavějších knih, s. 6 (odpoveď v ankete).

1989

Sémantický a štylistický komponent lexikálnej jednotky – význam a štylová hodnota slova. – In: *Textika a štylistika. Zborník príspevkov z celoštátnej štylistickej konferencie*. Bratislava 29. – 31. 1. 1986. Red. J. Mistrík. Bratislava, Univerzita Komenského 1989, s. 127 – 133.

Dynamika vývinu česko-slovenských jazykových vzťahov v socialistickom období. – In: *Slavica Pragensia*. 30. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4 – 5. 1987.) Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1989, s. 17 – 42, čes. res. s. 282, rus. res. s. 286, nem. res. s. 291, franc. res. s. 295.

Studium češtiny a slovenštiny jako druhého jazyka v rámci studia mateřštiny v česko-slovenském školství. – In: *Slavica Pragensia*. 30. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4 – 5. 1987.) Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1989, s. 237 – 247, čes. res. s. 283 – 284, rus. res. s. 288, nem. res. s. 293, franc. res. s. 297.

L'alternance des codes – situation de l'énonciation dans les langues de parentée proche. – In: *Revue des études slaves. (Travaux du colloque sur l'énonciation dans les langues slaves.)* Paris, Sorbonne 1989, s. 65 – 74.

1990

Slovenské texty I s komentáři – Vývoj spisovného jazyka a jeho stylů. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1990. 215 s.

Jazykové tabu v medzijazykovej komunikácii. – In: Studia Academica Slovaca. 19. Prednášky XXVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1990, s. 25 – 46.

Otázky česko-slovenských jazykových vzťahov u B. Havránka. – In: Slavica Pragensia. 34. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 1 – 3.) Praha, Univerzita Karlova 1990, s. 191 – 203.
1991

Les rapports culturels franco-tchécoslovaques et la réception de la littérature tchèque et slovaque en France. – In: L'Europe du Centre et l'Europe l'Est. Red. J. Descat. Contact, 1991, č. 115, s. 20 – 22.

1992

Tabou linguistique et tabou interlinguistique. – In: Langues et Cultures. Cahiers du centre interdisciplinaire de méthodologie II. Red. G. Verret. Bordeaux, Université Michel de Montaigne 1992, s. 21 – 38.

P r e k l a d a t e ľ s k á č i n n o s ť

Hainchelin, Ch.: Pôvod náboženstva. Bratislava 1959.

Vojenská príručka pre brancov. Praha 1966.

Périot, G.: Útek zo zeleného pekla. Bratislava 1969.

R e d a k č n á č i n n o s ť

Slavica Pragensia. 25. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4 – 5. 1982.) Praha, Univerzita Karlova 1985 (redaktorka).

Slavica Pragensia. 30. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4 – 5. 1987.) Praha, Univerzita Karlova 1989. 304 s. (redaktorka).

Zostavil Ladislav Dvonč

ZA ZDENKOM HLAVSOM

V apríli 1998 nás vo veku 72 rokov náhle opustil PhDr. Zdeněk Hlavsa, CSc., jeden z najvýznamnejších predstaviteľov modernej českej, predtým aj česko-slovenskej jazykovedy. Málokto možno vie, že Z. Hlavsa detstvo a školské roky prežil na Slovensku – v Bratislave, kde aj zmaturoval. Zrejme i preto naše príležitostné stretnutia na konferenciách a seminároch na Slovensku, v Čechách, ale aj inde vo svete boli obzvlášť srdečné a priateľské. Z. Hlavsa bol, ako vedia všetci, čo ho poznali, typom vyhláseného „sympaťáka“, no zároveň aj uznávaného odborníka, ktorému však chýbala dravosť i nadmerné ambície. (Na tie v hojnom počte narážame medzi menej veľkými duchmi.)

Z. Hlavsa sa narodil 9. júna 1926 v Horní Bříze neďaleko Plzne, odkiaľ sa rodina presťahovala na Slovensko, no vysokoškolské štúdium absolvoval už v Prahe. Na Filozofickej fakulte Karlovej Univerzity vyštudoval češtinu – angličtinu, potom pôsobil najprv ako gymnaziálny profesor a neskôr ako odborný asistent na Fakulte 17. novembra. Od r. 1963 až do smrti v r. 1998, teda plných 35 rokov, pracoval v akademickom Ústave pre jazyk český.

V 60. rokoch sa Z. Hlavsa šťastnou zhodou okolností ocitol v oddelení súčasnej češtiny tamojšieho ústavu, kde vtedy pracovali František Daneš, Miloš Dokulil, Josef Vachek a iní. Z tejto dielne vyšli potom mnohé práce, ktoré sme s uznaním i veľkým úžitkom uplatňovali a doteraz uplatňujeme pri svojej výskumnej práci aj na Slovensku. Je známe, že mnohé významné knižné práce a štúdiá pripravila trojica autorov F. Daneš, Z. Hlavsa a Jan Kořenický, teda trojica autorov so Z. Hlavsom obvykle na druhom mieste. V tomto zmysle to bol typický a nepostrádateľný „man number two“. Zo spomínaných prác spomeňme aspoň prehľadové kompendium *Práce o sémantické struktuře věty* (Praha 1973) a *Větné vzorce v češtině* (Praha 1981), ktoré sú dôležitými príspevkami aj do metodológie výskumu v oblasti sémantickej syntaxe. Z. Hlavsa sám vydal monografiu *Denotace objektu a její prostředky* (Praha 1975). Je to teoreticky veľmi inšpiratívna minuciózna práca, dobre doložená materiálom. Domnievam sa, že by si zaslúžila detailnú pozornosť aj pri príprave slovenskej akademickej syntaxe – v prípade, že sa znovu obnovia prerušené práce na tomto poli. Je celkom logické, že meno Z. Hlavsu nachádzame aj medzi redaktormi 3. zväzku českej akademickej gramatiky *Mluvnice češtiny. Skladba* (Praha 1987).

Inou témou Z. Hlavsu bola jeho popularizačná, resp. vedecko-popularizačná aktivita. Do tohto rámca by sme zaradili aj jeho školské učebnice češtiny, pri ktorých bol najčastejšie členom, niekedy však aj vedúcim autorského kolektívu. Spomeňme z nich aspoň *Přehlední mluvnice češtiny pro základní školy* (1992), *Český jazyk pro střední školy* (1995), *Čeština – řeč a jazyk* (1997) a pod. A sem možno patrí i pôsobenie Z. Hlavsu ako redaktora jazykových kútikov českého rozhlasu, čím sa stal známym aj širokej verejnosti.

Svoju vysokú pracovnú a organizačnú nasadenosť Z. Hlavsa preukazoval aj ako dlhoročný hlavný redaktor prestížneho časopisu *Slovo a slovesnost*, ako vedúci oddelenia gramatiky a jazykovej kultúry ÚJČ ČSAV, ako predseda vedeckej rady ústavu, ale i ako člen rôznych komisií celoakademického charakteru. Z. Hlavsa bol okrem toho výkonným redaktorom obnovených pražských *Travaux*, počínajúc ich prvým zväzkom.

Texty Z. Hlavsu boli vždy „naplnené“, pričom všetky jeho výklady sa vyznačovali triednosťou, zrozumiteľnosťou a vyargumentovanosťou. Postupne sa orientácia Z. Hlavsu rozširovala aj do oblasti antropologickej lingvistiky. Jeho posledným výstupom bol pregnantný preklad diela J. Salzmannu *Úvod do lingvistickej antropológie* (1997), ktoré pripravil spolu s manželkou O. Hlavsovou. Odchod Z. Hlavsu je ťažko nahraditeľnou stratou pre českú, ale – sprostredkovane – aj pre slovenskú lingvistiku.

Slavo Ondrejovič

OBSAH

Imrich R u i s e l : Psychologická analýza osobnostných deskriptorov v slovenskom jazyku	
3	

D i s k u s i e

Konstantin L i f a n o v : Rekatolizácia ako najdôležitejší medzník v dejinách spisovnej slovenčiny	
17	

R o z h Ľ a d y

Jozef M l a c e k : Z najnovších slovenských výskumov textu	
27	

R e c e n z i e

Prezentácia slovenčiny ako dynamicky fungujúceho systému. [Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk.] J. F i n d r a	
37	
Nová slova v češtine. Slovník neologizmů. K. B u z á s s y o v á	
41	

R e f e r á t y

Daneš, F. a kol.: Český jazyk na přelomu tisíciletí. J. H o r e c k ý	
45	
Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Hrvatski jezik. M. D u d o k	
47	
Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakis- tov a slavistov (1986 – 1995). J. B o s á k	
50	

K r o n i k a

V znamení oslobodenej empatie. Profesor Ján Sabol šesťdesiatročný. J. F u r d í k	
53	
Súpis prác prof. Jána Sabola za roky 1988 – 1998. L. D v o n č	
57	
Vzdialená i blízka jubilančka doc. Viera Budovičová. J. B o s á k	
71	

Súpis prác doc. Viery Budovičovej za roky 1954 – 1992. L. Dvonč.....	73
Za Zdenkom Hlavsom. S. Ondrejovič.....	80

CONTENT

Imrich Ruiseľ: Psychological Analysis of Personal Descriptors in Slovak Language	3
--	---

Discussion

Konstantin Lifanov: The Recatholization as the Most Important Landmark in the History of the Slovak Literary Language	17
---	----

Review Articles

Jozef Mlavec: On the Most Recent Slovak Research of Texts	27
---	----

Book Review

The Modern History of Slavonic Languages. Slovak Language. By J. Findra	37
New Words in Czech. The Dictionary of Neologisms. By K. Buzássyová.....	41

Book Notices

Daneš, F. et al.: The Czech Language at the Turn of Millenium. By J. Horecký	45
The Modern History of Slavonic Languages. Croatian Language. By M. Dudok	47
Dvonč, L.: The Slovak Linguists. Bibliography of the Writings of the Slovak Slavists and Slavists (1986 – 1995). By J. Bosák	50

Chronicle

Professor Ján Sabol Sixty Years Old. By J. Furdík	53
---	----

Bibliography of the Writings of Professor Ján Sabol for the Period 1988 – 1998. By L. Dvorný.....	57
The Jubilee of doc. Viera Budovičová. By J. Bosák.....	71
Bibliography of the Writings of doc. Viera Budovičová for the Period 1954 – 1992. By L. Dvorný.....	73
To the Memory of Zdeněk Hlavsa. By S. Ondrejovič.....	80

СОДЕРЖАНИЕ

Имрих Руисел: Психологический анализ дескрипторов личности в словацком языке.....	3
--	---

Д и с к у с с и я

Константин Лифанов: Рекаголизация как важнейший рубеж в истории словацкого литературного языка.....	17
--	----

О б з о р

Йозеф Млацек: Новейшие словацкие исследования текста.....	27
---	----

Р е ц е н з и и

Словацкий язык. Я. Финдра.....	37
Новые слова в чешском языке. Словарь неологизмов. К. Бузашова.....	41

С о о б щ е н и я

Данеш, Ф. и кол.: Чешский язык на рубеже тысячелетия. Я. Горецки.....	45
Хорватский язык. М. Дудок.....	47

Двонч, Л.: Словацкие языковеды. Список работ словацких словакистов и славистов (1985 – 1995). Я. Б о с а к	
.....	50

Х р о н и к а

Профессор Ян Сабол шестидесятилетний. Ю. Ф у р д и к.....	
.....	53
Список работ проф. Яна Сабола, опубликованных в 1988 – 1998 гг. Л. Д в о н ч	
.....	57
Далёкий и близкий юбиляр доц. Вера Будовичова. Я. Б о с а к.....	
.....	71
Список работ доц. Веры Будовичовой, опубликованных в 1954 – 1992 гг. Л. Д в о н ч	
.....	73
В память Зденька Главсы. С. О н д р е й о в и ч	
.....	80

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 50, 1999



SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

1

ROČNÍK 50, 1999



SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.

THE LINGUISTIC JOURNAL
of the Ľudovít Štúr Linguistics Institute, Slovak Academy of Sciences
Volume 50, 1999
Published semianually in 80 pp.
by Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Editorial Board Address:
813 64 Bratislava, Panská 26, Slovakia
Distributed by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München,
Germany

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Института языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук
Том 50, 1999
Издается два раза в год на 80 стр.
Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Адрес редакции: 813 64 Bratislava, Panská 26, Словакия
Подписки принимает: SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

REDAKČNÁ RADA

J. Bosák (hlavný redaktor), K. Buzássyová, J. Dolník, J. Horecký, J. Kačala, R. Krajčovič,
E. Králik, V. Krupa, S. Ondrejovič, V. Patráš, M. Petrufová (výkonná redaktorka), I. Ripka,
J. Sabol, E. Sekaninová.

MIČ 49 263

ISSN 0021-5597

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 50, 1999, 1

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka PhDr. Magdaléna Petrufová

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc., prof. PhDr. Rudolf Krajčovič,
DrSc., PhDr. Ľubomír Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc., PhDr. Slavo Ondrejovič, CSc.,
doc. Paedr. Vladimír Patráš, CSc., PhDr. Magdaléna Petrufová, PhDr. Ivor Ripka, CSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Mgr. Vladimír Radik

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

Registračné číslo 7044

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-8000 München,
Germany

Ročné predplatné Sk 70,-, jednotlivé číslo Sk 35,-

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Bratislava, pošta 12, 8. 8. 1994, č. j. 343-RPP/94.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 1999